9 772228 169005

NO99

teater | www.no99.ee

Lesen Sie!

Öeldakse, et kunst on elu ja surma küsimus. See võib kõlada melodramaatiliselt, aga see on ka tõsi.

Bruce Nauman

Kurat, peaks vist jooma hakkama, kõik pasundavad ümberringi pensionifondidest ja sellest, et tulevikus vaata ise, kuidas saad, et pensioni ei ole olemas jne. Liitusin ka sambaga aasta tagasi, aga polnud peale seda huvi tundnud, kas kasvab või kuidas tal üldse läheb. Otsisin siis praegu kodus paberid üles, logisin esimest korda elus SEB netipanka ja sain teada, et ma olen kogunud aastaga pensioni -11.56€. Proosit!

Rasmus Kaljujärv

Nädal tagasi käisin hommikul jääaugus ujumas. Vees polnud vigagi, aga välja tulles lõi -18 kraadine temperatuur hetkega sõrmed ja varbad jäässe, hetkeks tekkis tunne, et seal ma seisan, märg ja paljas Soome lahe põhjakaldal, riided jalge ees maas, aga selga neid ei saa, sest sõrmed ei liigu. Selline õrn hetk, kus tunned oma eksistentsi haprust.

Riided sain selga, sõrmede sulamisvalu tõmbas selja higiseks ja möödas see suplus oligi. Mõtlesin, et väsimust ei ole olemas, alati on küsimus vaid sellest, millisesse taustsüsteemi end asetada, kui reaalselt olemisega kontaktis olla.

Kui me 2005. aasta suvel teatriga “Seitset samuraid” tegime, siis sobis samuraide loogika ja meie lavastuse tegemise loogikaga väga hästi Sun Zi kirjeldus üheksast maa-alast, mis sõjas ette tulevad. Sellised, kus pole mõtet võidelda, sest kodu on veel liiga lähedal ja sellised, kus pole mõtet võidelda, sest vastane on liiga hästi kindlustunud ja sellised, kust on vaja kiiresti edasi liikuda, et mitte piiramisrõngasse jääda. Ja siis veel viimane, surma maa-ala:

Kui paisata oma väed sinna, kust pole väljapääsu, on seal surm ilma taganemisteeta. Kui on surm ilma edasiminekuta, võtavad ohvitserid ja sõdurid kokku kogu jõu. Kui sõdurid ja ohvitserid on suures ohus, siis pole enam hirmu. Kui pole väljapääsu, siis peetakse vastu. Kui on tungitud sügavale, siis võetakse ennast kokku. Kui ei ole enam kuhugi minna, siis võideldakse. [1]

Nii “Seitsmes samurais” kui NO99 esimeses seitsmes aastas on surma maa-ala pidevalt olemas olnud. Seda tunnetasid need seitse meest tuletõrjeautode vihmas haljaste mõõkadega võitlemas; selle surma maa-ala peale läks välja Indrek Saar, kui ta meile appi tuli teatrit majandama ja see mobiliseeriv väljapääsmatus on saatnud meid lugematutel hommikutel kell 11.00, kui algab proov ja mõtted ei taha formuleeruda sõnadeks, sõnad ei taha muutuda stseenideks. Kui pole lootustki, siis ongi ideaalne tunne, sest siis pole hirmu, nagu Sun Zi juba 2500 aastat tagasi kirjutas. Oluline on, et hommikune proovisaal on ikka täpselt sama tühi nagu ta oli ka esimesel korral, sama nõudlik ja sama nurgeline.

NO99 on teater, kus peabki võitlema, iga päev ja kuigi on möödas seitse aastat ja väga tahaks kirjutada siia, et vahel on tunne, et elu saab otsa ja armastust polnudki, siis seda ma ei tee, sest armastust on juba olnud ja see kasvab iga päevaga. Need seitse aastat on olnud aeg, kus poisikesed tormavad sõtta. Emad ja naised jäävad nutma, aga poisikesed ei ole veel emad, ei ole veel naisedki.

1 Sun Zi „Sõja seadused“, tlk Märt Läänemets

Surma maa-ala on ikka siin, avaldades ennast nii inimsuhetes, eelarvedefitsiidis ja eelkõige tühjas proovisaalis, aga mõte on nii palju kogemusest õppinud, et homme on ka olemas. Homsega peab arvestama. Õpetaja Aare Laanemetsal oli ilus ütlemine – “Seegi läheb mööda”. Õel kasutab seda õnnehetkel, NO99-l on seda vaja läinud selleks, et edasi olla. Kuigi, kui mõtema hakata, siis kumb tegelikult kurvem tõdemus on – kas see, et rõõm läheb mööda, mida ma südames ju alati teame, või see, et kaotus läheb mööda, mis tundub ebaõiglane reetmine, mis tähendab, et hing on plaastriga ravitav vinn. Eero kirjutas kord sellisel hetkel viitega “Gladiaatorile”: “United we stand!”

Noh, jättes kõrvale stseeni võibolla liigagi selge sõnumi ja mäletades, et Eerol on enamasti peenemad kujundid, olin minagi seda stseeni korduvalt vaadanud, nii liikumise ilu kui kokkuhoidmise võlu silmas pidades. Teatris räägitakse palju ühisest perest ja kokkuhoidmisest, koos sündiva pingutuse ilust. See on nii nunnu ja nii läila. “Teater ei pea olema suur sõbralik kamp”, ütles mu teine õpetaja Ingo Normet ja olen sellega siiralt nõus siiani (ega vaenlased ka ei saa olla), teatri toob kokku eesmärk, mitte sõprus, austus kolleegide vastu, mitte leppimine. Lõppeks ei ole professionaalne teater psühhodraama kursustel hinge raviv heidikute kamp, teatrit saab teha vaid vaimselt tugev olles, oma hirmule silma vaadates.

Pikk aeg ühel kohal toob tüdimuse tegelda pisiasjadega, iga punkti pärast justkui ei viitsi enam võidelda, kui vahepeal neid sadade kaupa on kogunenud, kokkuvõttes tekib ülbus kaaslaste suhtes, ülbus enda suhtes. Vaadakem siinkohal kasvõi meie 200 aastat võimul olnud peaministrit – millal ta viimati kedagi kuulas? Või kas ta kunagi üldse kedagi kuulas... Air Balticu stjuardessid longivad enne õhkutõusu lennuki läbi ja taovad pagasiluugid ükskõikselt kinni, mantlisabasid ja kotirihmu luugi vahele jättes, All Nippon Airlines’i stjuardessid etendavad enne iga luugi sulgemist naljaka pantomiimtantsu, libistades valges kindas käisega pagasiriiuli kõik servad üle, et miski, mis võib luugi vahele jääda, kahe silma vahele ei jääks. Ja see on ilus. Ilus, kuidas rutiinist ja detailile pühendumisest sünnib ladusam maailm.

Elu ei pea olema kerge, elu peab olema ilus.

See ongi tänane surma maa-ala.

"Kunagi ammu-ammu, 1990ndate aastate alguses, said saladuskatte varjus kokku mitu Eesti kütuseärimeest. Kohtumise põhjuseks oli rahulolematus valitsuse ja poliitikutega. Noore vabariigi musklid tugevnesid, tegevusvabadus ahenes. "Nii enam edasi ei saa," otsustasid nad ning valisid endi seast kolm saadikut, kelle ülesandeks sai ärimaailma nimel erakondadega läbi rääkida. Järgmisel päeval võttis igaüks neist kohvri rahaga. Üks neist läks paremale, teine läks otse, kolmas läks vasakule."
- Üks legend, mida räägitakse tänase päevani

Kõrgepingetrafo kujuga Saku Suurhallis sumises rohkem kui 7000-pealine inimeste mass. Nad ei teadnud, kas järgneva nelja tunni jooksul pannakse alus uuele protestierakonnale, mis marsib kümne kuu pärast toimuvatel üldvalimistel Toompeale, või on algamas lihtsalt enneolematu show. Üks oli muidugi selge: kui tuleb spektaakel, siis olgu see vähemalt sama muljetavaldav kui Rammstein, Metallica või vähemalt iluuisutamise MM.
Saali ukse juures seisis NO99 dramaturg Eero Epner. "Mida me teinud oleme…" ütles ta. Ja mina olin nõus.
Algav sündmus oli igas mõttes koletu suur. Esiteks oli see Eesti suurim teatriprojekt, pikim etendus, mis kestis rohkem kui 44 päeva ning millest Saku Suurhall oli vaid viimane vaatus. Pärast nädalaid kestnud meediakampaaniat, olid inimesed üle Eesti kohale sõitnud tervete bussitäite kaupa.
Teiseks oli see poliitiline ettevõtmine, millesarnaseid on tehtud vähe kogu maailmas. Teater on poliitikaga muidugi palju eksperimenteerinud. Euroopas teatakse kasvõi Saksa lavastaja Christoph Schlingensiefi projekti Chance 2000, mis kutsus inimesi hääletama iseendi poolt. Sama lavastaja viis töötud järve seisma lootuses, et järv tõuseb üle kallaste ja uputab Helmut Kohli suvila. Nagu altpoolt lugeda saate, oli NO99 projekt aga teistsugune.
Järgmiseks kõndis mulle vastu propagandaspetsialist Agu Uudelepp. "Ma loodan, et teil on välja mõeldud jahutavad narratiivid ürituse lõpuks, et asi käest ära ei läheks!" ütles ta. Ma vaatasin saali poole, neelatasin kuivalt ja vaatasin siis Agule otsa. "Ma loodan ka…"
Kõik oli valmis. Midagi ei saa enam muuta ja Teater NO99 oli korraldamas kontrollitud sotsiaalset plahvatust, kuid plahvatused, teadagi, ei ole kunagi lõpuni kontrollitavad…
Suurel ekraanil alustas Risto Kübar monoloogi. "Inimestel on enamasti täiesti ükskõik. "Ma ei käi valimistel…""
Saalis on korraga vaikne, nagu seal ei istukski kedagi. Näitleja räägib poliitilise anekdoodi. Saal elab kaasa, naerab, ja see on tõesti suur kergendus, sest kui ei naeraks, siis ei töötaks ju miski.

Siinkohal võiksime minna korraks tagasi selle hetke juurde, kui Eero Epner, Tiit Ojasoo ja Ene-Liis Semper minuga esimest korda ühendust võtsid, et arutada Ühtse Eesti loomist. See oli jaanuaris, enne pressikonverentse, aktsioone ning seinatäit artikleid.
Tiidu ja Ene-Liisi idee oli ohtlikult selle piiri lähedal, mis eristab suurt ideed teostamatust ideest. Mõjutada Eesti poliitikat ja meediat läbi sedavõrd suurejoonelise projekti, et sellest on võimatu mööda vaadata. Uuest lavastusest pidi saama poliitiline äratuskell ja kriitika, mis ei jää tilbendama kuskile ilmateate ja välisuudiste vahele, kuhu purkisittujate needus Eesti kultuuritekstid naelutanud oli. Maksimumeesmärgiks oli etenduse ärakeelamine poliitikute poolt. Vähemalt nii ütles Tiit.
NO99 modus operandi lavastuste loomisel on intervjuud valdkondade asjatundjatega, seetõttu ongi Eestis olemas sotsiaalset närvi tabavad ja teadmistepõhised originaallavastused nagu Nafta, GEP, Start Up. Seekordsest pidi tulema aga palju suurem kui need kõik kokku.
“Kõik avalikuks!” oli uue projekti moto. Kahe ja poole aasta jooksul läbi viidud süvavestlused erinevatel teemadel olid NO99-le andnud palju seni kasutamata informatsiooni poliitika kohta ning nüüd plaanisid nad lisaks teha veel hulga intervjuusid Eesti poliitika niiditõmbajatega. Ning mida nad minust tahtsid? Nad tahtsid, et ma tuleksin etendust nõustama, aitama fiktiivse erakonna ideoloogiat luua, kaaskirjutama tekste ning etendusele meediakajastust tekitama.
Mina? Ma olin muidugi nõus.

Frustratsioon

Ilmselt olid paljudel inimestel, kes Ühtne Eestiga koostööd tegid, omad põhjused. Minu omad olid järgmised.
Olin tänu oma ametitele valitsuse juures ning hiljem konsultatsiooniäris aastate jooksul kõrvalt näinud poliitika professionaalsemaks muutumist Eestis. Olemata idealist ning teades, et see eluvaldkond pole kunagi olnud kaunishingedele, oli mul siiski järjest süvenev kahtlus, et koos professionaliseerumisega oli poliitikast saamas asi, mis on endasse pöördumas, millel ei ole erilist seost ühiskondliku missiooniga.
Olin märganud, kuidas väga suur osa poliitikuid suhtuvad oma valijatesse ning tabanud olulise nihke. Kui varem peeti valijat küll keeruliseks ja küüniliseks, siis nüüd peeti teda ajudeta lolliks, kellele tuleb tagasi sööta teemasid, mis talle arvamusuuringute kohaselt meeldisid. “Valija on loll!” kinnitas üks pisut loppis ja igaõhtusest joomisest kahvatu erakondlane mulle, kui me ükskord mõtteid vahetama sattusime.
Kas ma peaksin siinkohal ütlema, mis selle väite probleem on? See tähendab seda, et poliitikud, jah teie, olete läbi kukkunud valija paremate külgede väljajoonistamisel ja nüüd te joonistate välja tema halvimaid külgi, mõtlesin ma. See ei ole mitte reaalsus, mida teie peegeldate, vaid see on reaalsus, mida teie loote ning mille arvamusuuringute peegelklaasist labürinti te sattunud olete, ehmudes iga kord, kui näete järgmise nurga taga iseenda loodud lõusta.
Valija on isetäituv ootus. Tema kaasamine teeb teda paremaks. Tema

mõnitamine ja eemaletõukamine teeb teda halvemaks. Seda usun ma siiani. Üks teine tüüp on mulle läbi aastate kinnitanud, et kui nende erakond ei teeks asju samamoodi nagu Savisaar, siis tuleks võimule Savisaar. “Kas sa seda tahaksidki?” küsis ta. Kuid kui Savisaare moodi olemine hoiab Savisaare võimust eemal, siis on Savisaar juba võimul, kas pole nii?
1930. aastate keskel toimus Eesti Vabariigis Pätsi ja Laidoneri riigipööre, mida seletati rahvale kui vajadust hoida ära ebademokraatlike vabadussõdalaste võimuletulek. Tulemuseks oli niinimetatud vaikiv ajastu. Ehk siis tegelikult tehti demokraatiast pöördumine ära iseenda kätega. See paralleel ka tänase Eesti poliitilise retoorikaga peaks olema piisavalt hoiatav, aga paljude aktiivsete poliitikute jaoks see ilmselt nii ei tundu.
Üks vähem välja öeldud, kuid ridade vahelt loetav probleem oli see, et mõned poliitikud olid asunud valijaid käsitlema justkui pärisorjadena ehk millegina, mis kuulub absoluutse õigusega neile, ning kedagi, kes neid hääli võis tahta endale, käsitleti vargana. Kujuta pilti, me maksime valimistel 200 miljonit krooni ja nüüd hüppab välja kuskilt keegi Indrek Tarand, teeb saja tuhande kroonise kampaania ja võtab meilt kõik need hääled! Kas ei peaks järsku mingit seadust tegema, mis selle asja välistab?
Pärisorjad ehk eestlased ja nende hääled aga ise otsivad kõigil valimistel võimalusi põgeneda mõne uue vabadust kuulutava mõisniku juurde, kuid lõpetavad põhimõtteliselt ikka seal, kus alustasid. Tarmo Jüristo tõi hiljuti välja kurva tõsiasja, et valides iga kord mingi uue poliitilise jõu, käsitlevad valijad oma antud häält kivi või kaikana, millega karistada poliitikas juba olemasolevaid jõude ning sedasi antud hääl on orja jõuetu katse lüüa mõisniku ratsahobusele jalaga tagumikku, kui keegi ei näe. See pole aga viis ehitada üles oma riiki, tulevikku.
Järgmine valus teema, millest räägiti vähe, on ka see, et võrreldes varasemaga on avalikult maastikult peaaegu kadumas ametnik, kes julgeks sõna võtta millegi muu suhtes kui heal juhul mõned euronõuete detailid. Selle taga oli taas mõnede poliitikute hirm, et ametnik juhib riiki ning ütleb, kuidas on. Hirm on paaniline, sest ametnikud valdavad teadmisi ning see jätab poliitikust rumala mulje, kuna tal pole analüütilist jõudu ametnikuga vaidlemiseks. Lahendus – paneme ametniku suu kinni.
Viimased ametnikud, kes midagi öelda julgevad saavad enda kaela anonüümse sõimu, kohtukutse, demonstratiivse kaebuse õiguskantslerile ning isiklikult ründavad artiklid erakonna lehes. Kui soovite näidet, siis mõelge ametnike peale, kes julgesid mõned valimised tagasi kritiseerida Keskerakonna valimistelke kui varjatud reklaami. Võib öelda tõesti, et ametlikku tsensuuri Eestis pole, kuid sisuliselt on see ikkagi olemas: elu ebamugavaks tegemine kõigi vahenditega ja seda väikeses riigis, kus kõik on seotud.
Poliitiline maailm ise on hämar ning tõelised diilid armastavad toimuda vaikselt. Inimesed, kelle kätest liikusid läbi raha ning kokkulepped ei ole avalikkusele väga tuntud. Inimesed, kes määravad Eesti poliitikat… neid kirjeldab ehk kõige paremini tsitaat artiklist “Mis juhtub homme?”, mille NO avaldas Ühtse Eesti suurkogu eel:

“Nad pole eriti andekad, kuid see ei paista välja, kuna neid kaitseb hästi sissetöötatud ringkaitse. Neil pole eriti head haridust, aga me ei tea seda, sest nad on meile tundmatud hallid varjud seinal. Nad mängivad meie raha, tuleviku ja lõpuks ka eludega, kuid nad ei vastuta tehtud otsuste eest, sest keegi ei nõua neilt seda. Kui me tahame neid kritiseerida, valavad nad meid üle anonüümse sõimuga. Jah, ilmselt saate aru, nad on parteisõdurid ning neid on palju.”
NO99. Mis juhtub homme? EPL, 06.05.10

Meenub vestlus ühe noore advokaadiga. Tema väide oli: miks peaks korruptsioon temale probleemiks olema, kui see aitab tema ja tema klientide äri edendada. Mõnes mõttes on arusaadav, et ta on investeerinud korruptiivsesse praktikasse ning teisiti ta ei oskagi. Mõelge uuesti ja korrake koos minuga: “Teisiti ta ei oskagi!”
Seepärast on selle inimese tuleviku seisukohast ohutum, kui senine süsteem jätkub, kuna see on keskkond, milles ta oskab elada. Iga inimese huviks on toetada ja taastoota sellist maailma, milles ta hakkama saab. Nii on saanud mõnestki meie seast korruptsiooni sõber, oma investeeringu kaitsja.
Kuidas sinuga on? Kas sul on ka asjad nii sätitud, et tegelikult on hea elada althõlma liikuvate ümbrike maailmas?
Sama kehtib poliitikas. Asi pole mitte selles, et teisiti ei saaks, vaid asi on selles, et olemas on piisavalt palju inimesi, kes tahavad elada just nii.
Aga, kurat, et saab teisiti, seda ma teadsin väga hästi. Tean, sest olen näinud teisi põhimõtteid töötamas. Olen näinud, kuidas väärikuseta häältelunimisest loobumine toob poliitikule populaarsust. Kuidas endast suurem olemine täna toob kaasa respekti homme.
Näiteks Signe Kivi tagasiastumine pärast tema valitsemisalas toimunud vargust oli esimene omataoline ja sel hetkel mõistetamatu paljudele teistele poliitikutele, – mäletan seda hästi, kuna olin sealsamas. Ootamatult sai Signe Kivi järgmistel valimistel suure hulga hääli. Miks? Sest ta suutis õiglustundevaeses riigis näidata, et mõnede inimeste jaoks, kaasa arvatud tema enda jaoks, on õiglustunne siiski oluline.
Samas, kui poliitik x teebki täna mõne suuremeelse või õiglase sammu, siis tavaliselt saab ta selle eest kiita kõigi teiste käest peale väiksemate ja kahvatumate erakonnakaaslaste, kes kordavad ja kordavad: “Nagunii pole võimalik, pole mõtet, see ei tööta… jäid lolliks”. Siit näeme, kuidas sünnivad poliitikud ja kuidas aeglaselt närbuvad võimalikud riigimehed ja -naised.

Aga mis siis, kui parteisõduri suurim eesmärk ongi hävitada lootus ning luua tunne, et midagi ei saa kunagi muutuda? Mis siis, kui tema propagandade propaganda ongi frustratsiooni tekitamine, et paremini ei saa? Mis siis, kui see on tema teadlik soov, et eemaldada poliitikast viimanegi tervemõistuslik konkurent, veendes teda, et tal pole lootust? Vaadates, kellele on kasulik moraalne paanika ja sogane vesi, tuleb välja, et sellest võidab kõige enam just see, kellel pole ideaale, mida kaotada.
NO99. Mis juhtub homme? EPL, 06.05.10

Kas ka sul on lihtsam mõelda, et asju ei saagi muuta? Oled mugav?
Ma olen ennast paar aastat lõbustanud ühe täiesti spekulatiivse trikiga, kuid see on iga kord andnud sama tulemuse. See käib nii, et saate erakonna x tegelastega kokku, istute maha ja tellite rahulikult näiteks ühe veini. Muu jutu sees aga ütlete: “Kõik Eesti erakonnad võtavad altkäemaksu” Seejärel teete väikese pausi ja vaatate oma vestluskaalasele otsa: “Seejuures ka teie oma.” Vastus ei ole kunagi: “kindlasti mitte”.
Poliitiline künism Eestis oli viinud selleni, et muude ideede puudumisel algas mõni aasta tagasi võidujooks rahvustunnete erakonnastamise nimel. Kes teab, kes viskas esimese kivi? Võib-olla Edgar Savisaar, kes ilmus 2007. aasta valimisreklaamidele, põsel Eesti lipp, kuid korraga oli kõigile erakondadele selge, et patriotism ja natsionalism on need vahendid, mille valgel valimised võita. Ma ei kritiseeri patriotismi, vaid selle kaaperdamist, ärastamist kitsamates huvides, millest sündis hulk rumalaid ja ohtlikke otsuseid, mida jääb meile ilmselt aastasadadeks meenutama lohakalt rajatud ning vahepeal teibiga parandatud monument Vabaduse platsil.
Proovides rahvuslust erastada ja sellega oma muud tegevust maskeerides, paljastus ka paljude poliitikute sügav harimatus demokraatia olemuse osas.
Ma kahtlen, kas see mees, kes leidis, et inimesed, kes kritiseerivad raskel ajal valitsust, “on vaenlase poolele üle läinud”, on kunagi avanud Eesti Vabariigi Põhiseaduse köidet. Või mis toimus selle mehe peas, kes ministrina kutsub üles rahvust “immuniseerima” vaenuliku propaganda vastu? Kas see meditsiinisugemetega terminoloogia ei viita unistusele tõelisest ühtsest Eestist, kus inimesele ei tuleks pähegi teisiti mõelda… ning seda aastal 2010?
Olen märganud eestlaste seas suhtumist, et “kritiseerimine on inetu”, “tee parem ise ka midagi ja ära kaaguta” ning “ühelegi kriitikule pole veel ausammast püstitatud”. On ka selliseid, kes arvavad, et kriitika iseenesest muudab asja halvemaks, “eriti kui eestlane kritiseerib Eestit välismaal”.
Etteheitjad unustavad ilmselt, et just seniste süsteemide kritiseerimise kaudu on maailmale tuntuks saanud kõige olulisemad filosoofid, kunstnikud, kirjanikud, teadlased, maailmamuutjad. Sokratesele öeldi: “Muuda oma arvamust või sure”, ning tema valis surma. Galileo ja Kopernik kritiseerisid surma ähvardusel senist jäika maailmapilti. Kas te kujutaksite ette mõnda tuntud teadlast, kes poleks kritiseerinud mingisugusel kujul seniseid teadmisi?
Suured teod pole mõeldavad ilma selleta, et neile eelneksid mõtted, arutelud, ning inimesed, kes kardavad kriitikat, ütlevad meile, et me ei tohi areneda! Ilmselt ise sellest aru saamata, määravad nad ennast ääremaa inimesteks. Nad ei saa aru veel ühest tähtsast asjast: nimelt sellest, et vabaduse kriitikat ei tohi jätta vabaduse vaenlaste hooleks.
Ma kahtlen, kas need poliitarhitektid, kes proovivad iga teistsugust häält lahterdada kiiresti kas “punateadlaseks”, “eluvõõraks kultuuritegelaseks” või siis anonüümses kommentaariruumis “homoks”, üldse saavad aru, kuhu suunda nad juhivad sellisel viisil riiki, mida nad peaksid juhtima. Ja ma kahtlustan, et nad vist ei saa aru, et vaenlasteks on saamas nad ise.
Andke nüüd andeks muidugi need toredad inimesed, kes tänagi poliitikas täiesti olemas on. Kuid kui te soovite Albert Speeri kombel öelda, et “ma ei teadnud”

või mõne ekskommunisti kombel, et “ma õõnestasin süsteemi seestpoolt”, siis see ei ole piisav alibi. Ka teie olete osalised, kui reedetakse see, mida me tahame nimetada riigiks.
See oli nüüd aus kirjeldus sellest, mida ma arvasin siis. Selline oli minu frustratsioon.
Ja tundub, et sama jagas ka NO99. Samas ei ole hullemat kurssi kui kompromissitu idealism ja utopism, sest sellele järgnev pettumus tapab hea tahte ning sünnitab värdjaid. Minu jaoks on mõned parteides varjuvad niiditõmbajad vabaduse ja riigi vaenlased, kuid nende samm-sammuline võimuhaaramine ei ole ainult nende süü, vaid kõigi nende süü, kes sellel juhtuda lasevad. Kui me tahame, et poliitikas midagi muutuks, siis peab alustama endast, tegema ära oma kodutöö ja julgema võtta sõna. Julgema valida. Sest teistsugust võimalust on raske ette kujutada.

Kuidas me seda tegime ja samas vaikselt ära pöörasime

Ma ei teadnud, mida tegelikult tähendab ühe lavastuse nõustamine. Stardikohtumine NO99s toimus intervjuu vormis, kus ma rääkisin laias laastus oma tähelepanekuid ja elus aset leidnud kokkupuudetest reaalse poliitikaga. Intervjuu lõppedes valitses ruumis masendav vaikus, mis ehmatas mind ennastki. Hiljem kohtus NO99 veel paljude poliitikaga kokku puutunud inimestega, kes erinevalt minust ei oma privileegi oma nime avalikustada, kuid kellel on vägagi suured teened näiteks valimiskooli klippide jaoks taustainformatsiooni andmisel. Kiht-kihilt tekkis uut informatsiooni, millel pidi olema lavastuse paljastustes kandev osa.
NO99 kampaania-ideed sündisid kiiresti. Näiteks Tiit ja Ene-Liis mõtlesid ühel õhtul välja Ühtse Eesti võimalikke reklaame. Järgmisel hommikul võttis Ene-Liis nõupidamisel kaustiku välja ning kirjeldas seitset ideed, millest enamus läksid kohe tootmisse ja viidi lõpuni NO99 enda jõududega. Pärast kuulsime, et Reformierakonna arvutuste kohaselt maksis Ühtne Eesti kampaania midagi 4 miljoni krooni kandis, mis tegi asjasse pühendatutele tõsiselt nalja.
Järgnevad kohtumised toimusid juba nõustamise vormis, kus arutasime uue erakonna ideoloogiat ja meediastrateegiat. Erakonna nime tööversiooniks oli “Meie Eesti”, kuid pärast mõningaid arutelusid pakkusin välja nime “Ühtne Eesti”.

Erakonna nimevariante
- *Ühtne Eesti (paralleel Ühtse Venemaaga)*
- *Ühtsuserakond*
- *Allianss (Eristuv ja agressiivne, näeb logo peal karm välja. Sama sõnum, mis eelmistel)*
- *Demokraatlik Rinne*
- *21. sajandi Eesti*
- *Põhjamaa (natsikonnotatsioonid)*
- *Taassünni Erakond*

Nagu mõned kriitikud hiljem nutikalt järeldasid, oli Ühtse Eesti nimi tõesti inspireeritud Vene võimuparteist “Ühtne Venemaa” ning see oli muidugi teadlik valik. Teine põhjus: ühtne riik on olemuselt totalitaristlik või isegi fašistlik kontseptsioon, mis eeldab “teistsuguste” puudumist ning teatud küsimustes absoluutse Tõe kehtestamist. Lisaks oma ohtlikkusele on selline eesmärk muidugi ka saavutamatu, kuid liikumine selle suunas sünnitab alati pingeid, mille ümber polariseerida ühiskonda.
Partei platvorm pidi tulema ülimalt populistlik ning see pidi vähegi mõistlikuma inimese jaoks välja nägema nõme või irooniline. Kui naiivsed me olime!
Kui me jõudsime meediategevuste planeerimiseni, siis nägime kerkimas esmapilgul ületamatuid probleeme. Mil moel murda välja kultuurilehekülgedelt seksikatele esikülgedele? Ja kui me tegelikult läbi murrame, siis mil moel mõjuda usutavalt kõrvuti aastaid demagoogiat harjutanud poliitikuga? Kuidas saada sama sujuvaks ja libekeelseks nagu inimesed, kes on aastaid treeninud? Kuidas saada tegelikult ka asjatundjaks mingil alal nii, et ootamatu küsimus Ühtne Eesti juhtfiguure telekaamera ees rajalt maha ei võtaks?
Nagu kõigi maailma parimate populistide puhul, sai ka meie päästerõngaks ambivalents, ebamäärasus, mis on vürtsitatud suurte sõnadega. Sellele lisaks aga täpsus mõnedes väikestes detailides, mille puhul tuleb hoolikalt kindlaks teha, et need ei reedaks meie lõplikke positsioone. Olles ebamäärane ja raamistamatu ei ole sulle võimalik määrata vastutust. Nii oledki lõpuks osa rahvast. Kui keegi su aga ära raamistab, oled osa mingisugusest institutsioonist, parlamendist, teatrist, erakonnast, ja siis järelikult ei esinda sa enam rahvast.
Populismimootori illustreerimiseks joonistasin ühel kohtumisel suurele paberilehele kraani, millel on kuuma ja külma vee nupud. Kuuma vee nupu juures oli kiri “poliitika”, külma vee nupu juures aga “teater”. Hüpotees oli see, et teater peab nende kahe kraaninupuga mängides looma infovoolu, mis on parajalt segane ega tohi olla üks ega teine. Tuleb kuni lõpuni jätta mulje, et tulemas on uus poliitiline jõud, ja samas tuleb kuni lõpuni jätta ka mulje, et tegemist on teatriga. Nagu suurimaid populiste, ei pidanud ka meid takistama nende kahe väite täielik vastuolulisus.
Just selle natuke segase infovoolu taustal pidi publik valima sõnumid, mis just neile sobivad. Kõik hilisem näitas, et see töötas, ja kuidas veel.
Mõne ürituse meediakajastus kestab Eestis tavaliselt nädala. Toodetakse uudiseid ning nädalavahetusel sõidavad teema seljas erinevad kommentaatorid raadiotes, televisoonis, ajalehtedes. Kui kajastus kestab kaks nädalat, on juba väga hästi. Kui kajastus kestab kauem, on tegemist erakorralise juhtumiga või olümpiamängudega.
Ühtne Eesti püsis intensiivselt meedias kuus nädalat, kulmineerudes lauskajastusega online-väljaannetes, ning tegelikult jätkub see vaikse sabana veel tänagi, mil ma neid ridu kirjutan. Loomulikult tõestab see peale hästi läinud infoedastuse ka seda, et Suurkogu puudutas teemasid, mis olid paljudele inimestele tõesti olulised.
Oli muidugi ka nädalaid, mil meil tekkis tunne, et meediakajastus hakkab ära vajuma. Küllap oli ajakirjanikel üsna siiber, et nad jälle ja jälle Ühtne Eesti teemal mingeid uudiseid pidid tootma. Ühel hetkel ei läinud enam meediasse tekstid,

mida Facebooki kodulehele riputasime, ning siis oli selge, et kuum kraan kirjaga “poliitika” tuleb tugevamini lahti keerata. Nii sündis ühe öö varjus plakatite sodimise aktsioon, mille käigus NO99 valimisplakatid said peale kirjad nagu “pede” ja “NO666”. Ma tean, head ajakirjanikud, et teile see ei meeldi, aga intriig oli piisav, et meediakajastus taas käima lüüa ning Ühtne Eesti oli nädalast nädalasse pildis. NO99 on hiljem maininud, et plakatite sodimise idee tuli ühest Agu Uudelepa kirjeldatud poliitmeetodist ja et täpne olla, siis nii ka oli.

Täna öösel NO99 goes criminal…
Eero, sms, 05.04

Ruttasin pisut ajas ette, sest kõige raskem oli muidugi algus ise. Esimeste päevade väljatulek sõnumitega pidi olema piisavalt läbimurdev ja samas piisavalt segane. Piisavalt teater ja piisavalt poliitika. Selleks asus NO99 ette valmistama pressikonverentsi.
Ajakirjanikele läks kutse pealkirjaga “NO99 pressikonverents olulises riiklikus küsimuses”, kuid selleks, et tagada see, et kõik ajakirjanikud oskaksid oodata midagi enamat kui lihtsalt teatriuudist, veetsin ühe hommikupooliku oma meediatuttavatele üle helistades ning lubades, et kohaletulek pakub neile vähemalt hea elamuse, kui mitte ka olulisi uudiseid.
24 tundi enne väljatulekut kohtusime proovisaalis terve NO99 trupiga ning käisime läbi pressikonverentsi põhilised osad.
Teater tahtis öelda, et uus erakond on juba loodud, kuid mina laitsin selle idee põhimõtteliselt maha. Sõnastasime põhimõtte, et NO99 ei tohi teatrina öelda midagi, mis oleks vale. Ja kuna pressikonverentsi alustame ikkagi teatrina, siis ei ole mõtet öelda midagi, mida on kerge ümber lükata. Erakonda veel pole.
Poole pressikonverentsi pealt teatame, et etendus algab nüüd – ja etendus algabki ning kõik edasine, kaasa arvatud erakonna loomine ripub õhus lihtsalt ühe ähvardava võimalusena.
Mõtlesime välja ka piisavalt amorfse ja vastutusevaba käsitluse Ühtne Eesti määratlemiseks – “ütleme, et tegemist on liikumisega”. Kõik mis edasi sünnib, on juba mäng. Teatrina pidid NO99 taguma põhimõtteliselt kahte sõnumit:
- tegemist on seniolematu show, spektaakli, vaatemänguga
- see on ainulaadne võimalus näha seni paljudele varjus olnud poliitilisi protsesse seestpoolt
Mida nad ka tegid.
Erakonnana pidid nad olema:
-ülbed
-populistlikud
-suurejoonelised
-ilusad, sest esteetika loeb.
Mida nad ka olid.
24. märtsi hommikul selgus ebameeldiva uudisena, et enam-vähem samale kellaajale on tekkinud kaks pressikonverentsi, õiguskantsleri ning Edgar Savisaare omad. Radissoni seminariruum oli õnneks siiski korralikult täidetud ning kui meedias hakkasid ilmuma pealkirjad, mis vastasid meie ootustele, oli tunne, et lumepall on veerema saadud.

Eero: U 20 ajakirjanikku
Daniel: Ossa püha pekk :D
SMS-id, 24.03

Tiit ja Ene-Liis läksid pressikonverentsilt otse Vikerraadiosse, kus Lauri Hussar pani proovile nende poliitilise retoorika oskused, küsides päevakajalisi küsimusi. Hiljem ütles Lauri, et "tundus, et stuudios on tõelised poliitikud."
Järgmise päeva õhtul toimus teatris ühekordne aktsioon, mille eesmärgiks oli testida publiku reaktsioone erinevatele manipulatsioonimeetoditele. See oli mõeldud laboratooriumina, mille käigus kogutud kogemused pidid aitama planeerida suurkogu.
Aktsioon algas sarnaselt lavastusega "Kuidas selgitada pilte surnud jänesele", kuid pöördus kiiresti publiku kaasamiseks plaksutamise, laulmise ja tantsimise abil. Nagu tavaliselt, tekkisid publiku seas ka kaasaminejad ja need, kes eelistanuks vaikselt istuda.
Esimene õppetund: kui piir publiku ja näitlejate vahel langeb, neljas sein kokku kukub, siis võib oodata kõike ning etendust on raske kontrolli all hoida. Näiteks kui Rasmus Kaljujärv hakkas pärast intensiivset publikuga suhtlemist pidama kõnet "Eesti peab tööle hakkama", hakkasid mõned inimesed pauside ajal vaimukusi vahele hüüdma, ohustades kõne kandvust.
Etenduse kulminatsiooniks oli ühe inimese lavale palumine ning Inga Saluranna kõne, millega ta andis mõista, et igaüks võib minna sellele üksi seisvale inimesele toeks. Mis järgnes, oli pisut ootamatu ka trupile endale.
Saalitäis rahvast hakkas käituma väikese ühiskonnana, kus tekkisid fraktsioonid. Oli neid, kes läksid kohe lavale. Oli neid, kes läksid lavale siis, kui nende arvates oli laval juba piisavalt inimesi, et lavale minek tundunuks ohutu, ning oli neid, kes jäid lõpuni saali. Umbes kümne minutiga oli saal lõhenenud esimeseks ja teiseks saaliks, millest esimene seisis laval ja teine jäi istuma.
Esimene saal koos näitlejatega proovis saavutada istumajääjate lavaletulekut, kuid selle käigus tekkis vastandumine, mida iseloomustab kõige paremini kellegi poolt alustatud skandeerimine: "Mis te teete, mis te teete, teise poole rahvas!" Kui eesmärgiks oleks tõesti olnud kõigi inimeste lavale saamine, oleks selgelt tulnud vältida siltide nagu "teise poole rahvas" kasutuselevõttu, sest sellest hetkest vormistusid identiteedid lõplikult.
Järgmiseks said saali istuma jäänud endale juhi etendust vaatama tulnud justiitsminister Rein Langi näol, kes küsis laval olijatelt: "Aga milleks ma peaksin lavale tulema? Mis teil öelda on?" Etendus lõppes seisuga 2/3 rahvast laval ja 1/3 saalis.
Tiit Ojasoo läks õhtusesse Mihkel Raua jutusaatesse ning teatas, et Rein Lang segas etendust, lisades muuhulgas, et "Silver Meikar ja proua Lang hoidsid justiitsministrit kinni". Tegelikult muidugi istus minister rahulikult ja rõõmsalt oma toolil ja keegi teda füüsiliselt tagasi ei hoidnud. Me oleme hiljem korduvalt arutanud, kas säärane asjade esitamine võis olla viga.
Minu arvates oli, sest tegelikult eksisime siin põhimõtte vastu, mille kohaselt "teatrina oleme täpsed ja korrektsed", kuid poliitikutena mitte ehk teeme samu asju, mida Eesti poliitikud varem teinud on. Tiit Ojasood tajuti tol hetkel aga

ikkagi veel teatri esindajana ja keegi ei saanud aru, et ta mängis juba poliitikut. Tiit tunnistas, et idee Lang selliselt mängu tuua oli impulsiivne otsus. Kui nii võtta, siis see oli ka ainus kord, kui me tegime midagi, mis ei sobitunud algsesse skeemi. Samas tuleb tagantjärele tunnistada, et just see sündmus, mida tunneme tagantjärele ja Youtube'ist "Langi aktsioonina", andis meediakajastusele võimsa hoo ning võimalik, et sellest oli lõpuks Ühtne Eesti piltitoomisel kasu.
Pärast avapauke soovisime siiski NO99 näitlejate endi meediaesinemisi võimalikult vähendada, sest oli selge, et igapäevadebattides osaledes peaksime liiga palju oma plaanide kohta välja andma, tekitama informatsiooni, mida saab liiga selgelt ja hästi tõlgendada. Eelistasime jääda kaadri taha ning keerata sealt oma populismikraane.
Ometi ei saanud esinemisi ka täielikult vältida, sestap istusime Ene-Liisiga ühel päeval maha, et teha väike meediatreening Vabariigi Kodanike saateks. Tulemuseks oli mitu lehekülge keerulisemaid küsimusi-vastuseid, mis pidid aitama välja tulla kõige raskematest päringutest parimas populistlikus vaimus. Näiteks "ärme rutta ajast ette" ning "pärast esimest vaatust lõppu ära ei räägita" olid tüüpilised vastused, mida öelda, kui küsitakse kõigi meeli erutav küsimus "Kas tuleb siis erakond või mitte?" Ene-Liis läks saatesse ja säras enesekindlalt. Kõige üllatavam oli aga, et ta ei pidanudki eriti midagi rääkima, sest asi hakkas ise oma elu elama ja vaidlus toimus ülejäänud stuudiokülaliste vahel.
Meie poolt läbi mõeldud küsimus-vastused jäid oma võimalust ootama. Ning see tuli peagi. Võimaluse nimi oli Priit Pullerits.

"Kas ÜE saab käsi Piiblil ja südamel ja oma ema nimel vanduda, et see sodimise aktsioon polnud ÜE enda tekitatud. Igatahes sellised kahtlused tekivad. Ja isegi kui neil pole alust, siis on siin ÜE-l mõttekoht, mis on ÜE senises tegevuses olnud sellist, mis paneb kriitilisi kõrvaltvaatajaid seesugust kahtlust tundma".
Priit Pullerits, e-kiri

Mõni sõna Priit Pulleritsust. Ma isiklikult pean temast lugu kui ausast inimesest ning õppejõust, kes õpetas mulle fakti ja kommentaari vahetegemise kaduvat kunsti, kuid ma pole temaga ühel meelel paljudes tema meediapopulistlik-demagoogilistes sõnavõttudes, näiteks võrdõiguslikkuse teemal. Temapoolne lahtisest uksest sissejooksmine ülaltoodud küsimusega ei jätnud kahtlust, et Pulleritsu arvates on sündinud tõesti reaalne poliitiline liikumine ning kuigi ma ise oleksin olnud ettevaatlikum, leidis NO99, et lavastuse valmimist kajastava võimaliku filmi jaoks on vaja vastu võtta liimile kleepunud Pulleritsu intervjuusoov.
Islandil purskas vulkaan ja mina olin kõigist maailma kohtadest just seal. Seetõttu arutasime intervjuud telefoni teel Ene-Liisiga. Oodata oli hulka naiivseid küsimusi, millest pärlid nagu "Kui te ennast ise ei määratle, siis väidan, et olete populistid," olid küll meie arvates ülimalt koomilised arvestades asjaolu, et me ju pidimegi olema populistid, kuid mõned läksid siiski teemade juurde, mida NO99 ei tahtnud enne etendust mingil juhul käsitleda, kuna see oleks rikkunud ambivalentsi ja rääkinud ära liiga palju enne Suurkogu toimumist. Pidi olema

mingi võimalus kõike seda vältida, samas oli Pulleritsu tarvis.
Otsustasime Ene-Liisiga intervjuu tuksi keerata ning seda filmida. Parima platvormina tundus Postimehe kui meediakanali kritiseerimine. Juba mitu aastat on see väljaanne paisanud online eetrisse tõelist sitta, avaldades näiteks klikkide meelitamiseks pilte karvasest persest, ent samal ajal proovides jätta muljet, et tegemist siiski rohkem kui saja aasta vanuse vastutustundliku meediainstitutsiooniga. (Kas märkate sarnasust meie kraanikujulise populismimudeliga?)
Niisiis, Ene-Liis ja Tiit trükkisid välja tõendusmaterjalid lehe allakäigust, muuhulgas ka juba mainitud perse pildid, ning intervjuu võis alata. Meie mõte oli kritiseerida Pulleritsu ennast kui täiesti allakäinud meediakanali esindajat, küsides temalt pidevalt, mis õigusega ja keda ta esindab ning seejärel mõne aja pärast teatada, et intervjuu on läbi. Sisulisi vastuseid ei olnud plaanis anda. Usutlus algaski plaanipäraselt, Pullerits jäi kriitikatule alla ning ta ette laoti ropud pildid, kuid intervjuu käigus tuli Tiidul Ene-Liisi kirjelduse järgi "tõeline oraatorihoog peale" ning mis seal salata, esmastest rünnakutest toibunud Pullerits küsis ka üpris häid küsimusi ning pani kõik hiljem ka täpselt lehte kirja. Tulemuseks on üks paremaid ühiskonnakriitilisi intervjuusid, mida ma viimastel aastatel Eesti meedias olen näinud.
Ainus, kes vist päris rahule ei jäänud, oli Pullerits ise, sest pärast Ühtne Eesti Suurkogu ilmus tema sulest plakatite sodimise kohta repliik:

Võttis terve kuu, et oma lihtsale jah-ei-küsimusele vastus saada. Seni tuli leppida valega. Valega selles mõttes, et tõde oli maha surutud. Valele, kas või kõige väiksemale, ei saa elus rajada midagi suurt ja väärtuslikku. Isegi erakonda mitte. Priit Pullerits, Suur paks häma, Postimees, 11.05.10

Ta ikka vist ei saanud lõpuni aru, et me tegime kõike seda meelega. Halastuse mõttes tõmbame sellele stseenile siinkohal eesriide ette ning heidame pilgu Ühtne Eesti erakonnaks kujunemise võimalustele.
Ühel õhtul kirjutasin NO99 trupile kirja, milles nentisin, et mul hakkab tekkima tunne, et tahakski Ühtne Eesti erakonna liige olla. Ma polnud seni kunagi tahtnud olla ühegi erakonna liige. Aga see õhtune e-kiri ei olnud ainult nali ja ma arvan, et paljud Ühtne Eestiga seotud inimesed tundsid ühel hetkel, et "äkki tulekski erakond ära teha".
Nähes inimeste pühendumust, hakkas tekkima tunne, et "me tõesti saaksime hakkama", "me võidaksime valimised, kui me tahaksime!" Ma ise ei suhelnud Ühtse Eesti juurde moodustatud noortekoguga, kuid olen kuulnud, et sealsed sentimendid olid noorusele omaselt veel tugevamad.
Aga külma vett näkku. Tegemist oli vaid hetkeliste meeltesegadusmomentidega. Etendus polnud küll valmis ning erakonna mitteloomine polnud sugugi otsustatud, kuid teisalt teadsime hästi, et on olemas vahe poliitikasse minemise ja selle tegemise vahel, mida me hästi oskame. NO99 puhul siis – teatri tegemine.
Oleme hiljem arutanud, et meile andis tõelise võimu asjaolu, et me olime vabad tegelikust võimuihast ja seega ei piiranud meid hirm midagi kaotada. Meie edu ja

ebaedu ei sõltunud valimistest, ja see lubas meil olla paindlikud ja iroonilised. Samas tekkis ka üks uus huvitav probleem. Mida rohkem meil nõupidamisi oli, seda libedamaks muutus mu keelepruuk väljaspool projekti. Korraga tundsin, kuidas demagoogilised konstruktsioonid, mida tootsime meedia tarbeks, hakkasid oma elu elama ning minu peas üha tähtsamat kohta haarama. Kui ma mõne sõbraga mingil teemal vaidlesin, juhtus nüüd mitmel korral, et sõber jäi vait ja ütles seejärel, et "sellise demagoogiaga ma küll võidu joosta ei suuda" või midagi samas suunas.
Algul oli see isegi naljakas – näha elu läbi väändunud populistliku võtme -, kuid tasahilju hakkas selgeks saama, et mida rohkem harjutada, seda rohkem see muudabki mind. Mind ennast. Tegelikult. Kas see ongi see, mis teiega juhtus, head poliitikud?
Aeg-ajalt komistas NO99 intervjuusid tehes ka inimeste otsa, kes rääkisid pealtkuulamistaktikatest, jälitustegevusest ja muust säärasest, ning nii mõnigi kord tekkis tahtmine haarata tinapaberist mütsi järele. Ühe intervjueeritava sõnul kippusid tema telefonikõned pidevalt katkema, ja ta järeldas, et teda kuulatakse pealt.
Ja mis juhtus? Ootamatult hakkasid katkema ka peaaegu kõik minu telefonikõned. Sama juhtus ka mõnede NO99 telefonidega. Pidasin seda katkemisejuttu tehniliseks rumaluseks ja kokkusattumuseks, kuid vaikselt hakkas pead tõstma kerge kõhklus. Ja siis kahtlus… Aga äkki tõesti? Miks ei võiks Kaitsepolitsei meid pealt kuulata?

To: kapo@kapo.ee
Subject: Teabenõue
Tere,
sooviksin kasutada Jälitustegevuse seaduse paragrahvist 17 tulenevat õigust tutvuda dokumentidega, mis puudutavad minu isiku suhtes läbi viidud toiminguid (juhul kui sellised on olemas).
Alus: (2) Käesoleva paragrahvi 1. lõikes nimetatud isiku soovil võimaldatakse tal tutvuda tema kohta kogutud jälitustoimingu materjaliga ja jälituse tulemusena saadud foto, filmi, heli- või videosalvestisega või muu teabetalletusega.
Lugupidamisega,
Daniel Vaarik
From: Andres.Kahar@kapo.ee
Subject: Re: Teabenõue
Tervist,
Teie suhtes ei ole jälitustoiminguid teostatud.
Lugupidamisega
Andres Kahar
juhtivspetsialist

Kõigil meetoditel on hind. Ma olen näinud poliitikuid vähkremas tõeliselt paranoilistes kahtlustustes, mõeldes, kus ja kes neid pealt kuulavad ning milliseid niite nende ümber punutakse. Tegemist on nõiaringiga – mida

labasemaid meetodeid sa ise kasutad, seda labasemaid ootad ka teistelt, ja vastupidi. Ning see on koht, kus võib ilmselt tõesti öelda, et uinuv mõistus sünnitab koletisi. Mida tähendab see riigivalitsemisele, otsustele?
Eravestlustes, külas käies, või kohvikus istudes tundsin, kuidas Ühtne Eestist oli saamas järjest kuumem teema. Igal õhtusöögil oli see jutuks. Korraga tundsin, kuidas see kõik hakkas mind ärritama. “Jääge vait, aitab,” oleksin tahtnud hüüda, kuid ei olnud liiga palju seltskondi, kus ma avalikult oma seotust projektiga saanuks reklaamida ning veel vähem oli mul õigust öelda, mis tegelikult saama hakkab, süžee ärarääkimine oleks olnud karuteene teatrile.
Ma ei viibinud NO99 proovides ning loomevalust sain kuulda põhiliselt eraldi nõupidamistel. Tegelikult polnud ju etendus üsna viimaste nädalateni sada protsenti paigas. Eriliseks väljakutseks oli meile nn poliitiline *spin*, mille varjust paljud poliitikud väitsid, et “ootused on kõrgele aetud: kui toimub niisama mingi etendus, siis meie oleme pettunud”.
Neil oli õigus. Ootused olid kõrgel. Kuid kahtlemata oli nende väites ka soovi tekitada maletajate ja poliitikute lemmikolukord ehk “kahvel”. Nii-öelda kahvlis olija on seisus, kus ta ei saa teha ühte ega teist liigutust ilma vähemalt ühte nuppu kaotamata. Ühtne Eesti kippus jääma olukorda, kus erakonna mittetegemine olnuks pettumus paljudele ja erakonna tegemine olnuks pettumus samuti paljudele. Kahjurõõmsa kätehõõrumise tund näis olevat lähedal.
Etendusega oli seotud veel palju muid riske. Puudus ju igasugune võimalus etendust korrata, ja seetõttu võimendusid igasugused ohud. Mis siis, kui läheb vool ära? Mis siis kui näitleja haigestub? Tutvuste kaudu võeti ühendust isegi pommikoerte ja nende omanikega, et uurida, mis saab siis, kui… Ja loomulikult said mõned nimetatud ohtudest ka teoks.
Vool käis 7. mail ära vähemalt kahel korral.
Ja 24 tundi enne etendust kaotas Tiit Ojasoo täielikult oma hääle.

Kõik trollid seisavad, keegi ei saa proovi sõita! Sabotaaž!
SMS Ühtne Eesti noortekogu liikmelt, 7. mail, Suurkogu toimumise päeval

Samal ajal erakondades. Kuigi seda keegi eriti ei tunnista, valitses parteides kerge paanika. Üks ajakirjanik rääkis mulle poliitikust, kes talle helistas ja väitis, et “7. mail tehakse lõbus lauluüritus ning selle lõpus kogutakse inimestelt allkirjad uue erakonna loomiseks.” Üks parlamendiliige rääkis Riigikogu saunaõhtust, kus laval leili visates lähenesid talle mitmed teised parlamentäärid, et uurida, kas ehk tema teab täpsemalt, mis ikkagi 7. mail…?
Kogu protsessi käigus tegid erakonnad aga väliselt rõõmsat nägu ning kinnitasid, et usuvad, et tegemist on toreda asjaga – kultuuriga, teatriga. Mõned kriitilisemad nimetasid toimuvat küll tsirkuseks, kuid loodetud soovi asi ära keelata ei paistnud isegi kaugelt mitte. Ja muidugi tegid nad õigesti, sest kui nad oleksid mänginud Ühtne Eesti ründamise peale, oleksid nad ajalukku läinud populaarseid kultuuritegelasi rünnanud poliitjõududena. Positsioon, mida keegi eriti ei soovi.
Varjatult oli erakondade käitumine aga agressiivsem. Facebooki kodulehele lendasid peale erakondlikud lahmijad nagu näiteks Max Kaur, kes

asusid diskussiooni ründama selliselt, nagu nad muidu anonüümsetes kommentaariruumides harjunud tegema on.

Rääkisin täna Semperi kollegidega, kõik varjamatult irivitavad. Kõik kinnitavad , et see pole teater, vaid täidetakse Kadriorust tulnud käsku.
Max Kaur, Ühtne Eesti Facebooki leht, 25. märts

Ilmselt talle endale üllatusena sai ka Max Kaurist etenduse osa ning kuna Facebooki formaat ei võimalda liiga palju anonüümsust, on kõigil, kes soovivad analüüsida Max Kauri tekste ning võrrelda neid räigete anonüümsete kommentaaridega mujal Eesti meedias, võimalik näha, et Max Kaur on ilmselt üks produktiivseid anonüümseid autoreid, keda Eesti meediaväljaanded lasevad rahulikult oma kodulehtedel rämetsemas käia.
Kauri võib teisisõnu nimetada ka Keskerakonna brigadnikuks või netikomissariks. Nimetatud väjendid on laenatud Anna Polyanskaya, Andrei Krivovi ja Ivan Lomko artiklist “Interneti komissarid”, kus kirjeldatakse, kuidas FSB kasutab anonüümseid netitrolle enda huvides. Eesti poliitikud on selle tehnika edukalt üle võtnud.
Üheks palgatrollide iseloomulikuks jooneks on isiklikuks minemine ning ühe konkreetse tegelase ründamine *ad hominem*. Nagu võis näha Kauri käitumisest Facebookis, oli isiklike rünnakute sihtmärgiks valitud just Ene-Liis ning seda läbi korduvate postituste.
Teine oluline joon on nii öelda diskussiooni tapmine massiga. Kui ikka kommentaariumi ilmub keegi, kes kasutab ühes lauses sõnu Ansip, Putin, Hitler ning kelle seosetutest mõtetest pole võimalik aru saada, taandub intelligentsem seltskond peagi vestluses osalemisest ning erakondlik sitavikat on saavutanud oma eesmärgi. Diskussioon on muutunud naeruväärseks ning kahjutuks.

Keskerakondlane ründas Ühtset Eestit Keskerakonna prominentne poliitik Max Kaur asus täna rünnakule Ühtne Eesti vastu, süüdistades rahvaalgatust korruptsioonis, liiga lähedastes sidemetes Kadrioruga ning poliitikute halvustamises, vürtsitades oma väiteid rohkete isiklike solvangutega projekti vedajate suhtes.
Facebookis Ühtne Eesti leheküljel kommentaare jaganud Kauri hinnangul toimub Ühtne Eesti varjus riigi rahaga uue erakonna loomine ning selle eest vastutab eelkõige kultuuriminister Laine Jänes. Kasutades ebatsensuurseid venekeelseid väljendeid nagu “pohhui”, andis poliitik mõista, et Ühtne Eesti ei hooli oma tegevuse tagajärgedest.
Ühtne Eesti on üllatunud poliitilise debati sedavõrd madalast tasemest ning lubab enda poolt järgida paremaid tavasid. Samuti on Ühtne Eesti hämmingus, et teenekas poliitik pole kursis tänapäeval üsna levinud kultuuriprojektide rahastamismudeliga, mille kohaselt küsitakse sisenejatelt ka piletiraha. Selline mõistmatus on üsna iseloomulik tänasele lahmivale poliitikale ning väljendab poliittegelaste võõrandumist igapäevasest elust.
Ühtne Eesti lubab ühtlasi avalikustada kõik oma rahastamisallikad ning ootab sama ka Keskerakonna liikmelt Max Kaurilt.
Ühtne Eesti, pressiteade, 25. märts

Ründasime vastu tavalises Keskerakondlikus traditsioonis, suurendades Kauri tähtsust, nimetades teda “prominentseks poliitikuks” ning seejärel tuues kontrastina sisse sõnad nagu “pohhui”, mida ta oli Facebooki lehel kasutanud. Ühtse Eesti netileht sisaldab veel rohkem näiteid sarnastest aktsioonidest ning ilmselt on siinkohal õige koht hakata otsi kokku tõmbama.

Lõpetuseks

Oleme tagasi 7. mais. Etendus on peaaegu läbi. Tiit Ojasoo peab murduva häälega lühikest kõnet ning lõpetab selle lühikese lausega: “Te olete vabad!”. Saal tõuseb aplodeerides püsti.
Mida see projekt meile õpetas? Vaat siin tahaks tsiteerida Jaapani kirjanik Banana Yoshimotot:
“Aga see miski, on see hea asi?”
“Mmmmh… see on väärtuslik… Aga jah, see sõltub sinust.”
Võib olla on ka neid, kes siiani skeptiliselt muigavad ja ütlevad, et etendus oli võimas, kuid maailm ei muutunud. Neile võiks öelda etenduses kõlanud sõnadega:
“…eestlane soovib, et kõik muutused toimuksid korraga, ühe hetkega, ja et nad oleksid väga suured. Maailma tuleb eestlase arvates muuta ühe päevaga. Aga meie ütleme: maailm ei muutu ühe päevaga – ta muutub iga päevaga.”
Kui ka sina, hea lugeja, ootad, et nüüd tuleb mõni etendusest rohkem teadev inimene ja sõlmib sinu jaoks otsad kokku, siis ei ole sa saanud aru “Ühtne Eesti” ainsast etteantud pointist. Ja nimelt: point on su enda teha.
7. mail oli NO99 kord. Täna on sinu kord.

Kirjutatud 2010. aasta sügisel

KUS

EESTI, EESTI

Suure tõenäosusega olen selles kogumikus ainuke, kes kirjutab suurkogust nii, et ei ole etendusel käinud. Piletid olid olemas, kuid loobusin. See oli täiesti teadlik samm, paar päeva enne suurkogu valisin teise tee – õppida seda asja nn. vahendusmeetodil. See tähendab, et sa ei lase ennast segada vahetutest emotsioonidest, vaid võtad vastu ainult seda, mida teised räägivad. Kuna oli juba ette teada, et tegemist on suure asjaga, siis oli testisikute leidmine imelihtne. Pigem tuli teha tugev valik, sest oma arvamus kujunes pea kõigil.
Põhjalikult vestlesin vähemalt 15 inimesega, kes Saku suurhallis olid, osadega neist juba etenduse ajal mobiiliga, hiljem loomulikult rääkisin üle ja võrdlesin hilisemaid hinnanguid sellega, mida nad varem rääkisid.
Kuulasin- vaatasin meediakajastusi ja nii sündiski mingisugune ettekujutus, millega oli tegemist. Mõned järeldused kuuldust..

1. **Ettevõtmine avaldas mõju**. Mõju on võim. Võim on võime mõjutada inimeste valikuid. Küsimus pole triviaalses hääles valimistel, vaid kõneaine suunamises ja kõneainete temaatika muutmises. 8000 inimest saalis, loendamatud kommentaarid ja diskussioonid algatasid keskustelu ühiskonna seisundist ja juba sellisena on see väärtus omaette.
2. **Keskustelu viidi uutesse gruppidesse**, eelkõige ronis oma kestast välja ja hakkas rääkima kultuurieliit ja kultuuriavalikkus. Sellega muutus Saku suurhalli üritus kodanikeühiskonna nähtuseks. Kodanikeühiskonna eesmärk on inimestevaheliste sidemete loomine ja sidemete tugevdamine. Mida rohkem sidemeid, seda tugevam on struktuur.
3. Suurkogu näitas Eestis **uut võimalust ühiskonnelu nähtuste interpreteerimisel**. Tõlgendamist vajavad nii pikaaegsed strateegiad, millega tegeleb põhiliselt kultuur ja lühiajalised, millega tegelevad reeglina ajakirjandus ja poliitika. Etendus tõestas, et ka kultuuriinimestel võib olla oma roll igapäevaelu seletamisel. Mingil määral on sellega seletatav ka osa meedia negatiivne reaktsioon, sest „tuldi nende mängumaale” . Ka poliitikud ei olnud rahul, sest „ei jäädud oma liistude juurde”.
4. Paljud olid pettunud, et „sellele midagi ei järgnenud” ja oleks tahtnud näha mingit konkreetset muudatust. Konkreetsed sammud oleksid olnud kogu ettevõtmise surm ja sest sellega oleks mindud poliitikasse, aga see tähendab reeglina mõjuvõimu äraandmist. Just sellisena, otste lahtijätmisega oli tegelik mõju tugevaim, sest nüüd võib ja saab igaüks mõelda „**Aga äkki nad teevad seda veel?”**
5. Indrek Tarandi 100 000 häält Europarlamendi valimistel ja Ühtse Eesti Suurkogu andsid meile kõigile märgi, et oleme mingite mentaalsete muutuste lävel. **Oleme saamas küpsemaks mitte ainult riigina, vaid eelkõige kodanikena.**

Kirjutatud 2010. aasta sügisel

Vahetult pärast ÜE suurkogu oli mu suhtumine vaimustunud, tegu oli mitmes mõttes väga õnnestunud projektiga: lihtsalt võimsa show'na, puhastava ja vabastava rituaalina, meediamaastiku manipuleeritavuse veenva demonstratsiooniga jne.
Edasiste kuude jooksul – mitte et mu suhtumine oleks muutunud, aga lihtsalt asi ununes kiiremini, kui ma projekti ajal olin arvanud. Sain sellest aru, kui lugesin lehest isamaalase Kojamehe intervjuud, milles ta väidab, et värske keskerakondlase Trubetsky veenvus on null, ja muuseas ütleb ta seal ka lause: "NO99 "Ühtne Eesti" pani korralikult kodanikuühiskonna liikuma." Tabasin ennast mõttelt: "Pani vä? Nii vaikselt on liikunud, et ma pole tähelegi pannud." Sellele järgnes väike hirm, kas ÜE põhirolliks ei jäägi äkki täita reapoliitikute peas kodanikuühiskonna lahtrit: "ÜE toimus, tähendab, kodanikuühiskond liigutas, sellega on meil korras." Et kas ÜEga pole mitte nii, nagu Oudekki Loone kirjutas oma blogis vastuseks Anders Härmi Trubetsky-teemalisele artiklile – on olemas "valveanarhistid", kes usuvad ja mässavad meie eest, aidates meil luua illusiooni, et me oleme vabad. Kas pole ÜE midagi sarnast – miski, mis on meie eest "vabaduse ära teinud", nii et me ise ei pea selle nimel pingutama, "kodanikuühiskond liigub" niigi?
Suurkogu lõpulause "Te olete vabad" oli meisterlikult välja mängitud, mulle tundus see ainuvõimaliku lõpplahendusena, see mitmetähenduslik auditooriumi vallandamine - jäi igaühe enda valida, kumma tähendusvarjundi ta valis või jäi esteedina nautima mitmetähenduslikkust ennast. Kuni mõnda aega hiljem juhtis mu tuttav, mitme riikliku ideoloogilise suurürituse lavastaja, tähelepanu ühele nüansile – mis pöördes see lause oli öeldud. Just nimelt "teie", mitte "meie". Muidugi, tal on oma tausta tõttu sellistele nüanssidele terav silm ja noil suurüritustel oleks just "meie"-variant mõeldavam, sest just sellise hõlmava, mitte eristava retoorikaga saavutatakse ideoloogiline kõnetamine palju hõlpsamalt. "Meie"-vormist hoidumine ÜE lõpulauses näib olevat hoidumine just sellisest manipulatiivsusest. See oli teatav distantseeruv tagasiastumine – teie olete vabad, see on teie asi vaba olla, mitte uskuda meisse kui teie eest vabaduse teostajaile. Kuid selle "teie" sees oli ka teatav patroneeriv arrogants, millega oli tol hetkel võimalik leppida (vähe sellest – seda isegi nautida) just tänu suurkogu rituaali-sarnasele mõjule (umbes nii, et "meile anti habemiku Ojasoo poolt rituaalselt üle juhis – olge vabad – ja kohe on kergem vaba olla").
Loomulikult, nii ongi, ÜE ei ole meie eest vaba, ta ei teinud meid vabamaks, ta võis meid selleks ainult julgustada. Ometi ei lase mind lahti kiuslik kujutelm, mis oleks olnud siis, kui lõpulause oleks olnud "Me oleme vabad". Muidugi olnuks oht, et see mõjub lihtsalt magedamalt või meenutab see retooriliselt toda poliitilist mullipuhumist, mida ÜE käigus just pilati. Aga samas – mõnel hetkel tundub mulle, et miks poleks Ojasoo võinud just loobuda ambivalentsist ja distantsist ning öelda mageda ja pateetilise "me oleme vabad"? Miks valiti positsioon "ma seisan teie ees", mitte "ma seisan teie eest"? Mida peljati –

kas vabaduse kaotsiminekut liigselgesse sotsiaalsesse rolli või ülemäärast vastutuskoormat väljaspool etenduse raame? Ma ei tea seda. Jääb vaid loota, et ka ÜE tegijad ei teadnud, kas teatritegemine on otsem tee inimliku vabaduseni või pelgupaik vastutust eeldava vabaduse eest – sel juhul oleks ÜE veenev ja ehe.

Kirjutatud 2010. aasta sügisel

Kas kõik või eimiski
1. aprill 2010

Huvitav ja omamoodi tüütu on lugeda vastukajasid NO99 Ühtse Eesti suurkogu projektile – ajakirjanduslikes reaktsioonides (intervjuudes jne) väljendatud ootused näitavad minu meelest üht, seda, et oodatakse mingit TULEMUST ja seda tulemust oodatakse kõik-või-mitte-midagi-loogikast lähtudes.
Sel mängul saavad olla ainult kas väga kõrged panused (uue reaalse partei, rahvaliikumise või tõelise ühiskondliku muutuse tekitamine) või – nagu üks PR-tegelane telesaates väljendus – jääb kogu see värk samale tasandile "Pehmete ja karvaste" nukuteatriga või, mis veelgi hullem, on mõeldud vaid enesepromoks jne...
Kui oskaks tabavalt selgitada, miks, millest selline kõik-või-mitte-midagi-suhtumine...
Samas saaks öelda, et sellest projektist mitte ainult ei oodata kõike või eimiskit, vaid ka kardetakse – aga kindel liialdus/lihtsustus oleks vist mõelda nii, et need, kes ootavad kõike (näiteks mingite müstiliste progressiivsete jõudude koondumist vms), kardavad eimiskit (inimeste ja poliitika veelgi suuremat võõrandumist üksteisest vms) ja vastupidi…
Ei oska ka öelda, millele selline hüsteeriline suhtumine (kui mingis mängus teeb keegi kas tegelikult või näiliselt sellise panuse, et tulemuseks saab olla ainult kas kõik või eimiski, kisub ju ikka hüsteeriliseks), et siis millele selline hüsteeriline suhtumine ikkagi viitab… kas millegi küpsusele (ühiskond on tegelikeks muutusteks nii-öelda küps) või hoopis millegi ebaküpsusele (inimeste vaimne tase on sellisteks mängudeks suuresti ebaküps)?
Tundub, et selle kõik-või-mitte-midagi saab lihtsakoelisemate inimeste (või koguni enamuse) puhul taandada tegelikult ka nii: kas TEGELIKKUS (kõik) või MÄNG (eimiski).
Ei suudeta hoomata *tegelikkuse ja mängu dialektilisi suhteid*, kuigi just selliste suhete (ja neist tulenevate tagajärgede) teadvustamine või näitlikustamine ongi kogu selle projekti üks (võimalikke) efekte.

Mass ja nägu
2. aprill 2010

Teksti nimega "Fašismi ahvatlus"[2] panin kirja vahetute emotsioonide mõjul blogi jaoks, kuid siis pakkusin Sirpi.
Üks mõte tagantjärele – kirjutasin, et sujuvalt töötanud spektaaklis oli lõpuks tunda teatavat kõhklust, toppamist ja nüüd pakuksin sellele ühe võimaliku selgituse.

2 Viidatud on kirjutisele: Jaanus Adamson, Fašismi ahvatlus (NO76,8 ehk aktsioon) – Sirp 01.04.2010. Kirjutis käsitles 25. märtsil toimunud ühekordset aktsiooni, mida oli eelsoojenduseks „Ühtse Eesti" suurkogule.

Massi fundamentaalseks tunnuseks või efektiks on isikute muutmine anonüümseteks, me oleme massis ÜKS ehk siis kaotame oma individuaalsed eripärad, *kaotame oma NÄO.*
Seepärast nõuab massiga manipuleerimine tõelise efekti saavutamiseks tõepoolest MASSILISUSE ja mastaabi olemasolu, st palju suuremat osalejate arvu ja ruumi, kui teatris sel hetkel oli. Mõelgem, miks näiteks Hitler lasi ehitada grandioosseid väljakuid ja korraldas pompöösseid vaatemänge.
Teatud mõttes, massi ja ruumi mõttes, põrkus aktsioon niisiis paratamatult piiridele – meid oli seal liiga vähe, hõredalt ja me nägime üksteist liiga lähedalt (meil kõigil oli aega vastasleeri silmitseda): *kahe vastanduva massi asemel hakkasime tajuma nägusid, eristama isikuid, inimlikke silmavaateid*.
Panin tähele, et need, kes kangekaelselt istuma jäid, ei silmitsenud mitte ainult vastaseid, lavale kogunenud vastasleeri, vaid ka teisi istuma jäänuid ja seda ilmse eesmärgiga veenduda "omade" piisavas arvukuses – palju meid siia veel jäänud on?, kes on veel minuga?, millal on mul viimane aeg poolt vahetada, üle joosta, et mitte päris üksi (ja päris häbisse) jääda?
Lühidalt, niipea kui ühtne mass (või illusioon massi ühtsusest) laguneb või pudeneb tagasi isikuteks, subjektiivseteks pilkudeks, konkreetset nägu omavateks indiviidideks, kaotab mass oma süüdimatu energia, hoo, mida saaks ühel või teisel viisil (nii miraakliteks kui ka jõledusteks) ära kasutada – raske on teist tappa (alandada, vihata või rünnata), kui sa näed teise nägu (ja ma ei mõtle siin mitte ainult kujundlikus tähenduses nägu, vaid ka otseselt füüsilises: miks muidu pannakse poodavale kott pähe, mõrvatavale padi näole jne).
Nii et ehk tuleks aktsiooni tegelikuks õppetunniks (või tõeliseks õnnestumiseks) pidadagi mitte massihüsteeria, ühtse massi efekti saavutamist, mis käis lihtsalt, otsekui õlitatult, vaid just *massi (taas)atomiseerumist, lagenemist isikuteks*, mis mängu seisukohalt võis mõjuda küll toppamisena, tõrkena, kuid – kas ei näita just see teed *lootusele*?
Mida kunstilt enim oodata – kas ühismeelsuse tekitamist, siduvate ühisväärtuste kinnitamist, kõigi jõudude koondamist mingisse ühtsesse löögirusikasse?
Või hoopis seda, et me hakkaksime nägema (ja rohkem väärtustama) nägusid?
NO76,8 suutis pakkuda mõlemat korraga – kuidas see *suuremalt*, suuremas mastaabis (Saku suurhallis) õnnestuks?

"Ühtne Eesti" kui nali
8. aprill 2010

Kuna "Ühtse Eesti" projekt asetub nii või teisiti nalja registrisse, on inimesi haaranud kujutlus naljast kui kahe teraga mõõgast (näiteks ka Freudi naljakäsitus põhineb arusaamal naljast kui komplitseeritult kahepalgelisest fenomenist, aga Freudi ma siin süvenema ei hakka).
Kui ühes varasemas postituses osutasin üles kerkinud ootustele, mis väljenduvad dilemmades "kõik või mitte midagi", "mäng või tegelikkus", siis saaks selle lõhestumuse ju sõnastada ka nii: "kas nali või tõsi taga".
On juhitud tähelepanu, et naljal (poliitilisel tsirkusel vms) võivad tegelikkuses olla soovimatud või lausa ohtlikud tagajärjed (lahtiseks või vaieldavaks jäävad

muidugi manitsejate motiivid, ohu kui sellise sisu jne), aga see selleks...
Hiljuti sattusin sirvima teksti, kus nalja fenomenist räägiti neuroteaduse vaatepunktist. Nalja peetakse üksmeelselt äärmiselt komplitseeritud nähtuseks, kuid vähemalt ühes paistavad kõik uurijad ühel meelel olevat – nalja puhul on alati tegu inkongruentsiga (*incongruity*), vastuolu või lõhega kahe elemendi vahel, näiteks: küsimuse ja vastuse vahel, ootuse (või kavatsuse) ja tulemuse vahel, põhjuse ja tagajärje vahel jne.

Kaks juuti saavad sauna lähedal kokku, üks küsib: “Kas võtsid vanni?”
Teine: “Kuidas nii, kas mõni oli puudu?”

Arst küsib patsiendilt: “Kas te suitsetate?”
Patsient: “Tänan, hetkel ei soovi.”

Sain aru nii, et neuroteadlasi huvitab eelkõige see, kus, millises aju piirkonnas leiavad aset välkkiired otsustused, intuitiivsed lahendused (kus ja kuidas tekib ajus “valgustuslik” hetk), aga mulle jäi ebaselgeks, milles nood lahendused siis neuroteaduslikult võttes ikkagi seisnevad – kas tõesti lihtsalt vastuolu taipamises?
Mingi näiline või eeldatav tervikolukord või -nähtus laguneb koost, näiteks kaheks vastandiks ja see siis ongi juba iseenesest naljakas?
Artiklis peatuti muulgi, näiteks sellel, et nalja mõistmine eristab inimesi loomadest ja et võime nalja nautida on inimeseti erinev – näiteks naistel kuluvat keskeltläbi rohkem aega otsustamiseks, “valgustuseni” jõudmiseks.
Aga kas see tähendab seda, et naistel kulub rohkem aega *vastuolu kui sellise* taipamiseks, või hoopis seda, et naistel kulub rohkem aega selle otsustamiseks, kas *vastuolu on üldse naljakas* (hinnanguline kaalutlus: on siin ikka midagi naerda või ei ole?)
Ja mis siis ikkagi naerma ajab – me ei naera ju sugugi iga vastuolu, inkongruentsi üle (A. Camus’ järgi on absurditunde aluseks lõhe – inkongruents – inimese mõistmisiha ja maailma võõruse vahel, kuid see ei andnud talle põhjust koomika käsiraamatu kirjutamiseks).
Henri Bergsoni järgi nali paljastab – ja naeruvääristab – inimvaimu *mehhaanilisust*, ka eespool toodud nalju võiks vaadelda sellest aspektist: esimese nalja mõtlesid tõenäoliselt välja “Euroopa” juudid ida-juutide, Poolast tulnud juutide naeruvääristamiseks… vähene kasitus ja ikka ainult see mõttes, kust miskit pihta saaks panna; teine anekdoot paljastab suitsetaja mõttejäikuse, mehhaanilise reageerimise, ta ei tõlgenda arsti küsimust kontekstist lähtudes… Tulemuseks on kommunikatsioonihäire, kahe erineva mentaalse konteksti põrkumine.
Küsimuse ja vastusena vormistatud anekdoodid niisiis näitavad, et inimvaimu mehhaanilisus tuleb esile kommunikatsioonihäires – kui suhtlus toimuks ladusalt, ei paljastuks meile ei ida-juudi ega suitsetaja mentaalne pinnalisus (automatism, mehhaanilisus).
Kuidas see nüüd “Ühtse Eesti” projektiga peaks seostuma?
Ma ei ole kõike suutnud läbi mõelda ja võib-olla ei suudagi, aga mõelgem sellest

esialgu küsimuse ja vastuse mõistetes: *teater esitab avalikkusele, ühiskonnale teatava (provokatiivse) küsimuse ja talle vastatakse (reageeritakse) ühel või teisel viisil.*
Oluline on, et too nii-nimetatud küsimus on tahtlikult vormistatud nii, et kõik vastused (reaktsioonid) saavadki olla ainult mehhaanilised, täpsemalt, *nad saavadki ainult paljastada vastamise mehhaanikat*…
Kui mõttekäik jäi segaseks, aga see on tegelikult veidi segane mulle endalegi, siis selgitan paari seiga põhjal.
1.
J.-K. Raid kirjutas: "Nõustun täielikult Indrek Raudsega, kes ütles mõtlikult õlut rüübates, et kui pärast sellist majanduslangust ning üleüldist skepsist poliitika vastu uut parteid ei tule, läheb Eesti küll Guinnessi rekordite raamatusse."
Meenutagem esimest anekdooti ("Kas võtsid vanni?" – "Kuidas nii, kas mõni oli puudu?") ja mõelgem järele – kas ei meenuta I. Raudse reaktsioon meile teise juudi vastust, seda, kuidas ta küsimusele vastates reedab isikliku mentaalse konteksti?
Teater esitab poliitikutele küsimuse nende *moraalse puhtuse* kohta, aga poliitik mõtleb sellele – või vähemalt reedab oma vastuses, et ta mehhaaniliselt mõtleb sellele – kuidas hääli pihta panna (hääled on ripakil, loll lugu kui keegi neid üles ei korjaks, aga kes – kas meie või keegi teine?).
Lühidalt, ta mõtleb mehhaaniliselt häälte krabamisele, reetes oma räpasuse ja krabaja mentaliteedi.
2.
Teine näide on nii-öelda rohujuure tasandilt.
Eile pillas üks töökaaslane – naisterahvas, "blondiin", tüüpiline mittesüveneja – muu jutu käigus: "Nägite, kui kole logo sellele parteil on?!"
Kas ei meenuta see suitsetaja vastust arsti küsimusele teises anekdoodis: sulle tegelikult ei pakuta parteid, tegelikult tahetakse sind mõtlema panna parteistumise (populismi) meahhanismide üle, aga sa reageerid mehhaaniliselt nii, nagu oleks sulle pakutud parteid (või nagu anekdoodis: nagu oleks sulle pakutud suitsu).
Hinnang (kole logo) sai lähtuda ju ainult ettekujutusest, et "Ühtne Eesti" ei ole mitte mängupartei, vaid *päris partei või taotleb sama, mida parteid* – tõeline (paroodiline, irooniline) kontekst jäi tabamata.
Mida ma sellega öelda tahan? Et "Ühtse Eesti" värk on nali?
Jah, aga – ükski nali, nagu ma loodetavasti näidata olen suutnud, ei ole niisama.

Leegion
3. mai 2010

Ühtse Eesti suurkogu (7. mai) ootuses tekkis üks mõte – või kujutlus – ja see on järgmine: siiani on seda projekti koos erinevate aktsioonidega (linnaruumis, meedias jne) käsitatud *lineaarsena*, liikumisena punktist A punkti B, s.t kindla alguse ja lõpuga ettevõtmisena ja "lõpu" ehk siis suurkogu toimumise järel justkui eeldatakse teatavat ärapööret (uus partei), radikaalset transformatsiooni (ühiskondlikus teadvuses), kvalitatiivset hüpet uuele tasandile (poliitilises kultuuris) vms.

Kuid see on lihtsameelne ootus ja märgid näitavad, et sellist lihtsameelsust tajuvad nii mõnedki lõksuna.
K. Kressa on näiteks juba täheldanud, et kõigist pingutustest hoolimata ei ole suudetud "populismivinti nii üle keerata, et erakondadel häbi hakkaks" – kas üldse suudetaksegi?
Seega loodan, et Ühtse Eesti kui teatriprojekti lineaarne mudel asendub *tsüklilise* mudeliga, pideva korduvuse, varieeruvusega ajas ja ruumis.
"Mu nimi on Leegion, sest meid on palju," ütleb deemon piiblis (R. Barthes viitab sellele võimust – võimu kõikjalpesitsevusest – kirjutades).
Võitluses Leegioniga ei saa kunagi (lihtsameelselt) kindel olla, et *see* võitlus oli nüüd tõesti see lõplik, viimane, otsustav.
Aga on seda üldse lubatud?

Võimu saladus
6. mai 2010

Elias Canetti kirjutab oma teoses "Massid ja võim" võimu elementidest ja võimu võtmeliseks, tuumseks elemendiks võiks temast lähtudes pidada SALADUST ("*Saladus asub võimu sisimas tuumas*").
Sellise saladuse, salastamise kõige primitiivsemaks või arhailisemaks mudeliks on Canetti jaoks röövlooma – luurava olendi – salajane varitsemine, enese muutmine nähtamatuks, mille üheks aspektiks on saladuse paigutumine vaikiva keha läbitungimatusse sisemusse: "*Salastatus algab enda varjamisega aktiivselt saaki luurates; lõpeb ta tundmatu ja passiivse keha salajases pimeduses… Võimu juurde kuulub läbinähtavuse ebavõrdne jaotus. Võimas näeb läbi, aga ei lase ennast läbi näha. Kõige vaikivam peab ta olema ise. Tema meelsust ja kavatsusi ei tohi keegi tunda."*
Teatavasti on NO99 on oma Ühtse Eesti projekti teljestanudki just nimelt (poliitilise võimu) saladuse paljastamisena ja lõppkokkuvõttes – nagu me nüüd teatri avalikust teadaandest otsesõnu lugeda võisime[3] – ei puuduta see paljastamine mitte lihtsalt poliittehnoloogilisi (populistlikke) võtteid vms, vaid võimu tõelises tuumas peituvat, midagi, mis mingi eriline saladus ju tegelikult polegi, nimelt seda, et selle saladuse sisu on *räpane*, et võimu südamikus on *rõvedus* (kiskjalik moraalitu ahnus, "poliitika on porno" jne).
Efektiivseks toimimiseks vastu- või antivõimuna mähkuti samuti saladusteloori, tekitati oma (vastu)saladus, oma läbitungimatu sisemus – siit ka kogu see hüsteeriline küsimustik (mis on "Ühtse Eesti" tegelik eesmärk ja kuhu see kõik välja viib?, kust see raha võetakse?, kes seda kõike tegelikult suunab? jne) – ja tänases teadaandes on ju otseselt välja öeldud sellegi saladuse ideaalne (rõvedusele vastanduv) sisu, sisu, mis ju samuti mingi eriline saladus polnudki: *idealism*.
Homsel suurkogul toimuv on siiski määramatu (salastatud või juhustest kantud), aga tõeline saladus – see saladuste saladus – ei ole mitte võimu rõveduse saladus, vaid selle rõveduse *võimalikkuse saladus*.
Ja see saladus – täpsemalt, selle varjamine ja säilitamine või sellesse tungimine

3 Mis saab homme? Eesti Päevaleht, 6. mai 2010. – Toim.

ja selle paljastamine – on teatri teadaandes ju tegelikult üle kantud *meile endile,* meile kui inimestele, kodanikele, subjektidele.
Ehk siis: seda saladust kanname me tegelikult ju iseendis. *("Kuid vahel räägitakse, et erakondliku korruptsiooni taga on üks või teine tipp-poliitik. Ansip, Savisaar, Laar, Reiljan. See pole tõsi. Selle taga oleme meie kõik. Vähemalt seni, kuni me laseme sellel juhtuda.")*
Võtkem veelkord ette Canetti lause: "*Salastatus algab enda varjamisega aktiivselt saaki luurates; lõpeb ta tundmatu ja passiivse keha salajases pimeduses*."
Lugegem seda (psühhoanalüütilist vinti keerates) nüüd nii, et kuigi poliitiline rõvedus näib hakatuseks olevat väline, meile väljastpoolt peale surutud, toitub see rõvedus – nii nagu iga võim – lõppkokkuvõttes siiski vaid meie endi pimedast (infantiilsest, passiivsest, masohhistlikust, fatalistlikust) sisemusest.
Tunnistan, et homsele üritusele mõeldes on ikkagi kerge kõhedus… miks?
On see loomupärane kõhedus *igasuguste* massiürituste suhtes, igavene umbusk *massi kui sellise* suhtes?
On see usu puudus *massilisse idealismi*?

Ma pean olema hull...
13. mai 2010

Ma pean olema hull –
mõeldes 7. mail toimunud Ühtse Eesti suurkogule suudan ma leida, avastada endas tunde, mida võiks nimetada *ilmajäetuse*, *kaotuse* või *hüljatuse* tundeks. (Olen ma eriline, eriliselt võimeline ausaks autospektsiooniks?)
Ma pean olema hull, sest mõeldes etenduse kõige elamuslikumale, vapustavamale osale – osale, kus räigelt matkiti fašistlike massiürituste korraldust Juhi sisenemisel – on mul *primitiivselt* kahju, et ma ei saanud seda rohkem (ja ei saa seda enam) kogeda, et ma ei saanud (ja ei saa) seda kogeda veel ja veel… piisavalt, lõpuni (jah, sellesse *jouissance*'i, millega ideoloogiad mängivad, mida nad ajendavad ja piiritlevad, on lõpuniminek – surm – alati sisse kirjutatud).
Ma pean olema hull oma massihirmus – sama hull nagu sundmõtteline kõrgusekartja, kes kannab (ja tõrjub) endas iha viskuda… ja peidab endas isiklikku sisemist *vertigo*'d...

Aga rahvas arvas...
14. mai 2010

See fraas ("Aga rahvas arvas...") on pärit televiktoriinist "Rooside sõda", kus ära arvata ei tule mitte (faktiliselt) õigeid vastuseid, vaid rahva, täpsemalt, 100-pealise valimi poolt välja pakutud *kõige populaarsemaid vastuseid* (*à la* kes on rahva arvates suurimad staarid Eestis? jne).
Osalemine selles saates on omamoodi pisipopulismi näpuproov – aimata rahva enamuse taset, ootusi... (mõnel mängijal läheb see pahatihti meelest, ta hakkab pakkuma seda, mida ta *ise* arvab, aga see on häving selles mängus).
On huvitav, kuidas osa Ühtse Eesti suurkogu kommenteerijaid – eelkõige just

eitavaid kommenteerijaid –käituvad nii, nagu nad osaleksid “Rooside sõjas”, s.t nad apelleerivad oma kriitikas sellele, mida rahvas väidetavalt (eeldatavalt) arvas: *teie vastus on vale (resp. Ühtne Eesti kukkus läbi), sest rahvas arvas...*
Eilses “Värskes Ekspressis” (TV3) mängis sellist mängu, seejuures eriti markantselt Linnar Priimägi: rahvas arvas, et Ühtsest Eestist sünnib midagi – mingi x –, mis rahuldab rahva vajadust uue Juhi järele (just nii ta seda täpsustas: järgneda Juhile, osaleda liikumises), kuid rahvast peteti (kas kahjuks või õnneks?... M. Raud ei olnud nii hea, et Priimäelt seda küsida).
Kaks asja: Priimäe häbitult siiras küünilisus – rahvas ongi üks Juhti ootav lambakari – ja Ühtse Eesti tegeliku sõnumi (me ei tule vastu lambakarja ootustele, ärgu oldagu lambad) ümberpööramine Ühtse Eesti vastu (lambakarja ootusi peteti, järelikult – läbikukkumine).
Kuidagi nii, et kui üks ütleb: “Me ei taha lambakarja arvukust suurendada ega ka mitte olemasolevate lammaste pärast kakelda”, ütleb teine vastu: “Järelikult olete te ise parajad lambad!” – kaks mentaalsust, mis lihtsalt ei kattu.
Ikka ja alati saabki arvestada (manipuleerida) ainult lambakarjaga ja kõige hämmastavam, arusaamatum või lausa skandaalselt andestamatu tundub neile, kes sellest lähtuvad, tõenäoliselt just see (*potentsiaalsest) võimust loobumise žest, loobumine populistlikust võimuletulekust.*
Kujutage ette, ajal, mil ahnelt krabatakse poliitilist kapitali, iga räpane sent sellest kapitalist on *precious*, pillab üks seltskond oma “kapitali” justkui lihtsalt tuulde... Lollakad.

Teise iha ja tühi ähvardus
15. mai 2010

Kaks täiendust eelmises postituses üsna lõdvalt esitatud mõttekäikudele – ja lähtun nüüd J. Lacani teoreemidest.

1.
Esiteks, osutasin, et osa Ühtse Eesti kommenteerijaid osaleksid justkui saates “Rooside sõda” – nad apelleerivad oma hinnangutes rahva arvamusele (rahva nii-öelda ootustele või lausa otseselt sellele, mida Eesti rahva heaks tegelikult teha oleks tulnud: L. Priimäe sõnul oli tegu *coitus interruptus*’ega, kuna uut ühiskondlik-poliitilist liikumist ei fundeeritud jne).
Täiendaksin seda mõttekäiku – lähtudes Lacani vormelist “inimese iha on Teise iha” – siis nii, et ühiskondlike subjektide ja sümboolsete mandaatide omajatena (poliitikutena, kunstnikena, küünetehnikutena, reisisaatjatena jne) mängime me tegelikult kõik nii või teisiti mängu “Rooside sõda”.
Igasugune inimlik tegevus eeldab minimaalset sümboolset tugipunkti – *Teise iha*. Selleks Teiseks (või tema esindajaks) võib olla küll konkreetne isik (isa, naine, toimetaja, ülemus), aga eelkõige on Teiseks ikkagi midagi imaginaarset või sümboolset (“ideaalne lugeja”, rahvas, Jumal, “etikett”, kevad-suvised moetrendid jne).
Teise iha võib olla teadvustatud või teadvustamata, eksplitsiitne või implitsiitne, aktuaalne või potentsiaalne, s.t see iha võib olla ka varjatud, tõrjutud, alles

saamises olev iha (iha, mille kontuurid on kujunemisjärgus, mille ruum on tekitatav – mõelgem reklaamidele, mis tekitavad ihasid jne), aga Teise iha või, õigemini, selle iha *eeldamine* (konstrueerimine, kujutlemine) on alati vältimatu. Inimese iha ja sümboolne tegevus (tähendustamine), mille eelduseks on Teise iha, ei piirdu iseenesestki mõista inimliku vallaga, see on alati liikunud kosmilistes mastaapides (meenuvad Majakovski read: kui tähti süüdatakse, siis järelikult on seda kellelegi tarvis; või: kui viljasaak ikaldub, oleme järelikult millegagi jumalaid pahandanud – tõime küll ohvreid, aga ju siis *jumalad arvasid*, et seda oli vähe jne).
Niisiis, lühidalt, mitte ainult Ühtse Eesti kritiseerijad ei mängi mängu "Rooside sõda" (apelleerides sellele, mida rahvas arvas või mida rahvas, riik, poliitkultuur hetkel vajavad...), vaid esmalt ja eelkõige ikka NO99 ise – kogu ÜE projekti käivitajaks oli ju see, *mida rahvas arvas (poliitikast ja valitsemisest)*... ja mida rahvas *peaks* sellest arvama (või siis mida ta peaks sellest *teadma*, kui ta veel ei tea).
Aga ÜE puhul ei ole tegu mitte lihtsalt ja ainult ihale (ja selle rahuldamisele) tugineva masinaga, vaid rahva (rahuldamata) ihasid indutseeriva ja võimendava masinaga – s.t vähemalt ideaalis ei tohtinuks see olla piksevarras (nagu A. Talvik kirjutas), mis ihad maandab, lukustab, kanaliseerib...
Kui Priimägi rääkis etteheitvalt *coitus interruptus*'est, siis ei näinudki ma selles niivõrd või ainult tema kahjurõõmu –"kultuuripsühholoogina" peaks ta ju suurepäraselt teadma, et *omni anima post coitum triste est* (kõik loomad on kurvad pärast suguühet)...
Mida tuleks soovida oma suurimale vaenlasele? Eks ikka desublimeerivat (deidealiseerivat) suguühet ihaldatuga!
Kõige enam paistab EÜ sihikul olevat (ma näen, et ma räägin sellest kui millestki, mis ei ole veel läbi) suhtumine: saak ikaldus ja tähti süüdatakse... *so what*?, on nagu on.

2.
Teine vastulause iseendale puudutab *võimust või potentsiaalsest võimuletulekust (ehk siis näiteks "liikumise" asutamisest) loobumise žesti*, mille NO99 justkui sooritas.
Kas ta ikka sooritas selle, kas ta sooritas selle täielikult?
Siin ma võin viidata ühele kunagisele postitusele, kus ma kirjutasin Žižekile tuginedes sümboolse autoriteedi vältimatust virtuaalsusest (potentsiaalsusest): selleks, et ähvardus mõjuks piisavalt efektiivse ja distsiplineerivana, peab see ähvardus jääma (vähemalt teataval määral) tühjaks – *ta peab olema varuga, mingit täpsustamata potentsiaali omav ähvardus*, s.t olemaks efektiivne ei tohikski võim täielikult realiseeruda, otseseks ja ammendavaks (tühjendavaks) aktiivsuseks üle kasvada. ("*Let us take symbolic authority: to function as an effective authority, it has ta remain not-fully-actualized, an eternal threat.*")
Kõige efektiivsemad ja "täidetumad" ähvardused on niisiis paradoksaalselt just "tühjaks", potentsiaalseks, lahtiseks jäetud ähvardused (nõnda on see ka tavasuhtluses: "Küll ma sulle veel näitan..." – aga *mida* sa siis näitad?; "Kui isa koju tuleb, aga sa siis saad..." – aga *mida* ma siis saan?).

Ähvarduse potentsiaalsus, mis muudab võimu tõeliselt efektiivseks (võim mängib sinuga “kassi ja hiirt”), võib muuta efektiivseks ka vastuvõimu, kontraliikumise. Kui teatakse, mida karta (vastaste nimed ja nende eesmärgid jne), on tegu hirmuga, mis ajendab ratsionaalselt otsima konkreetseid kaitsevahendeid; kui ei teata, mida täpselt karta, on tegu segaduse ja ängiga. Võimust loobumise tühi žest jättis otsad (meelega) lahti ja muutis ÜE poliitilise “võimuladviku” vaatenurgast (potentsiaalseks) ängimasinaks – kui potentsiaalseks või efektiivseks või tõsiseltvõetavaks, on muidugi iseasi.
Minu jutt siin on mõistagi teoreetiline.

Psühhoanalüütilised elementaarsused
25. mai 2010

(…)
Tavalugeja tahab teksti taga tajuda teist mina, ta tahab suhestuda teise (kirjutaja) minaga, see on kahe teineteist peegeldava (või täitva või toetava) nulli suhe: *o-0*. Pole vahet kuidas seda mina nimetada, kas ideaalseks minaks või poeetiliseks minaks (mina on alati, nii või teisiti mask, konstruktsioon, fiktsioon, ideoloogia funktsioon) – oluline on tajuda (kindlana) seda kohta, positsiooni, kust kõneleja kõneleb.
Võnked ja nihked, pöörded ja üleminekud – kogu dialektika ja paroodiline ambivalentsus – peavad olema heal juhul tahteliselt mängulised (lõbustavad, seega tühised) või siis mitteolemuslikud, näilised või siis mingi (ideoloogilise) eesmärgi teenistuses ja vastavalt sobivaks tempereeritud.
Vastasel korral võib tavalugeja tajuda subjekti tühikut, negatiivsust, mis signaliseerib talle vältimatul viisil nii ideoloogilise positiivsuse (sisukuse) kui ka vormilise täiuslikkuse puudumist (või siis emba-kumba).
Näiteks on Eestis hakatud nö ühiskonnakriitilisele (sotsiaalsele) luulele/kunstile – mis kõnelevad kõige selgemalt ja järjekindlamalt just nimelt *lõhestunud või tühikulise subjekti positsioonilt* – ette heitma positiivse programmi, s.t ideoloogilise funktsiooni puudumist ((…) Harri Kingo ei suutnud “Ühtse Eesti” projektis näha midagi muud peale lameda ärapanemise – *inimsuse, inimväärikuse, au ja vabaduse eest kõnelemisest on vähe, seda on nii vähe, et tänapäeval ei suuda paljud seda isegi tajuda, mõistmisest rääkimata*).
Tavaliselt tavalugeja siiski ei anna alla, ta astub kunstiga suheldes ikkagi – nii või teisti – ihaldatud kahe nulli imaginaarsesse suhtesse. Ta korvab ise teksti/kunsti “puudujäägi”, konstrueerib imaginaarse teise: ta sildistab ta (nimetada kedagi “nihilistiks” või “ärapanijaks” tähendab kõneleja naelutamist kindlale, kuigi negatiivsele positsioonile, mis kinnistab sildistaja enda – positiivset – positsiooni).
(…)

Ma saan aru, kui ränk teie seisukord on. Ja minu poolehoidmine kaldub selle järele, mis ma kuulnud, loomulikult teie noore, alles näitelavale astuva rahva poole. Aga mingisugune kultuuriline *modus vivendi* peab ka teie maal leitud saama...

Kirjandusteadlane Georg Brandes 1906. aasta veebruaris Stockholmi hotellitoas Gustav Suitsule

Very
doesn't

good! The opposition
have a chance in this hall!

The politician notices it, his eyes
turning big, bulging out of his head,

and then a sound echoes,
as if from the the flag hoisting,

the tricolor
attached to the flagpole

"If you won't become active in politics,
the politics will get active with you".

even though
times more sh

there's a hundred
it in the newspapers.

even th
times mo

ough there's a hundred
re shit in the newspapers.

"I hope
weather h

the good
olds today".

A 69,90%

Tiit Ojasoo

SMS 1311 "A"

B 30,10%

Allar Jõks

SMS 1311 "B"

the voting is over.

Te ei ole andnud palju intervjuusid. Miks?

Ma andsin varem liiga palju intervjuusid ja tegin endale seeläbi palju kahju, sest ma tungisin niiviisi oma loomingu interpretatsiooni ja mõjutasin seda (interpretatsiooni). Seda ei tohiks teha, sest seeläbi muudad omaenese töö palju kitsamaks.

“Kirjutamine on minu jaoks pääsetee, sest selle jaoks ei pea ma oma majast väljuma,” ütlete te ühes vestluses. Samas tegelevad Teie tekstid aktuaalsete ühiskondlike küsimustega ja küsimustega, mis ei toimu ainult Teie vahetus läheduses, vaid ka näiteks maavärinaga Jaapanis või sõjaga Iraagis. Kuidas te loote silla välise maailmaga? Televiisori kaudu?

Ma hakkasin kirjutama, kui mind tabas ärevushäire ning ma ei suutnud terve aasta majast väljuda. Mul on see probleem (pehmenenud vormis) endiselt. Mulle valmistab väljaskäimine raskuseid. Aga mind huvitavad ka ilma selle haiguseta mitte niivõrd sündmused, kuivõrd nende sekundaarne loomus, see tähendab, kuidas nad meedias, massikultuuris jm peegelduvad. Ma töötan seega niiöelda mitte asjade esmase, vaid teisese loomusega. Varjudega seina peal, kui keegi soovib Platoni koopavõrdluse tuua ja mis kirjeldab tabavalt televisiooni. Ma lasen ennast TV uudistel inspireerida ja lähen seejärel niiöelda sügavusse, ka internetti.

Kas teie jaoks on kirjutamine ka teatud laadi autonoomia (selles plaanis, nagu sellest kirjutas Christoph Schlingensief)?

Jah, see on tõenäoliselt üks autonoomsemaid tegevusi üleüldse. Ma olen omaenese materjali perenaine (ka võõraste materjalide, sest ma töötan ju tsitaatidega, mille ma osadeks lammutan ja mis mind ka edasi viivad millegi hoopis teistsuguse poole, nad on nagu teetähised ehk siis võõras diskursus on minu enda diskursuse suunanäitaja). Christoph Schlingensief oli kindlasti üks oma aja originaalsemaid kunstnikke, ta on täiesti asendamatu. Ta suutis uskumatult kiiresti mõelda (mida mina kahjuks ei suuda) ja tundis alati, mis on oluline, seda ka poliitiliselt. Ilma et ta oleks muutunud sentimentaalseks. Ja iga oma saavutuse seadis ta otsekohe taas küsimärgi alla (mida mina samuti sel määral kahjuks ei tee) ning see küsimus viis ta siis teiste küsimuste juurde. Ta töötas ju samuti tsitaatidega, tema lavastus Mea culpa koosnes ainult tsitaatidest. Selles plaanis ei olnud meie vahel koostööd, sest tekstid, see tähendab lõpetatud valmistekstid, olid tema jaoks just nimelt liiga “valmis”, et nad oleksid talle sobinud. Minu arvates. Ta lavastas küll “Bambilandi” ja teisi minu tekste, aga ta oleks teinud täpselt samasuguse lavastuse ka telefoniraamatuga. Valmis asjad tõukasid teda, usun ma, koheselt eemale, sest lõpetatus takistas tema fantaasiat, pani piirid.

Te kuulusite kommunistlikku parteisse. Ja siis astusite sealt välja. Miks te sinna läksite ja miks te sealt ära tulite?

See on pikk lugu. Reaalselt sotsialistlikus riigis oleksin ma kindlasti olnud režiimi vastane, sest ma lihtsalt pean alati asju küsimärgi alla seadma. Austrias, mis on väga konservatiivne maa, teda kujundab katoliku kirik (sel on ajaloolised juured) ning kuni viimase ajani tõrgub ta oma natsi- ja klerikaalfašistlikku minevikku tunnistamast, pidi üritama teise suunda minna – ja selleks olid kommunistid. Mulle ei piisanud toona lihtsalt vabade vasakpoolsete tudengitega liitumisest (nad olid peamiselt trotskistid ja maoistid), ma tahtsin teatud moel (täna tundub see minu jaoks naeruväärne) teha alandliku žesti, mis andnuks märku minu solidaarsusest tööliskiassiga, ja seda tuli teha muidugi proletaarses parteis. Muidugi ei hakanud see kunagi päriselt tööle ja ma lõin endale ka liiga palju illusioone partei kohta, mis tänaseks on marginaalseks muutunud. Ma ütleksin, et me võitlesime peamiselt selle nimel, et ületada viieprotsendiline künnis, mis oli vajalik parlamenti pääsemiseks, aga see ei õnnestunud meil kunagi. Ma mõtlesin, et kui isegi Jaapanis istuvad kommunistid parlamendis, siis peaks see ju ka ometi meie juures võimalik olema! Ei olnud. Brechtil oli muidugi õigus: kunstnik ei tohiks ühegi poliitilise parteiga liituda, sest siis peab ta kinni pidama distsipliinist, ja seda ta ei suuda. Nii see on.

Mida te arvate Occupy Wall Streetist?

See on väga huvitav liikumine, mille kohta ma aga eriti midagi ei tea. Minu majandusnäidendi “Kaupmehe leping” viimases lavastuses ehitas lavastaja (Nicolas Stemann) liikumise, see tähendab mitmed temast osavõtnud, isegi lavastusse sisse.

2004. aastal ütlesite ühes intervjuus, et “kõige põletavam probleem tänases Lääne ühiskonnas on isolatsioon”, mis “takistab üha enam poliitilist solidaliseerumist”. Kas see isolatsioon on ka täna Lääne ühiskonna tähtsaim küsimus. Miks?

Mul on praegu tunne, et majanduskriis toob inimesed taas tihedamalt kokku. Liikumised nagu occupy oleksid veel mõned aastad tagasi olnud ehk võimatud. Võib ka olla (ma olen liiga eluvõõras, et seda hinnata, ma olen ju äärmine üksiklane, *Einzelgängerin*), et on tekkinud taas uued solidaarsuse vormid ja need võivad olla põhimõtteliselt antikapitalistlikud. Riikides, kus tervel maal (Kreeka) sõna otseses mõttes kõri säästupakettidega kinni pigistatakse (ma ei ütle muidugi, et Kreeka oleks selleks olukorras süütu), tekib ka suurem solidaarsus ja seda nende keskel, kellel ei ole enam midagi. Ja ennekõike noored inimesed riikides, kus on palju (ennekõike noorte seas) töötust, liituvad taas poliitilistel eesmärkidel, nii et võib tekkida sarnane situatsioon nagu industrialiseerimise algusaastail. Aga kõik võib ka hoopis teisiti minna. Ma ei looda, et parempoolsed saaksid taas rohkem pooldajaid. Meie riikides on ju kahjuks nii, et kriisiaegadel kalduvad inimesed pigem populistlike parempoolsete poole, selle asemel et

valitsejatele oma poliitilisi nõudmisi esitada. Asja teine pool: inimesed, kellel pole lootust, rändavad lihtsalt välja ja ressursid, mida nende riik neisse investeerinud on (haridus jne), viiakse sealt riigist minema. Osaliselt on see protsess juba jälgitav, näiteks Hispaanias või ka praegu Kreekas.

Kas Te valimas käite?

Jah, ma käin valimas.

Kas Te teatris käite?

Noore inimesena ja ka hiljem olin ma sageli teatris. See on täna kahjuks minu ärevushäire tõttu (ma ei suuda suuremas inimkogumis toime tulla) võimatuks muutunud. Ma kahetsen seda väga, aga ma ei saa seda ka muuta.

On öeldud, et Teie tekstid tegelevad mõistega "Österreichhass", Austria-viha (nagu ka nt Thomas Bernhardi tekstid). Kas Te olete sellega nõus? Kas Teie tekstid tegelevad üldse "Austriaga"?

Nojah, see on klišee, mida meelsasti kasutatakse. Nagu Bernhardi, Handke (selle valguses, mis ta Jugoslaavia sõdade kohta ütles) või ka teiste puhul, öeldakse lihtsalt: Viha, millega on võimalik sõnumitoojat lüüa ja vältida suhete analüüsimist. Ma ütleksin, et Bernhard tegi teatud suhted nähtavaks liialdamise abil, mina pigem iroonia ja niiöelda teravasse tippu aetud irooniaga: sarkasmiga. Ma tegelen väga Austriaga, lõppude lõpuks ei ole ju riiki, mida ma paremini tunneksin ja ei ole ka riiki, mille puhul oleks võimalik paremini kirjeldada poliitilise kasti valelikkust (reisida ma ju ei saa). Mind ja Bernhardi ühendab kindlasti see, et me lammutasime selle riigi osadeks, ilma et me oleksime seda muutnud. See ei ole ühe kunstniku jaoks võimalik. Ma ei saa uskuda kunsti poliitilisse toimesse, kuigi ma meelsasti tahaksin uskuda. Ja 1968. aastasse uskusin ma, nagu paljud teisedki, seetõttu, et ma tahtsin sellesse uskuda.

Mida tähendab teie jaoks Euroopa?

Euroopa? Ma ei ole mitte angažeeritud ega vaimustatud, ma olen fanaatiline eurooplanna. Rohkem ei oska ma selle kohta midagi öelda. Ma loodan, et euroopalike väärtuste aluspõhimõtted nagu sotsiaalriik säilitatakse ja seda laiendatakse (kuigi paljudes riikides ei näe sedamoodi välja), ja ma usun, et just USA, kapitalismi riik, on parajasti ümber õppimas (tänu Obamale. Vabariiklasest president hävitaks vähesegi sotsiaalse sidususe – nagu näiteks kõikidele mõeldud haiguskindlustus –, kuigi seda on niigi väga vähe). Saadakse aru, et piirideta kapitalism hävitab igasuguse ühtsuse, ta lihtsalt on sunnitud hävitama.

Intervjuu ei tohi ilma Elfriede Jelineki loata ilmuda teistes keeltes kui eesti keel

Aitäh Julia Lochtele abi eest intervjuu organiseerimisel

Teisipäev, 15. jaanuar

/.../
Täna käisin ma veel korra oma isa haual. Oli juba pime, sadas, ja ma seisin seal ning vabandasin tema ees selle pärast, mida ma eile üle aia hüüdsin. Ma ei kannatanud enam haiglas olemist välja, ma pidin lihtsalt korraks välja saama. Ma läksin pizzeeriasse ja jõin ära terve pudeli veini ning kaks grappat. Seejärel patseerisin ma suhteliselt napsisena ja sundimatult mööda tänavaid. Mingil hetkel jõudsin ma surnuaeda, kus mu isa on. Kuna see on öösiti suletud, karjusin ma üle müüri. Ma karjusin talle: Mis sulle pähe on tulnud? Mida sa mõtled endast? Mis seal üleüldse lahti on?
Siis sai mulle selgeks, et põhimõtteliselt oleksin ma meelsasti maailmas üksinda. Kuigi ma oma isa ja ka oma ema väga armastan: kui mu ema ükskord surnud on, siis olen ma esimest korda üksinda maailmas. Siis vastutan ma enda eest ise. Ma tahan olla korraks täiesti üksinda. Üksinda maailmas. Ma tahan üksinda seista ja üksinda öelda, nii, see on minu elu. Ja siis ma ulun ja siis on mul närvid täiesti läbi, aga siis olen ma vähemalt korraks täiesti üksinda.
Kuna ma eile öösel üle müüri karjusin, et ta ei saa seda ometi tõsiselt mõelda, et ta peaks midagi tegema, vabandasin ma täna oma isa ees. Aga ma ka ütlesin talle, et ma ei taha seda musta energiat, neid musti alasid. Et ma ei taha kõigi nende asjadega silmitsi seistes sellesse pessimismi libiseda, mida ma tema juures ühel hetkel enam välja ei kannatanud. Ma olin päris läbi raputatud. Ja siis ma lubasin, et kui siin kõik kenasti kulgeb, ehitan ma Aafrikasse ühe kiriku, ühe kooli, ühe haigla ja ühe teatri, ühe ooperimaja. Seda ma tõotasin oma isa haual. Kolm korda alustasin sellega, kolm korda ei suutnud ma seda öelda, aga siis ütlesin ikkagi välja: “Ma luban teile...”
See oli äärmiselt ilus hetk. Ja siis – see kõlab nüüd jaburalt –, sel hetkel, kui ma seda öelnud olin, läks taevas sama punaseks nagu brokaat piltide peal, mida ma mõne päeva eest nende hallutsinatsioonide ajal nägin. Need olid ilmselt Duisburgi kõrgahjud, mis seda tegid, aga ma tahan asju praegu just nii näha. Mõnele võib see rumal tunduda, kuid too lühike hetk, mil taevas otse minu kohal punaseks muutus, oli minu jaoks märk. Lõpetuseks ütlesin veel: “Ma tahan seda teha, keegi ei saa mind takistada.” Muidugi oli see ülbe, kuid ma mõtlesin, et ma tõepoolest tahan seda teha.
Olen praegu juba veidi hämarolekus, võtsin pool vaaliumit, et ma oleksin veidi lõõgastunum ning ei viskleks pool ööd. See ei vii ju kuhugi. Niisiis, homme joon ma veidi nukleaarmeditsiini ning eks siis vaatab, mis seal vilkuma hakkab.

Kolmapäev, 16. jaanuar
Eile õhtul ma palvetasin. Ma ei ole seda juba terve igaviku teinud. Samas on mulle see tasane kõne, sosistamine, käed näo ees, head teinud, nagu ka armulaua vastuvõtmine, kui ollakse iseendaga ja kuuldakse ning tuntakse

4 Katkendid Christoph Schlingensiefi päevaraamatust.

iseenda hingamist. Ma kuulasin ennast, ma kuulasin hirmu oma hääles. Omada hetke, mil laval või elus ometi kord kõike välja ei öelda, tunda mingit piiri või takistust, see on väga tähtis ja õige. Aga just antud pasa puhul ei ole mul mingit tahtmist kõike enda sisse jätta, kõike alati ainult sissepoole pöörata. Eile rääkisin sellest ka emaga, et mul on isast väga palju, aga et ta ei suutnud kõiki oma asju, näiteks hirmu pimedaks jäämise ees välja karjuda. Ta ei suutnud endast lahti saada, vähemalt nii mulle tundub.
Tänaöiseid unenägusid ei suuda ma kirjeldada, aga need olid taas terviklikud lood ja mitte enam pildivood nagu viimasel kolmel ööl, mil antiseenepreparaadid kummalisi hallutsinatsioone tekitasid. Need olid pildid, mis mind ei puudutanud, aga mis pidevalt olemas olid.
Täna hommikul ärkasin ma häälte peale, mis kostusid väljast koridorist, ning ma lebasin veidi aega pimedas. Siis tunned, kuidas hirm jälle kontidesse tuleb, et täna võib olla see päev, mil otsustatakse, kas ma pean minema piki kannatusteed, teed, kus on palju konsultatsioone ja protseduure. Ja üles kerkis küsimus, millal lõpeb elutahe. Mitte ei lõpe, aga millal on punkt, kus tahe lihtsalt alla annab ja ütleb: jah, nii see on. See küsimus torkas mulle täna hommikul pähe ning puudutas väga tugevalt. Ma mõtlen, kas lasen endale hirmu vastu veel midagi anda, vähemalt tänaseks. Ehk on see õigustatud. Siis mõtlen ma taas Jeesusele, kes viimase õhtusöögi ajal juba kõike teadis. Ta teadis, et lõpuks ta reedetakse, et ta peab astuma teele, mis viib risti juurde. See siin ei ole loomulikult reetmine, aga ometi miski, mis ängistab. Võib-olla oli Jeesus aga tol õhtul veel suhtelises teadmatuses, pigem faasis, kus ta hakkas tasapisi aduma, et ta on juba ammu sellel teel.

Mu jumal, miks oled sa mind hüljanud? Ma ei usu, et Jeesus seda ütles. Mul on tunne, et pigem ütles ta: Mu jumal, ma tunnen, et olen sinus lunastuse leidnud, ma lasen enda kukkuda ja usun heasse, usun heasse lõppu rahus. Ma mõtlen sellega seda, et ehk saabub kunagi hetk, mil kõik maised asjad, mida sa nii väga armastad, ei oma enam tähendust. Või võib-olla on neil veel tähendus, aga kõik need hinnangud, miks ma ei ole edukas, miks ma ei või seda saada, miks mul ei ole seda või teist – need ei ole enam tähtsad. Kõik inimlikud, maised asjad on korraga sootuks teises kontekstis. Ma ei usu tõesti, et Jeesus oleks hüüdnud: Mu jumal, miks oled sa mind hüljanud? Seda lauset ta ei öelnud, olen selles täiesti kindel. See on lihtsalt jama. See ei ole märk: Jah, ma olen sama nõrk kui teie. Ma usun, et ta rippus päris vaikselt seal ülal, ütles Ai! või midagi, aga ta ei teinud kunagi etteheidet, et teda on hüljatud. Ta ütles lihtsalt: ma olen autonoomne.
/.../
Minu suhe jumalasse on antud ekstreemse olukorra tõttu muutunud. Paneb imestama, kui kiiresti see läheb: oled kirikust ära pöördunud ja korraga oled jälle seal. Aga ma ei ole tegelikult üldse kiriku juures. Kogu selle hookuspookusega ei oska ma midagi pihta hakata, selle ülespuhutud üritusega, mis usub, et ta võib mind minu suutmatuses muutuda autonoomseks kuidagi aidata, ehitades mulle õhulosse või kirjeldades kannatusterada, mida mööda ma pean minema, et lõpuks ometi iseennast leida. Nii see ei ole. Ma tahan hoopis Jeesuse kohta

rohkem teada saada, rohkem teada saada jumala mõtete ja elu printsiibi kohta, mille juurde kuulub ka surm, surm, mille juurde kuulub ka elu. Nende asjade üle järelemõtlemine on suurim asi, mis nende kümne päevaga juhtuda võiks.
Mul on kõigi nende PET-uuringute tõttu väike lambipalavik, aga tegelikult olen ma heas korras ja ma soovin, et suudaksin edasi hoida seda meeleolu, mida ma mõned päevad tagasi siin all haigla kabelis tundsin. Kui ma olin mähitud soojuse sisse ja tundsin end kaitstuna. Ja muidugi palun ma kõiki jõude, et nad saadaksid mind heale teele. Ja kui see on hoopis tee, kus tuleb kohtuda valude, võitluste ja lootusetute olukordadega, siis olgu nii.
Aga tegelikult ei saa ma midagi sellist öelda. Ma ei suuda. See on raske. Ma ei saa öelda: Nojah, juhtugu siis. Ei, ma tahan elada. Ma tahan igal juhul elada. Aga mitte selleks, et jälle pimesi samu rööpaid pidi sõitma hakata, veel kiiremini, veel rohkem, vaid ma tahan elada elu, millel on mõte ja mis lähendab inimestega.

Ma seisan Oberhausenis oma vana lasteaia aia taga ja ootan Ainot, kes on veel haiglas, kuna radioloog soovib korraks CTd vaadata. Esmasel hinnangul, ütles ta, on see suure tõenäosusega kasvaja. Ja ta avastas ka teise. Maks ja luustik olevat aga okei. Olemaks kindel, peab veel punkteerima.
Ma võtsin kõike ausalt öeldes väga jahedalt. Minu jaoks oli täna teadasaamise päev. Tulemus: kasvaja.
Nüüd räägivad jälle mõned, et see võib ka midagi muud olla. Mulle endale meeldiks see muidugi ka. Aga sellest ei ole tolku. Ma võiksin lasta veel tuhandel pendlikeerutajal üle minu joosta, aga nüüd on asi selles, kuidas toime tulla faktidega ja mitte enam jama ajada, mitte enam jaurata oh jumal, nüüd on kõik läbi, või oh jumal, loodetavasti juhtub midagi. Tõend on olemas: seal sees elab ebameeldiv kaaslane. Sitapea.
Ent mul oli õnne, et ta tänu mu köhimisele nii vara avastati. Sellega see sitanägu ilmselt ei arvestanud. Seetõttu on ta seal sees nüüd plindris. Sest kui talle nüüd ka gaasi lastakse – ta avastati igal juhul piisavalt vara. Nüüd lasen ma veel enda sees veidi torkida ja siis on meil kõik leiud koos. Siis võtab juhtimise üle patoloog, ja tema ütleb mulle, et see on halvaloomuline, see on healoomuline, see on põletik, see on surm või ma ei tea mis. Ja kui lõpuks teatakse, et see on üks sitanägu, siis sõidan ma Berliini, teen nädalavahetusel enda juures oma meeskonnaga asjad klaariks ja räägin, mida tuleb teha. Esmaspäeval lähen ma taas Zehlendorfi kliinikusse, seal lasen end otsekohe opereerida. Asi tuleb välja. Ja siis vaatame, kuidas me seda kõike järgmised kakskümmend aastat organiseerime. Kui siis midagi veel tuleb, siis saame temast jagu. Nii oleme praegu otsustanud. Ja kui me peame ulguma, siis me tõepoolest peamegi ulguma.

Kummalisel kombel olen ma täna õhtul kummaliselt stabiilne. Pärast vestlust arstidega läksin koos Ainoga nuudleid sööma. Ta ütles otse oma arvamuse välja: “Sa oled nagu su isa, elad tingivas kõneviisis, mis oleks kui ja võiks olla, et... Lõpeta ära. Sa oled olevikus, sul on reaalsus ja siis sa reageerid.”
Sellest hetkest peale on mu pea selge. Ma tahan nüüd teada. Antje ütles õige lause: Hirm on päral. Jah, mu hirm on päral. Ma lähtun täna õhtul sellest,

et mul on vähk. See on peaaegu et kergendus. Viimastel päevadel olin ma hulluksminemise piiri peal, sest ma olin teadmatuses ja igasugused fantaasiad hakkasid tekkima. Ja siis veel need hallutsinatsioonid, mida tekitasid kopsudes olevate seente väljatõrjumiseks mõeldud rohud. Ma lebasin Aino kaisus, mu silmad olid kinni ja korraga nägin ma hullumeelset piltide vir-varri: seal olid mingisugused kuningalossid, siis sõitsin ma mingitest suurtest kaunistustest mööda, siis olin korraga oma isa suritoas. Aeg-ajalt tegin oma silmad lahti, vaatasin Ainot ja ütlesin: “Küll on märkimisväärne. Mis see siis on? Mingid pildid. Ja ma ei näe ju und. Sa oled ju siin.” Siis ma panin silmad taas kinni ja nägin hirmuäratavat nägu, kohe seejärel ühte imeilusat, väga selget nägu. Lõpetuseks lendasin läbi ruumide, üle katuste, mis nägid välja nagu Nepaalis, nägin kõike ülaltpoolt. Kõik lõppes metsas, mis minu ees seisis, ja tagaplaanil oli näha päike. Siis hakkas mets liikuma ja ma märkasin, et need on vetikad vee all, järelikult olin ka mina vee all. Hull oli see, et lõpuks läks alati väga-väga valgeks. Ja seda kõike ärkvelolekus – see ajab ju hulluks, pöörab sind segi.
Täna jõudis hirm pärale. Ma tean nüüd umbes, kuidas edasi. Ma tahan, et see asi välja tuleks. Olen tõepoolest veidike samas meeleolus, mida ma kogesin paari päeva eest kabelis. Ma rääkisin, rääkisin päris vaikselt enda ette, kuigi kedagi teist seal ei olnud. Küsisin, kuidas ma saan jälle kontakti ja kuidas ma mõistan, et see on nüüd osa minu elust. Ja ma vabandasin, et ma jälle omaenda häält selle ajal kuulama hakkasin. Mõne aja pärast lülitas keegi lihtsalt mu hääle välja. Ma jäin väga vaikseks ja vaatasin üles, seal rippus rist, ning sel hetkel tundsin sooja, imelist, turvalist tunnet. Ma olin korraga keegi, kes ütles: Pea lihtsalt lõuad, ole vaikselt, kõik on hästi, kõik on hästi.

Reede, 18. jaanuar
/.../
Eile oli igatahes äralend Oberhausenist. Pool viis maandusime Berliinis, Leo tuli mulle ja Ainole vastu ning viis meid koju. Seal ootasid juba Julian ja Imke ning kõik oli väga kena. Tore tiim. Me arutasime ühiselt, mis meid ees ootab, mida tuleb korraldama hakata, kui ma noa alla minema pean.
Millalgi läksime üheskoos pitsat sööma. See oli ka päris ilus, aga teel baari kerkis esile korraga mõte, et see on nüüd läbi. Võib-olla mitte see, et see on nüüd läbi, aga et see on käik läbi maastiku, milleni ma enam ei ulatu. Et ma ei saa enam kunagi oma inimestega muretult plaane välja töötada ja lõbutseda. Sellised mõtted tulevad. Ning siis puhked korraga nutma. Mitte nutt, kus sa saad kaasa tunda, vaid uskumatult kurb nutmine, leinanutmine, kus sa saad aimu, et kõik ei jää ju igavesti nii, et see läheb ju mööda. Ja ma elan ju nii meelsasti.
Aga võib-olla ma ei olegi tegelikult elanud, võib-olla olen lihtsalt palju kaost tekitanud. Kuigi ma olen ka mõnu tundnud. Ma vähemalt arvasin, et ma olen palju mõnu tundnud. Ma sõin hästi, ma jõin meelsasti ja ma magasin meelsasti kaua. Ma reisisin üle kogu maailma. Ma tohtisin teha palju-palju asju. Õigupoolest võin ma tänulik olla. Aga siis sa istud seal ja muutud kurvaks, sest soovid, et tohiksid olla taas kerge südamega. Ei taha lihtsalt enam selle peale mõelda, kas see siin on nüüd viimane ühine söömine. Et ei peaks üldse selle peale mõtlema – see oleks ilus.

/.../
Ennekõike soovin ma teada, millised olid need hetked, kui ma inimesi puudutasin. Ma ei taha ju lõpus lihtsalt seista ja öelda: Ma tundsin end mõnusalt ja tekitasin päris palju kenakest paska, rohkem nagu polnudki. Ma ei taha olla mingi eluvõõras kunstnikunärakas, kes esitab pidevalt ainult iseennast ja väidab: Mul on teile midagi öelda, sest ma näen maailma teisiti kui teie. Nii see ei ole. Ma olen meelsasti maailmas olemas. Ma tahaksin meelsasti maailma jääda. Ma tahaksin meelsasti maailmas asju teha.
Võib-olla peaksin tegema asju, mis on veel rohkem ühiskonnaga seotud.

Reede, 1. veebruar
/.../
Kui Aino eile korraks teatrisse pidi minema, tuli vana sõber külla, kellega mul on endiselt tore klapp. Me rääkisime palju ja kõigest, ennekõike aga sellest, mida tähendab vabadus üksikisiku jaoks. Ma leian, et selle üle ei ole piisavalt mõeldud, alati on juttu vabadusest kellegi teise suhtes, poliitilisest. Üksikisiku vabadus seisneb tõenäoliselt selles, et sa tohid iseenda üle järele mõelda. Kuid see tuleb raskelt, sest selleks pead sa oma koopast välja tulema. See pole võimalik. Iseenda üle on väga raske mõtteid mõelda, sest iseendast ei saa välja astuda. Sa lihtsalt ei saa vajaliku distantsi peale. Võib-olla suudavad mingid joogad, sektiliidrid või meditatsioonigurud paremini. Pole aimugi, pole ka päris minu ala, arvan ma. Kuid just säärases olukorras [nagu mina] ei tohiks proovimata jätta, kuidas leida tee iseenda koopast välja.
Neist asjust rääkisime me Claudiaga. Ja aeg-ajalt tuli kurbus ning ma pidin nutma. Siis pani ta käe lihtsalt mu pea peale. Ja ma tundsin, kuidas säärased žestid tekitavad minus sooja, kui ilus see on, kui sa koged armastuse sähvatust.
/.../
Ma märkan näiteks, et ma ei nuta enam ainult täielikust abitusest, vaid vahel ka uhkusest selle üle, mida kõike ma oma elus teinud olen. Isegi kui ma endiselt täpselt ei tea, millise plastika ma täpselt loonud olen ja miks teda päriselt näha ei ole. Ent võib-olla ei olegi asi selles, vaid hetkel on minu jaoks palju tähtsam aru saada, miks ma endale niivõrd paljudes punktides ei meeldi.
Peaaegu täpselt aasta tagasi suri mu isa. See oli halb, ma ei suutnud kuidagi taibata, et ta on nüüd lihtsalt läinud, ja oli tohutult kurb olla. Kuid ma taipasin ka, et mul on puudus enesearmastusest. Et ma liiga tihti ennast selle eest, mis ma teinud olen, vihkan. Muidugi oli raske, et ma oma isa loo, oma küsimuse, mis saab inimese loost, kui see inimene lõplikult kaob, oma kurbuse tema surma pärast kohe oma loomingusse põimima pidin. Seal tulid paljud asjad avalikumaks, kui mul plaanis oli. Ma vihkasin end selle eest ja siiani ei meeldi ma endale sellepärast, mida ma tegin. Aga ma ei suuda endale siiani selgitada, miks ma pärast isa surma Berliinis kaelani töösse sukelduma pidin. Minus oli meeletu sisemine sundus minema saada. Ja ma kadusingi, ütlesin korteri üles, kõik aitasid veel kaasa, see oli tõeline õudustrip. Ma ei suutnud ka ühtegi teksti, ühtegi kirja enam mina-vormis kirjutada. Ma tõmbasin põhimõtteliselt Christoph Schlingensiefile joone alla.
Kui ma nüüd selle peale tagasi mõtlen, küsin ma muidugi: Mis see nüüd siis oli?

Kas ma meeldisin endale sedavõrd vähe, et ma mõtlesin, et ilma isata ei pea enam ka mind olema? Vähemalt mitte seda Christophit, kes kusagil omi asju ajab? Kas ma uskusin, et mu isa oli tegelikult see, kelle jaoks ma lippu kõrgel hoidsin? Et isa saaks aru, et tema poeg elab ja et poeg on üleüldises plaanis hakkama saanud, et ta reisib ning tasapisi saab ka rahvusvaheliselt tuntuks? Tjah, poeg nägi väga palju vaeva, seda ma pean tunnistama. Poeg nägi nii palju vaeva, et see viis peaaegu enese eitamiseni. Ta tegi tõesti palju. Ta lippas oma vanematekodus ringi ja jutustas edulugusid, mängis valget hiiglast, et tuba heledaks lüüa, elu käima saada, isa veidike tema depressioonist välja tõmmata ja ema hea tuju eest hoolitseda. Aga poeg unustas täiesti ära endal nende tööde eest, millest ta ülevoolava tundelisusega jutustanud oli, pead silitada, ta unustas ära enda kiitmise ja selle, et endale öelda: "Seda tegid sa hästi, vanapoiss." Selle asemel ta piinles ja luges hukkamõistvat kriitikat: Nojah, see Schlingensief... ei midagi uut enam... enam ei provotseeri... varem oli parem... muuseumisse ta ei sobi... ja nii edasi.
Miks mulle ei võinud ma ise ja mu asjad lihtsalt meeldida, ükskõik, mida teised ütlesid? Miks ma lihtsalt ei nautinud elu? Miks ma ei näinud, kui ilus see on, kui erinevad mõtted kokku saavad? Ennekõike seepärast, et ma tegin ju nii palju asju koos teiste inimestega, alati oli tegemist ju ühise tööga. Minu ülesanne seisnes selles, et luua mõtete jaoks ruum, tekitada uurimislabor ja mitte mäss või plahvatused või elektrilöögid. Miks ma selletõttu ei meeldinud endale? Miks mulle ei meeldinud mu võime inimesed kokku tuua, mõtted koku tuua ja miksida – seda ma ju oskan ja see on mulle ju väga tähtis. Ma usun mõtlemise jõusse. Ma usun vastumõtlemise jõusse. Mõtlemise vabadusse. Aga ma ei suutnud rõõmu tunda, ei suutnud ennast väärilisel hinnata, ei suutnud pead silitada ja ennast armastada. Öelda endale Christoph, täna oli hea päev, seda tegid sa hästi – selle ma unustasin lihtsalt ära. Ja sellest on kahju. Sellest on väga, väga kahju.

Teisipäev, 5. veebruar
/.../
Pärastlõunal tuli Carl läbi. Me mõtlesime ühiselt, kas ma ei peaks Johanna-lavastuse Deutsches Operis pigem ära ütlema. Michael ja Aino arvasid, et lavastus ei ole ajaliselt ega jõuvarusid arvestades tehtav. Mul endal on sama tunne, ma küsin endalt, kas on tõesti hea nii kiiresti taas avalikkuse ette ilmuda. Ma vajan seal ilmselt abi enese kaitsmisel. Ma ei taha ka, et mõeldaks: ja-jaa, väsimatu Schlingensief... Ma ei ole nimelt väsimatu, otse vastupidi. Pealegi on mul hetkel tugev tung sõita maale, üürida nädalaks-kaheks puhkemajake ja vaadata lihtsalt puid, kuulata linde ja minna jalutama. Isiklik aeg, mis lubaks mul kogu asja üle veidi järele mõelda ja rahuneda.
Hetkel on igatsus looduse järele nii suur, et ma pean Deutsches Operilt tõesti küsima, kas nad saaksid Johannat nihutada. Sest nende pakkumine, et ma lavastaks nii, et mul on monitor voodis – see on raske. See tähendaks, et ma vaatan oma voodist proove, helistan assistendile ja see jookseb siis mikrofoniga üle lava ja räägib kõigile, mida ma parajasti soovin. Tähendab, ma ei tea... Ma olen reeglina ju keegi, kes mööda lava tormab, inimeste peale karjub ja asjad

ette mängib ning vajadusel ämbritäie värviga kõik üle kallab. Ja ma ei tea, mis lavastusest saab, kui ma seda kõike teha ei saa ja selle asemel kusagil sohval lebotan.
Ma ootan rahulikult histoloogia[5] tulemused ära ja otsustan siis. Ma leian, et otsus peab sõltuma sellest, kui palju mul üldse aega jäänud on. Kui histoloogia ütleb, et nojah, riskantne, tüüp peab arvestama sellega, et asi jälle välja ilmub ja suhteliselt varsti, siis tähendab see minu jaoks, et aega ei ole kaotada, tuleb töötada ja tuleb teha. Aga kui öeldakse, et sa saad sellest võitu, asi ei ole üldse nii hull, kemoteraapiaga saame temast lahti, siis ma ooperit ei tee ja puhkan. Paljud teeksid ilmselt vastupidi, kuid ma usun, et ma vajan töötegemist, kui uudised halvad on.
Üks on igatahes selge: tavalise päevakava juurde ei saa ma minna, isegi kui Carl varem arvas, et me oleme oma töös ju alati surmaga tegelenud. Ta ütles imetabaselt lakooniliselt: Me tapame end laval ära ja pärast läheme pitsat sööma. Parimatel juhtudel see nii oligi. Aga just siin tulebki erinevus. Nüüd on midagi juhtunud, nüüd ei saa ma proovi lõppedes lihtsalt pitsat sööma minna ja teha nägu, nagu ei olekski midagi. Ma ei saa ka laval ringi lasta ja surma mängida. See ei lähe enam, vähemalt mitte nii, nagu ma seda siiani olen teinud. Sest mul oleks kogu aeg meeles giljotiin, millel ma tegelikult olen või vähemalt olin.

Neljapäev, 21. veebruar
/.../
“Elu läheb edasi”, “Ära lase ennast alla tõmmata” – selliseid mõttetuid hüüdlauseid kuulen ma nüüd iga nurga peal. Seetõttu on mul hetkel ka mõnede inimestega veidi keeruline: nad on kas täiesti pahviks löödud, ei saa sõnagi suust ja ma märkan, et nad mõtlevad, oh jumal, sel on ju ainult paar päeva jäänud. Või siis soovivad nad mind julgustada mingite pea-vastu-paroolidega, mida ma hetkel eriti hästi ei talu.
Neil inimestel on ju ka kõigil oma sisselõiked, oma haavad. Miks me neid vastastikku ei näita? Beuys ütleb: “Näita oma haava. Kes oma haava näitab, see saab terveks ravitud. Kes teda peidab, seda terveks ei ravita.”
Jah, selles ongi ehk asi: kes näitab oma haava, selle hing saab terveks.

Kolmapäev, 3. detsember
Nüüd on diagnoosist peaaegu aasta mööda läinud – ja diktofoni rääkisin ma viimati tükk aega tagasi. Kahjuks ei lähe mul nii hästi, kui ma tahaksin. Vähk on tagasi. Kolm nädalat tagasi tegid arstid rutiinse läbivaatuse ajal kindlaks, et selles kopsupooles, mis mulle pärast operatsiooni alles jäi, on rohkem kui kümme hernesuurust metastaasi. Nad on tulnud kiirelt, keegi ei arvestanud säärase kiirusega. Asi ei näe hea välja.
Nüüd pean ma tabletti neelama, mis lõikab metastaasidel nende toitumisteed läbi ja peaks takistama nende kasvamist. Kas see nii ka läheb, seda ei tea veel. Ja kuigi ma tunnen kergendust, et MRTs ei avastatud siirdeid ajusse, olen ma praegu suuteline mõtlema vaid sellele, kui uskumatult sitane värk see kõik on.

5 Kudede analüüs

Ma ei taha öelda, et ma seda juba varem ei teadnud, aga ma usun, et sa õpid kuni lõpuni, kui perses asi see haigus ikkagi on.
Nädalad enne seda uudist olid minu jaoks nii head. Pärast kiirgusteraapiat, mis kurnas mind veel rohkem kui kemoteraapia, kuna mul ei olnud enam mingeid jõureserve, oli nii ilus maailma tagasi pöörduda, suuta taas tööd teha, aga nautida ka päris normaalseid asju elus: minna Ainoga käest kinni jalutama, süüa tükikest ploomikooki, sõita autoga läbi Ruhri-piirkonna, imetleda looduse värve. Me mõtlesime Ainoga, et võime veel 2-3 aastat niimoodi ringi lipata, võib-olla ka kauem – ja siis selline löök.
Et see hea aeg juba läbi peab saama, seda ma tõesti ei arvanud. Aino samuti mitte. Ta ei suutnud endale ette kujutada, et mind miski nii halastamatult nahka paneb. Õhtul pärast peauuringuid hakkas ta nutma, nagu ta veel kordagi meie suhte jooksul nutnud polnud. Ta istus köögis ja võitles pisaratega. Ma lebasin juba voodis ja hüüdsin ühel hetkel: Kuhu sa jääd? Tule juba, palun! Ta tuligi, aga ei pidanud siis enam vastu ja hakkas kibedasti nutma. Et ma ei tohi surra, et ta ei taha mind kaotada, et me kuulume ju kokku ja et ta tahab minuga veel nii palju koos läbi teha, ütles ta.
Ma jäin sel õhtul väga rahulikuks, hoidsin teda kaisus ja olin samuti kurb, aga ma ei nutnud. Mul oli tunne, et ta tuli minu juurde selleks, et ma teda kaitseksin, ja ma tahtsin olla partner, kes on stabiilne ja veidike jõudu omab. See ka õnnestus. Muidugi oleksin ma võinud ulguma hakata, aga ma tahtsin aidata tal lõpetada, tahtsin talle näidata, et hoolimata kõigest suudan ma teda kaitsta, tahtsin teda rahustada, et kõik läheb veel hästi ja et me jääme kokku. Ühel hetkel jäi ta magama.
/…/
Õigupoolest olen ma elus lotovõidu tõmmanud, sest ma tohtisin olla loominguline, sest ma võisin välja mõelda kõike võimalikku ja mulle on nii palju antud. Pidevalt tulid uued pildid, uued mõtted, uued tekstid – see oli nagu küllusesarv, millest ma võisin peaaegu pausideta ammutada. Ja ma olen püüdnud endale öelda, et ma olen saanud juba piisavalt kinke. Sellest hoolimata sõidaksin ma hea meelega ka tulevikus ringi ja vaataksin ja koguksin. Maa peal võib nii palju korda saata, see on ju sensatsiooniline paik. Võib rahu sõlmida, võib loodust vaadata, võib inimesi armastada, võib inimesi aidata, võib tegelikult kõike teha. Et me seda kõike kuidagi reguleerida ei suuda, selle heaks ei saa ju maa midagi teha. Seetõttu peab kõigest hoolimata ikkagi enesele ütlema: Meil on vabadused, me võime kõike nii kujundada, et see muutub heaks, me tõesti suudame seda teha. Ja mina suudan seda samuti. Ma küsin ainult enda käest pidevalt, kas ma olen ikka õigel alal töötanud, kas ma olen oma talenti õigesti rakendanud või on kõigest mingi filmijama välja kukkunud, mis midagi ei tähenda. “Egomania” on ehk film, mille kohta ma võin öelda, et see tähendab midagi, sest ta räägib loo armastuse kohta, täitumatust armastusest, vihaarmastusest, keelatud armastusest… Ah, ma ei tea.

Kui sind mingi mõte painab, siis mõtle ta ära. Jah, kenasti öeldud, tiptop. Palju edu. Mingi kahekümneaastase jaoks on see võib-olla tõesti valgustav avastus, ta võib öelda: Super, nii teengi. Aga päriselt: Mida kuradit? “Mõtle ta ära” – kuidas,

mida, kuhu? Nüüd, mil ma üha enam pean lõpu peale mõtlema, mil ma nuputan, kas ma olen oma elu hästi elanud, mil ma teen endale ka etteheiteid, et ma pole piisavalt teiste heaks teinud, saab mulle selgeks, kui palju pessimiste kristluses on. Inimesed, kes levitavad sünge id sõnumeid, aga kes ise nimetavad neid rõõmusõnumiteks. Tegelikult peitub kristluse rõõmufassaadi taga midagi väga sünget. Kogu süsteem on vale: väidetavalt pühitsetakse elu, loomingut, aga pidevalt ähvardatakse hoopis surmaga.
Näiteks kui ma sügisel esimest korda avalikult välja ütlesin, et ma olen hakanud end päris kenasti tundma ja et ma olen õnnelik, et võin Ruhri triennaalil töötada, ilmus katoliiklikus ajalehes artikkel – ma olen seda ajalehte alati "Surmasaadikuks" nimetanud, mis esmalt kõlab muidugi nagu mingi järjekordne nali, kuid mis tegelikult tungis minust välja nagu freudistlik lapsus. Ajalehe nimi on hoopis "Päevapost" ja seda annab välja katoliku kirik. Artiklis öeldi, et ma soovin oma haigust lavastada ja soovin taas provotseerida, selle asemel et hoolitseda hospiitsteenuse[6] arendamise eest: seal toimuvat tõeline suremine, seal peab inimestele saatjaks olema, seal võivat murda selle, et surm on meie ühiskonnas tabu. Ma ei vaidlegi sellele vastu, muidugi mõista on hospiitsid hea asi. Ja tänaseks on mul ka suhteliselt ükskõik kui keegi, kellel ilmselgelt pole vähimatki aimu minu tööst, mind taas provokaatoriks nimetab.
Aga toimetaja kirjutas ka, et selle asemel, et ma haigust avalikult tragöödiana stiliseerin, peaksin ma rohkem mõtlema tõelise suremise kultuuri peale, enne kui hilja. Artikli lõpulauseks oli tõepoolest: "Enne kui hilja." See ongi see haamer, mis antud süsteemis sind varitseb: ähvardus, et maa peal tuleb kõik korda sättida, enne kui hilja. Moto all: Kui sa sured, siis on täringud visatud, siis langetatakse otsust sinu kohta. Mis õudus see peaks olema? Mida see peaks tähendama? Ma saan nii vihaseks, kui ma endale selgeks mõtlen, milline kuri väide see on, mis võtab igaühelt igasuguse elurõõmu. Sünnib ühepäevaliblikas ja talle öeldakse: Nii, sul on nüüd 24 tundi aega, ja häda sulle, sa ei (a) arene edasi, (b) ei pöördu hea poole, (c) ei tee head ega (d) ei saa aru, et sa oled jumala kätes. Kui sa sellest aru ei saa, siis on täringud visatud, siis tuled sa maa peale elevandina tagasi. See on eriti õel põrgumasin, mis käima pannakse.
Ja (e) oleksin peaaegu unustanud: Häda sulle, kui sa suremiseks vaiksesse kambrikesse ei tõmbu. Sest suremine on "vaikne, hääletu, sõnatu ja tegevusetu" – nii seisis sõna-sõnalt selles artiklis. Selle järgi peaksin ma tagasi tõmbuma ja tumm olema, see on ainuke kohane reaktsioon, mis vastab tõdemusele, et elu on ebameeldiv. Ja muidugi ei tohiks nagu sõge mööda mingit lava ringi kapata. Oh! Võin ennast ainult sellega lohutada, et ju tegi siis viimane paavst samuti tõsise vea, kui ta kuni viimase hetkeni aknakese juurde tuli, et ennast inimestele näidata ja oma õnnistust mikrofoni sosistada.

Igatahes oli mul Duisburgis "Kirik hirmu jaoks, mida ma tunnen võõra ees, mis on mu kehas" proovides nii tore aeg, kui ma seda üldse endale ette kujutada suudan. See oli meeletu õnnetunne: võimalus töötada taas koos kõigi nende inimestega. Ma olen ju keegi, kes saavutab midagi ainult rühmas töötades; kusagil mere ääres istuda ja mitte midagi teha ei ole minu jaoks võimalus. Ja nii

6 Hospiits – puhkepaik, kus on surijate viimane hooldus.

otsustasin ma Ruhri triennaali jaoks oma viimaste kuude kogemused lavale tuua. Alguses oli veidi raske. Ma olin veel väga kurnatud ja kuna ma ei osanud sellega kuidagi kohaneda, siis kohe alustuseks üritasin ma valju karjumisega ühe heliinseneridest tümaks teha. Täiesti absurdne, kui ebaõiglased jõetud inimesed vahel olla võivad. Sa püüad omaenese suutmatust teiste inimeste alandamise abil ära peita. Muidugi on see paras pask, aga vähemalt palusin ma kohe ka vabandust.
Pärast töötasime me imeliselt, ma muutusin rahulikumaks ja proovid olid väga intensiivsed, väga veidrad. Kõik olid taas koos, nii palju armsaid inimesi, kellega koos töötamine mulle erakordset rõõmu pakub. Kena oli ka see, et mu invaliidid, kellega ma aastaid koostööd teen, samuti kohal olid. Ja ma nautisin näitlejate erinevate häälte kuulmist. See häälteorkester, mis tõusis tekstidest, oli tore. Kõik oligi lahe.
Lavastus võeti samuti kenasti vastu, nii publiku kui ka kriitika poolt. Ma andsin enne paar intervjuud ja paljud mõtlesid ilmselt: “Näed, jälle pasundab oma fanfaaridega.” Kuid kõik läks hästi, sest inimesed taipasid, et lavastus ei ole minust. Keegi ei rääkinud ekshibitsionistlikust Schlingensiefist või millestki säärasest.
Muidugi panen ma oma kannatused mingisugusesse vormi, muidugi lähtun ma oma kogemustest, mida muud ma saaksingi teha? Kui sul on vähk, siis pole see just kena, aga pead ju õppima temaga toime tulema ja selle olukorraga edasi tegema. Ma võiksin oma haigust, oma surmahirmu loomulikult ka peita, aga seda ma ei taha. Ma tahan rääkida haigusest, suremisest ja surmast.
/…/
Ja muidugi võib avalikkuses näidata oma pisaraid. Miks siis mitte? Inimesed peavad oma emotsioonid valla päästma! Ma tahan olukorras, kus ma praegu olen, kellegi teisega kohtuda ja öelda: Vaadake! Kuulake! Ja autonoomne vaatleja peab reageerima, sest ta peab ennekõike enesega toime tulema. Siis ei ole see Christoph Schlingesiefi kannatuste tee, vaid palju enamat. Kas see on tõeline teater – mis tähtsust sel on?
Nüüd ma lõpetan, mu nina on kinni ja ma olen väsinud. Halvad uudised väsitavad mind ja teeva resigneerunuks. Sellest hoolimata loodan ma väga, et metastaasid tagasi tõmbavad. Kui nad vähemalt ei kasvaks – juba see oleks tore. Samas on muidugi selge, milline luksus mu ravimine on: tabletid, mida ma võtma pean, maksavad 30 000 eurot aastas, seda ei saa Kolmandas Maailmas endale keegi lubada, sealsed inimesed ei teagi, et säärased tabletid olemas on. Et praegu siin raha kokku kühveldatakse, et mingil moel veidike edasi elada, on tegelikult perversne. Nii tore ja tähtis ma ei ole. Ja sellest hoolimata lähtun ma omaenda väikesest elust, mida ma nii meelsasti veel elanud oleksin. Kui ma lennukiaknast maad vaatan või kui ma raamatupoes raamatuid võõraste maade kohta lehitsen, voolavad pisarad. Hea küll, head ööd.

Laupäev, 27. detsember
/.../
Teine jõuluime oli telefonikõne minu onuga, kes on mu ristiisa. Ta on 87 ja rangelt religioosne inimene, aga eile rääkis ta mulle, et oma 87 aastaga ei ole ta ikka veel

leidnud teed jumala juurde. Et ta ostis endale hiljuti isegi raamatu, mis selgitaks talle ära meieisapalve – ta on niivõrd kahtluste küüsis, sest ta ei tea, kas jumal tõesti seal on, kuhu ta toetuma peaks. Seda ütleb mulle minu 87-aastane ristiisa, kes on lakkamatult nimetanud mu loomingut destruktiivseks. Tema ütleb mulle äkki: Jah, ka minul on vahel tunne, et jumal on mind hüljanud, mina ka ei tea, kuidas ma peaks temaga kokku saama.
/.../
Igatahes oli vestlus onuga samuti väike ime, sest see rahustas mind veel rohkem maha. Kolmas, suurim jõuluime, oli kihlus Ainoga. Ma olin täiesti kaootiline, ei suutnud öelda, mida ma öelda olin tahtnud, aga kõigile, kes kohal olid, oli selge, et tegemist on millegi olulisega. Öelda: jah, ma olen selle inimesega, ma võtan vastutuse, ma tahan selle inimesega oma elu mööda saata – ja just nimelt oma elu, mitte oma viimased tunnid –, selle lained ulatuvad kaugele. Asi ei ole tundides ja päevades ja kuudes, asi on terves elus. Ja kogu see elu, mis mind ja Ainot ees ootab, saab olema imeilus.

Nüüd on päevade päev siin ja ma võin ausalt öelda: Hea küll, las ta tuleb. Nojah, ta on juba kohal, ta ei pea enam tulema. Igatahes lähen ma nüüd koos Ainoga uuringutele, siis saame me tulemuse ja võib-olla voolavad taas pisarad. Kuid need kolm jõulukogemust tekitasid rahunemise ime. Ja ma tean nüüd, et enam ei ole asi tundides ja päevades, vaid kogu elus. Ja see elu, olgugi ükskõik kui lühike, temas on kahtluseid ja õnne, teadmist ja teadmatust. Ja selles pole midagi fatalistlikku ega midagi piinlikku, see pole ka midagi vastikut ega kalkuleerivat – see on lihtsalt kogu elu. Ja kogu selle eluga pean ma nüüd tegelema meditsiini pilgu all erinevates torudes, aga minus ja Ainos, kogu meie olukorras, laotab elu oma jõu hoopis teistmoodi laiali. Sellest olen ma täiesti veendunud.
Ja nüüd asume me kohe teele.

Christoph Schlingensief (1960-2010) oli Saksa teatri- ja ooperilavastaja, filmirežissöör ja tegev veel paljudes erinevates ning omavahel kattuvates kunstivaldkondades. Tema postuumne väljapanek viimasel Veneetsia biennaalil Saksa paviljonis pälvis biennaali peapreemia. Schlingensiefi looming oli anarhiline, provotseeriv, kriitiline, dadaistlik, ekspressiivne jne, teda nimetati Saksa teatri enfant terrible*'iks, tema lavastustes osalesid sageli amatöörnäitlejad või intellektipuudega inimesed, ta tegi ka äärmiselt poliitilisi aktsioone otse linnaruumis ning temast kujunes üks avangardi olulisimaid mootoreid.*
Schlingensiefi päevaraamat "Nii ilus kui siin ei saa taevas olla!", alapealkirjaga "Vähkihaigestumise päevaraamat", on kirjutatud 2008. aastal. Päeviku vormis jälgib kunstnik oma elu alates hetkest, mil tal diagnoositakse "suure tõenäosusega" vähk. 2008. aasta kevadtalvel teeb ta sissekandeid pea iga päev, sissekanded on pikad ning neis kirjeldab Schlingensief intensiivselt oma mõtteid ning tundeid, oma võitlust vähiga ja erinevaid protseduure ning operatsiooni ja oma loomingulist tegevust, sh plaane rajada Aafrikasse ooperiküla (sellega tegelevad Schlingensiefi kaasvõitlejad siiani). Seejärel saabub umbes pooleaastane paus, kuna vähk taandub. Sügisel on aga haigus tagasi ja Schlingesief alustab detsembri alguses taas päevikupidamist. Tema viimane sissekanne on osaliselt ülalpool tõlgitud, see lõpeb sõnadega "Ja nüüd asume me kohe teele". Sõideti haiglasse uuringute tulemusi teada saama.
Christoph Schlingensief suri poolteist aastat hiljem.

Ühiskondlike eesmärkide saavutamiseks on vaja aega

Intervjuu György Szabóga

Kui jälgida poliitilist olukorda Ungaris, siis ei saa mööda kiusatusest küsida lihtne ja naiivne, kuid üllatunud küsimus: Mis kurat toimub? Ungari on olnud Euroopa või vähemalt Kesk-Euroopa sümbolriik ja seega on õiglane eeldada, et siin hoitakse alles "euroopalikke väärtuseid". Aga ilmselgelt seda ei tehta. Kuidas Te kirjeldaksite oma vaatenurka sellele, mis Ungaris toimub ja mis on selle põhjused?

See on väga lihtne. Orbán, meie peaminister, on seestunud (*obsessed*) inimene. Ta on poliitilisest võimust sõltuvuses. Ta on näidanud suurepärast talenti poliitmängudes ja tal on harukordne võime tajuda õiget hetke oma seisukohtade muutmiseks. Ta on meister ükskõik millise opositsiooniliikme naeruvääristamises ja seda teeb ta isegi oma kitsas poliitilises lähikonnas. Kuid Ungari suurim tragöödia on see, et ta ei ole suuteline valitsema kannatlikult, kuna ta on väga lühikese närviga mees. See peamine iseloomujoon – kannatamatus – on ta lõksu ajanud ning ta ei jäta ruumi majanduslikele ja sotsiaalsetele protsessidele, mis vajavad palju aega. Ta soovib kõigele leida kiireid lahendusi. See kuningale iseloomulik suhtumine paigutab ta ühiskonnast kõrgemale ja tema pilk ähmastub, ta ei näe enam, mis tegelikkus on. Lühidalt öeldes: tema head ideed muutuvad ilma piisava ajata nende teostamiseks pelgalt miraažiks, kuna ta ei ole näidanud tahet töötada koos kainelt mõtlevate ekspertidega ja seda pikema aja jooksul. Professionaal on väga teadlik, kui tähtis on aeg, et saavutada olulised ühiskondlikud eesmärgid.

Kuidas on Orbáni poliitika mõjutanud Ungari kultuuripoliitikat?

Pärast oma esimese kuningliku valitsemisaja lõppu on ta kultuurist loobunud. Ta ei hooli sellest. Kultuurilist eliiti peab ta poliitiliseks takistuseks oma valitsemisele. Mitte ühtegi küsimust, mitte ühtegi analüüsi mitte ühegi otsuse taga. Mõtlemise hääl mõistetakse hukka. Eriti Budapest, patulinn, ei ole pärast Gábor Demszky[7] valitsemisaja lõppu alanud kultuuriliselt liberaalsel ajajärgul kunagi tema presidendivõimu pühitsenud. Nii et see sotsiaalne kiht on tema vaenlased. Ta on neid viimastel kuudel kõrvale surunud.

Milline on kunstniku vastutus sellises olukorras?

Kunstnik ei tohi kunagi poliitikuid teenida. Kunstnik saab teenida ainult ühte asja ja selleks on vabadus. Seal, kus ei ole vabadust, ei ole võimalik ka avalikkuses kunsti leida, seda on vaid väikestes ajahetkedes ja *underground*-liikumistes.

7 Budapesti linnapea 1990-2010.

Teid vallandati mõned nädalad tagasi. Tundub, et me ei saa rääkida mitte konfliktist erinevate isikute vahel (võib-olla ka sellest), vaid konfliktist erinevate diskursuste või erinevate kultuurist mõtlemise viiside vahel. Ühel pool on selgelt need, kes tahavad "avada uksi", tegeleda rohkem "kodumaiste kunstnikega" ning seovad end "arusaadava" kunstiga nagu *stand-up*id ja lasteteater. Teisel pool on need, kes usuvad teistsugusesse kunstist mõtlemisse. Kas Te olete nõus sellise veelahkmega?

Ma olen selle analüüsiga nõus. Teatud kunstnikud on alati valmis kollaboreeruma. Teatrite direktorid on alati kinnitatud Ungari poliitikute poolt. Aga ajal, mil pluralism on nõrgenenud, on säärane poliitiline kuuletumine palju suurem patt kui see on balansseeritud poliitilises maailmas. See patt on palju-palju tõsisem ja hilisemad tagajärjed on raskemad.

Millisena kirjeldate kuraatori rolli kaasaegsel kunsti- või teatriväljal? Ja millised on Teie isiklikud lähtepunktid kureerimisel?

Ma ei hoia kunstnikega ühte, vaid ma teenin neid. Ma hoian distantsi. See on mu patt, see on põhjus, miks mind vallandatakse... Minu jaoks on kõige olulisem see, et ma tunnen, et kunstnik reageerib maailmale, mis meid ümbritseb. Kunstniku peamine ülesanne on minu arvates vastutustunde näitamine ja selle saavutamine, et näidata midagi, mis on juba välja loetav ühiskonna üldisest seisundist, kuid mis vaatajate jaoks on endiselt väga sageli nähtamatu.

Kas Teile ei tundu, et kogu Euroopa ja tema kunstimaailm on muutunud järjest konservatiivsemaks? Miks see on juhtunud?

Sest globaliseerumine juhtus meie piirkonnas liiga kiiresti ja inimesed tunnevad, et nad jäävad selles võistluseks kaotajateks ning et uut tüüpi majanduslikud ja kultuurilised siirdeprotsessid sunnivad neid osa võtma ebavõrdsest konkurentsist. Nad tunnevad ennast nõrga, jõuetu ja haavatavana. Selleks, et taas oma jalgele tõusta, on vaja midagi liitvat, uut alust, mis inimesi seob, mis teeb nad tugevamaks ja mis taaselustab viimasel ajal kaduma läinud kogukonnatunde uutel alustel. Piirideülene kapital ignoreerib fakti, et inimesed teenivad vaid õhukest ettevõtjate kihti, kelle ainus eesmärk on kasumi maksimaliseerimine. See uus orjus on ka uue konservatiivsuse häll, mis teenib ja saab kokku inimeste emotsioonidega, kuid mitte kunagi nende huvidega. Kuid emotsioonid saavad mõistusest alati võitu. Säärane formaat muutub ainult pärast suuri sõdu.

Kuidas konservatiivsusega võidelda?

Vastupanu on paljude inimeste jaoks eksistentsiaalne küsimus. Enamik keskmisi inimesi elavad vaestes või väga vaestes tingimustes. Vastupanu, mis toetub riiklikele ressurssidele, on võimatu. Turg ei paku samuti erilist varjupaika. Kõiki võib erinevate trikkidega kerge vaevaga purustada. Anonüümselt on üht-teist

võimalik teha. Võitlemine oma nime all tähendab sageli seda, et võim võib su iga kell ja igal moel veega alla lasta.

Kas Te olete nõus, et tänane kunstnik ei peaks mõtlema ainult mõistetes "isiklik" ja "poliitiline", vaid pigem peaks mõtlema "avaliku" peale ja "poliitilise" asemel "kultuuripoliitika" peale. Ma mõtlen seda, et avalik arvamus ja kultuuripoliitika ei ole enam väljaspool kunsti, miski, mida kunstnik saab kasutada ja peegeldada, vaid see on üks lahutamatu osa temast endast – avalik sfäär on kunsti kirjutatud rohkem kui varem.

Jah, ma olen nõus. Vastutustundlik kunstnik ei saa töötada edasi samamoodi, nagu ta siiani on töötanud. Ta peab peegeldama muutuseid ja muutused peavad kajastuma tema loomingus. Ta peab hingama koos inimestega ja nende probleemidega. Need, kes seda rolli väldivad, ei paku mulle mingit huvi, sest vaikus tähendab, et nad teevad koostööd võimuga. See on ohtlik, sest sellisel juhul toetab kunstnik ebaõiglust. See on reetmine. Reetmine ei sobi kokku vabadusega. Ma tean, et mu vaatenurk on radikaalne.

Millised on teie isiklikud plaanid tuleviku jaoks?

Ma pean leidma töö, ükskõik kus. Ma kujutan ette, et isegi väljaspool Ungari piire. Võib-olla Soomes. Mulle meeldib Helsingi. Ma olen optimistlik ja ma usaldan oma loomingulisust ning oma head mainet. Ma olen saanud sadu lohutusi tuntud ja tundmatutelt inimestelt, kes ütlevad, et olen teinud suurepärast tööd.

Kas Te loodate endiselt, et asjad võivad minna paremuse poole? Miks?

Me peame olema positiivsed. Me peame olema kassid. Kassid maanduvad alati jalgadele.

György Szabó juhatas 13 aastat Budapestis asuvat Trafó Kaasaegse Kunsti Keskust. Trafó sai tuntuks kui üks Euroopa juhtivaid produktsioonimaju ja etendamispaiku, mis koondas nüüdisaegseid kunstnikke, koreograafe ja truppe üle kogu mandri. Teiste seas on Trafós etendustega üles astunud ka Teater NO99. Ootamatult vallandati Szabó selle aasta alguses linnavõimude poolt. Paljud näevad selles järjekordset kultuurivõõrast sammu Ungari konservatiivse valitsuse poolt. Oktoobris kinnitati näiteks Budapesti Uue Teatri direktoriks paremäärmuslike vaadetega näitleja (kes soovis kunstiliseks juhiks nimetada antisemiitlike artiklite autori), millele järgnenud pahameeletorm haaras Euroopa olulisi väljaandeid ning teatriavalikkust. Sellest hoolimata alustas uus direktor veebruari alguses tööd. Ka Szabó vallandamine ning tema asendamine igasuguse juhtimiskogemuseta tantsijaga, kes on juba teatanud, et Trafó oli "liiga rahvusvaheline" ja tegelenud rahvale arusaamatu kunstiga ning kes on lubanud panna rohkem rõhku publiku teenindamisele, on äratanud rahvusvahelist tähelepanu ja protestidega on ühinenud väga nimekad kunstnikud, lavastajad, produtsendid ja koreograafid üle kogu mandri. Siiani pole aga ühtegi märki, et Ungaris, mille valitsus ajab hetkel ka teistes valdkondades konservatiivset ning kohati peaaegu äärmusrahvuslikku poliitikat, oleks oodata muutuseid.

Üldine laad on muutunud kainemaks ja asjalikumaks, vohav metafoorsus on taandunud. Realism. Ikka leiad nauditavaid kilde, vahel isegi terve töö, kuid niisugust kunstnike lausa fanaatilist eneseohverdamist, ärakinkimist ja kompromissitut põlemist, mis oli iseloomulik 1960. lõpu ja 1970. aastate alguse parimatele lavastustele, enam ei kohta. Sageli paistavad lavastuse tekkest läbi kommertslikud või konjunktuursed (olu)poliitilised motiivid. Nii näitlejad kui lavastajad teavad, et Nõukogude tööseadusandlus tagab inimestele töö, st et kedagi tema koha pealt vallandada ei saa (kui just mitte suurte luuside või joomisprohmakate läbi), nii et enamik tunneb end vägagi mugavalt. Seetõttu on nii mäng kui ka üldine loominguline õhkkond tihti loid, igatahes hoopis loium kui kümme aastat tagasi. Arvuliselt võttes käib inimesi praegu teatris võib-olla rohkem – kuid ka autosid ja jõudeaega on praegu rohkem! –, ent teatri kui kunstiliigi ja avaliku tribüüni tähtsus teiste keskel on meil osalt taandunud. Psühholoogiline sügavus ja esteetiline peenus on samuti vajalikud, ent kui teater annab vabatahtlikult käest ära oma ühiskondliku tõrvikukandja missiooni, on sellest ju kahju?

Rein Heinsalu, 1983. aasta detsembris Teater. Muusika.Kino Teatriankeedile vastates

Teater NO99 on jõudnud oma seitsmenda sünnipäevani ning täisnumbriga lavastuste loendis kolmekümne kolmandani. Samas rütmis jätkates kuluks nulli jõudmiseni, seega teatri lõpuni (?) veel neliteist aastat – kolmandik teest on läbi käidud. Kindlasti ei saa praeguseski punktis teha mingeid lõplikke järeldusi teatri repertuaaripoliitika või kunstiliste valikute kohta – kõik võib veel muutuda. Küllap on aga lubatav teha tähelepanekuid, mis ei pretendeeri üldisele kehtivusele. Näiteks võib tähele panna, et kuigi meil räägitakse juba tükk aega omadraama õitsengust, ei ole NO99 võtnud lavastada ainsatki eesti kirjaniku näidendit – ei Kivirähki ega Kivastikku ega mõnd teist praegusaja publikulemmikut. Muidugi võib see olla mööduv ja juhuslik nähe, ent kui lavastuste nimekirja lähemalt uurida, saab spekuleerida ka teadliku hoiaku võimalusega. Kõigepealt on näha, et NO99 repertuaaris kokku on n-ö normaalnäidendeid suhteliselt hõredalt, umbes neljandiku jagu: McDonaghi "Padjamees", Jarry "Kuningas Ubu", Albee "Kes kardab Virginia Woolfi?", paar Shakespeare'i draamat jmt. Paistab, et see teater ei tööta draamapõhiselt, nagu tavaliselt kombeks. Kui enamik Eesti teatreid töötab niisuguse mudeli järgi, kus lavastuse algimpulss tuleb huvitavast tekstist, mille leidmisele on kulutatud parasjagu energiat ja mis siis püütakse samavõrd huvitavalt lavale seada, siis NO99-s näib algtõukeks olevat pigem mõni oluline teema või ärritav küsimus või kunstiline idee, mille väljendamiseks on tarvis leida sobilik tekst. Ja kui sobilikku näidendit võtta pole, siis valmistatakse tekst ise: dramatiseeritakse proosat ("Onu Tomi onnike", "Misery"), teatraliseeritakse mõni film ("Seitse samuraid", "Hirvekütt" jt), kirjutatakse kokku dokumente, improviseeritakse proovides – meetodeid on mitmeid. Tekst tuleb mõtte järel, mitte et mõte tuletatakse tekstist. (Paljuski samasuguse mudeli järgi töötab Von Krahli teater.) Loomulikult võib ka ideepõhine teater tarvitada kirjanduslikke näidendeid, ent sel juhul on eelistatud "oma", mõttekaaslasest kirjanik. NO99 pole (seni) kodukirjanikku leidnud, võib-olla pole eriti otsinudki. Siin teevad tekste lavastajad ehk teisiti öeldes, NO99 tegevus tugineb suurelt jaolt nn lavastajadramaturgiale ehk uuema mõiste järgi autoriteatri tegemisele. Teadagi riskib taoline teater sellega, et teda süüdistatakse isekuses ja soovimatuses täita eesti omadraama edendamise missiooni, kuid eks tulemused otsusta.

Teatri- ehk lavastajadramaturgia erineb otsustavalt kirjanduslikust "normaaldraamast". Üldjuhul kirjutatakse neid tekste konkreetset lavastust silmas pidades ja meeles kandes, nii et tekst ja lavastus moodustavad algusest peale ühtse esteetilise ruumi. Sedalaadi dramaturgia on eesti teatripildis märgatavaks muutunud 1990ndate keskpaigast peale, kuid näiteid leidub varasemastki ajast. Kirjutavatest lavastajatest on tuntuimad vahest Mati Unt ja Merle Karusoo, aga tekste on teinud ka Jaanus Rohumaa, Andres Noormets ja

8 Tekst on kirjutatud tekstikogumiku jaoks, mis pidi kaante vahele koondama lavastuste "Vahel on tunne, et elu saab otsa ja armastust polnudki", "Nafta!" ja "GEP" tekstid. Kogumik jäi rahapuudusel ilmumata. Tekst on kirjutatud 2008. aastal, andmed uuendatud 2012. aastal.

teised – NO99s viimati näiteks Hendrik Toompere jr “Kommunisti surma” jaoks. Tavaliselt ei jutusta sellised tekstid korralikku alguse, keskpaiga ja lõpuga lugu ega tegele peenpsühholoogilise inimeseuurimisega – kui tahetakse head lugu ja/ või psühholoogiat, siis leiab neid olemasolevatest näidenditest. Nii ei tunta ka tarvidust järgida traditsioonilisi draamatehnilisi norme ja reegleid. Kui tekst samal ajal ei domineeri lavastust, vaid suhtleb teiste komponentidega võrdsetel alustel, võib rääkida postdramaatilise teatri dramaturgiast. Teatriuurija Stephen Cinna sõnastust kasutades on tekst lavastuse ettevalmistamise, vahel ka etenduste jooksul toimunu üleskirjutus, mitte aga retsept lavastuse valmistamiseks. Mõiste “lavastajadramaturgia” ei olegi tegelikult täpne, sest tavaliselt mõjutavad teksti tegemist rohkem või vähem kunstniku visioonid ja/või näitlejate ideed ja pakkumised. See on kindlasti nii NO99 tekstide puhul, mis on ennem rühmatöö kui ühe-kahe autori loomepuhangu resultaat. Peale lavastajate Tiit Ojasoo ja Ene-Liis Semperi on erineval määral osalenud dramaturg Eero Epner ning trupi näitlejad.
Lahtimurre traditsioonilisest draamavormist ning ühtesulamine lavastusega on jõud, mis tõmbavad teatritekste kirjandusvälja äärealadele. Trükki ei jõua kaugeltki mitte kõik. Sel taustal on siinse kogumiku üllitamine tänuväärt tegevus. See toob meie lugemislauale kolm teksti, millel on küll mõningaid nende “teaterlikkusest” johtuvaid ühisjooni, kuid mis on siiski igaüks oma nägu, esindades erinevaid tekstitegemise praktikaid. Neid seob kõigepealt tihe kokkukuuluvus konkreetse lavastusega, mis kujutab endast nende kunstilist lähiruumi või seletavat konteksti. Seetõttu pole autorid ka pidanud vajalikuks täpselt ja täielikult verbaliseerida lavastusvisiooni, lavategevust kirjeldatakse remarkides üsna napilt. Lugeja elu teeb see raskemaks, aga teiselt poolt annab suuri vabadusi kujutlusvõimele. Teine sarnasus, mis lugemisel silma hakkab, on tavapäraste tegelaste puudumine. Kõigis tekstides kõneleksid justkui NO99 trupi näitlejad ise, kuivõrd repliikide ette on kirjutatud nende pärisnimed: Rasmus (Kaljujärv), Kristjan (Sarv), Tambet (Tuisk), Mirtel (Pohla), Jaak (Prints) jt. Seda võiks mõista teatrile omasest fiktsionaalsusest ehk väljamõeldud maailma loomisest loobumise žestina, kuid päris nii see siiski pole. Pigem on nii, et näitlejat ei peideta fiktsioonimaailma sisse ära, vaid lastakse tal olla nähtaval kui sündmuste etendaja ja teksti esitaja, s.t kui professionaalse rolli “näitleja” täitja (ja mitte oma subjektiivse “mina” vahetu väljendaja).

“**Vahel on tunne, et elu saab otsa ja armastust polnudki**”, lavastus numbriga NO99 esietendus 19. veebruaril 2005. Selle teksti teeb eriliseks asjaolu, et tegu oli uue teatri avalavastusega. Teatri rajamine on alati tähtis kultuurisündmus, kuid NO99 puhul lisas sümboolset kaalu see, et taheti rajada (ja oodati tekkivat) mitte veel üks tore teater teiste toredate teatrite kõrvale, vaid teistsugune teater, mil on algusest peale oma äravahetamatu nägu. Samas oli paberite järgi tegemist pelgalt Vanalinnastuudio, populaarse estraadi- ja komöödiateatri direktori vahetumisega. Niisiis tekkis vajadus selgelt katkestada järjepidevus “vana” Vanalinnastuudioga, puhastada pind ja end uue teatrina kehtestada. Selline olukord pani avalavastusele ülesannete koorma, mida üks tavaline realavastus täitma ei pea. Headusest ja huvitavusest ei piisanud. “Vahel on tunne…” pidi

olema omalaadne vana hävitav ja uut ideed manifesteeriv rituaal. Ja niimoodi ta toimiski.
Kui lugeda seda teksti avalavastuse üleskirjutusena, tekib üsna pidev metatasand. Vaataja (või lugeja, kes end vaatajaks mõtleb) saab erilise kohtlemise osaliseks. Talle näidatakse seda, mida tavakülastaja ei näe – teatri tagaruume, kust läheb tee lavale, seda, mida tehakse enne esietendust, proovides või treeningutel –, kuid mitte selleks, et panna teda heldima ukse paotamisega salapärasesse kulissidetagusesse maailma. Tegevustik algab tüli ja eitusega. Kokkupõrge ekraanil on esimene ilming teksti läbivast konfliktist, kus üheks osapooleks on keegi, kelle käes on reaalne või sümboolne võim, nagu autoriteetne "teatrihunt", lavastaja, isa. Ent veel enne konflikte on eitamise akt: etendus üteldakse mitte toimuvat. Hoolimata sellest, kas keegi seda uskuma jääb (ilmselt ei jää), viiakse lavastus niimoodi nulltasandile. Tekkida tahtval teatril on ainult ilus tühi ruum, ja mäng ei alga ka siis, kui ilmuvad näitlejad, selle asemel sooritatakse elementaarseid füüsilisi harjutusi. See hilinev, aina edasilükkuv algus püstitab selgelt ja karmilt küsimuse näitlemisest kui igasuguse uue teatri võtmeküsimusest. NO-teatri aluseks seatakse näitleja ülim intensiivsus ja absoluutne kohalolek. Puhta soorituse ehk nulltasandilt kasvatatakse välja teater: kõigepealt tekivad suhted, siis ilmuvad kostüümid, siis juba fiktsionaalsed tegelased ja hakatakse jutustama lugu. Näitleja, kes oli alguses vaid lavastaja instrument, võtab sisse oma koha lavale loodud maailmas ning lavastaja astub Isa sümbolväärtusega rolli. Teises osas asendub improviseeritud tekst jaapani kirjaniku Yukio Mishima (1925-1970) poeetilise sõnaga. Mishima ei ole valitud ilmselt mitte eksootika pärast ega selleks, et siduda end jaapani *no*-teatri traditsiooniga, vaid pigem sellepärast, et tema looming manifesteerib ranget eetilist ideaali, mis on kõrgemaks väärtuseks kui elu. Au, vaimne väärikus, kangelaslikkus pole just igapäevaselt tarvitatavad mõisted. Mishima mitte ainult ei kuulutanud ideaali, vaid loobuski selle nimel elust, tehes harakiri protestiks maadvõtva vaimse loiduse vastu. Sama aktiga lõpeb "Vahel on tunne…". Enne on aga sooritatud isatapmise rituaal, sest üksnes vägivaldsest ülemvõimust vabanemine võib vallandada jõu, julguse ja vabaduse, mis on väärika elu (ja loomingu) tingimuseks. Niisiis võib seda teksti lugeda uue teatri manifestina ja seda ellukutsuva rituaalina.
"Nafta!" ja "GEP" kuuluvad kokku kui poliitilise teatri alustekstid – nende algtõukeks on soov rääkida kogu eesti ühiskonda puudutavatest põletavatest probleemidest. Teatriajalooliseks taustsüsteemiks on 1920. aastatel eeskätt Saksamaal ja Venemaal tegutsenud poliitilise sihiseadega trupid ja lavastajad, kes tihti monteerisid lavastuse kokku eri tüüpi ja eri allikaist pärinevatest tekstidest, kasutades dokumente ja publitsistikat, luuletusi ja laule jne. Erwin Piscator ja noor Bertolt Brecht on toonase poliitilise teatri tuntuimad tegijad. Seda traditsiooni uuendas 1960ndate dokumentaalteater: Peter Weiss, Rolf Hochhuth jt. Eestis on poliitilise teatri traditsioon seevastu õige õhuke. Praegustest lavastajatest meenub esimesena muidugi Merle Karusoo, kelle põhiprobleemid ja tekstiloome on aga NO-teatrist erinevad.

“Nafta!” esietendus teatri esimese tegevusaasta lõpus, 11. veebruaril 2006, kandes numbrit NO93. Tulipunktis on, nagu pealkiri otsekoheselt osutab, inimkonda ähvardav naftakriis, mis tähendaks valitseva kapitalistliku majandusmudeli vältimatut kokkuvarisemist, žanriks pakkus teater aga “kriitiline muusikal” ja “dokumentaalne kabaree”. Niisiis apokalüpsis estraadivõtmes? Kuidas need üksteist justkui välistavad nähtused on pandud kokku mängima, selgub etendust vaadates. Näib, et siinse kogumiku tekstidest ongi “Nafta!” mittesõnaliste teatrikoodidega kõige tihedamini läbi põimunud. Kui lugeda seda puht tekstina, asjana iseeneses, ei ole kabareelikkus probleemiks, vaid esile kerkivad muud asjad. Näiteks diskursiivne kirevus ehk läbilõige käibivatest kõne- ja mõtteviisidest. Alguses esitatakse probleem ohtralt arve ja andmeid sisaldava ettekande või loengu vormis, mida on õpetlik lugeda-kuulata. Nagu teater teada annab, on kasutatud vestlusi Eesti roheliste juhi Marek Strandbergiga, ilmselt ka mitmesugustel veebilehekülgedel pakutavat infot. Edasi viiakse energiaprobleem laiemale alusele, kriitika alla langevad tarbimisühiskond ja turumajandus üldse ning eestlase mentaliteet eriti ja eraldi. Poliitilist teatrit ikka ohustava didaktilisuse ja propagandistlikkuse hoiab ära see, et tuuakse esile kõige erinevamaid vaatepunkte ja suhtumisi, majandusekspertidest lihttarbijateni, ning kasutatakse mitmesuguseid stiile ja formaate: piltlikud näited, lühikesed sketšid, asjakohased lood, dialoog publikuga ja omavahelised vaidlused jne, sekka lõõgastavad laulud-tantsud. Probleeme eksponeeritakse küll (näiv) teaduslikult, küll nii „nagu rahvas räägib” ja nagu meedia neid tavatseb käsitleda. Vaatepunktide veiklemisest ei kooru välja mingit positiivset programmi, kui mõelda selle all selgesõnalist vastust klassikalistele küsimustele: kes on süüdi? mida teha? Vastust viimasele küsimusele asendab meediaajastule tüüpiline sotsiaalsete teemadega tegelemise formaat, nimelt *reality show* “Noa laev”, mis mõjub paroodiliselt. Jaan Kaplinski ja Juhan Liivi luuletused tekitavad tugeva emotsionaalse kontrasti, kuid ega needki näita valgust tunneli lõpus.

“ГЭП” (Gorjatšije estonskije parni) jätkab “Nafta!” alustatud liini. (Esialgne tööpealkiri “Lapsed!” tõi selle seose selgesti nähtavale, aga “ГЭП”-i eeliseks on kelmikas mitmemõttelisus.) Lavastus numbriga NO88 esietendus 16. mail 2007 ning sellest paistab saanuvat samasugune publikuhitt nagu lavalt lahkuv “Nafta!”. Siin on fookusesse võetud demograafiline kriis, mis ähvardab viia eesti rahvuse – keele, kultuuri, eestluse – väljasuremiseni. Jälle on tegemist eksistentsiaalse ohuga, mis pole küll globaalne nagu nafta lõppemine, ent seda teravam: oma särk öeldakse kõige ligemal olevat, küllap peaks siis rahvuse tulevik, õieti tulevikutus, korda minema igale eestlasele. Nagu “Naftas”, nii tehakse ka selles tekstis probleemi tõsidus vastuvaidlematult selgeks, võttes appi arvud, andmed, ekspertide prognoosid ja muu seesuguse. Dokumentaalsus, kui mõelda selle all alasti tõe esitamist usaldusväärsete allikate toel, on “ГЭП”-is kahtlemata olemas. Aga sedapuhku pakutakse bravuurikalt välja ka n-ö positiivne programm, mille puudumist mõni kriitik “Naftale” ette heitis. Vastus küsimusele “mida teha?” on leitud, mis siis, et see on täiesti pöörane: selleks et päästa Eesti, peavad aatelised noored mehed pühenduma laste tegemisele suvaliste eesti naistega. Perekond ja pereväärtused, mida

korralik kodanlik ühiskond esikohale seab (iseküsimus, kui siiralt), lükatakse kõrvale – olla saabunud aeg, mil rahvuse saatust tuleb pidada tähtsamaks individuaalsest armastusest ja ülev eesmärk pühitseb netikommentaariumides ilgutud mitmenaisepidamist kui abinõu. NO99 lavastustel on tihti äkiline algus ja tundeliselt vapustav lõpp. Ka “ГЭП” algab tervemõistuslikke arusaamu armutult lammutava stseeniga, kus armastuse mõistega tehakse mitu kavalat trikki, õigustamaks moraalselt ГЭП -klubi päästeaktsiooni. Erinevalt “Naftast” hakkab avastseenist hargnema lugu, olgugi punktiirne ja nihkuvate rollidega (mõtlen seda, et näiteks ühe stseeni “Risto” ei pruugi olla identne teise stseeni Risto-nimelise tegelasega). Ladusaks loojutustamiseks “ГЭП” ometi ei muutu, tegevust edasiviivate stseenide vahele lükitakse isamaalisi laule, tantse, luulet (Elo Viidingu “Emadepäev”), tsitaate kamasuutrast ja teadustekstidest jne – mitmelt poolt laenatud, aga sujuvalt kokku liidetud. Siiski tundub see tekst olevat keskendatum ja terviklikum kui revüülikest “numbritest” koostatud “Nafta!”. Koondavaks teljeks on pöörase idee proovilepanek: ratsionaalne põhjendamine, psühholoogilised ja praktilised treeningud, erinevate strateegiate katsetamine jne. Kui esimeses osas põhiliselt edendatakse ja arendatakse rahvuse päästmise projekti, siis teises vaatuses see takerdub ja asutakse tõsisemalt tegelema vastuargumentidega. Nii nagu “Naftas”, põrgatatakse kokku väiteid ja vaatepunkte: mehe ja naise suhtumine, aatemehe ja ärimehe positsioon, venelaste suurrahvuslik suutmatus mõista väikerahva eksistentsiaalset hirmu jne. Teema mõeldakse tõsiselt läbi, ning tehakse seda laial skaalal: ühel poolusel vaimukas mäng ja släng, teisel akadeemilise ilmega diskussioon, kus kõige moodsamatele teooriatele viidates arutletakse rahvuse kui kultuurilise konstruktsiooni üle. NO99 tekstidele omaselt segatakse eri stiiliregistreid, kombineeritakse dokumenti ja fiktsiooni, mängitatakse seisukohti ja argumente.

VANA
TALLINN

Telex

And at that moment in that a
Estonia reache

partment in Annelinn,
d orbit,

On üks mure Kalju Komissarov

Võib-olla näen ma tonte seal, kus neid polegi, ja kogu mu mure põhjuseks on vaid see, et istun juba viiendat aastat järjest traditsiooniliseks muutunud kuud haiglas? Ja kuulen juba viiendat korda, et mu haigus, kuigi ta asub kusagil kõhu kandis, on suurel määral põhjustatud töö ja elu närvilisusest. Kuid ma tean ka, et minuga üheaegselt viibivad praegu haiglates veel kahe eesti teatri peanäitejuhid ja kolm kolleegi pääsesid hiljaaegu palatist ning kindlasti on ka nende haigused suuresti tekkinud ikka samal põhjusel.
Asi pole mitte ainult selles, et pooleli on jäänud lavastused ja töötult istuma kümned näitlejad. Lisaks sellele peaks meie õlul lasuma ju ka suur osa vastutusest kogu kollektiivi igapäevase elu täiuse ja mõtestatuse eest, repertuaari planeerimise eest ja lõpuks ka selle eest, et vaatajat õhtul ei petetaks igava, purjus või lihtsalt ära jääva "kunstiga". Kummalisel kombel on meil, kes me praegu haiglas viibime, esimest aastat töötavad direktorid, nii et ka nemad ei saa meid neis üldistes ülesannetes täiejõuliselt asendada. Vaevalt et sellises olukorras võiksidki närvid puhata ja oleks pikemaajalist tervist loota.
Voodis lesimine on andnud aega otsida põhjusi, mis meie elu siis nii närviliseks teevad. Mulle tundub, et igapäevases TEATER-TV-KINO-ERF-RAADIO-karussellis ja muudes eluprobleemides, mis vahel võivad paista ka ületamatud, oleme muutumas külmaks ja ükskõikseks. Isegi koos viina juues jääme tihti kurjaks ja õelaks. Liiga lihtne oleks öelda hamletlikult: "Aeg liigestest on lahti..." Kas ikka on?
Ja kui olekski, siis seda enam tuleks endas hoida ja õhutada tundmist, et meie kätes on eesti teater, kunstiliik, mis rahva huvipuuduse üle küll nuriseda ei saaks. Ja seda enam on igasugune meie omavaheline sissisõda, parastamine ja kadetsemine lihtsalt kuritegu. "Palun, austa mind kui inimest!" ütleb Allabert etenduses "Peaproov". See on Mati Undi näidendi esimene lause. Ja sellest inimese austamisest, ka siis, kui meie kunstivaated ja maailmamudelid kokku ei lähe, tundub mulle täna meie omavahelisteski suhetes vajaka jäävat.
Ma tean, et selle kirjatüki esimesed lugejad on Teatriühingu kongressi delegaadid ja et see on esimene kurtmine rubriigis, mille toimetus kavatseb avada hädadele, mis kedagi meist kutsetöös kõige enam segavad. Ma tean ka, et sellessamas numbris on ära trükitud Stanislavski "Eetika". Paljud selle probleemid oleksid nagu maha kirjutatud tänasest eesti teatrist ja ma arvan, et kui Stanislavski põhimõtted teatris ja üldse, elulavalgi taas ausse tõuseksid, siis viibiksid lavastajad (ja ka näitlejad) märksa harvemini haiglates. Stanislavski "Eetika" on ununenud.
Vahest on siis meeles Bertolt Brechti "Vaseostus" väljendatud mõte, et teenete eest, mida teater osutab ühiskonnale, on ta maksnud kogu oma poeesia ohverdamisega? Võib-olla näevadki mõned meist selles huvitavas mõttes üksnes põhjust-vajadust-õigustust näiteks hilineda proovi, kuigi on teada, et siis pole ka teistel seal midagi teha? Võib-olla tahab keegi trotsida ühiskonda sellega, et võtab "vabaduse" olla proovis või etendusel purjus, solvata oma kolleege, neid klatšida ja mõnitada, nende peal jalgu pühkida?...

Kuid Brechtile kuulub ka mõte: “Kui näitleja ei taha olla papagoi või ahv, peab ta omandama oma aja teadmised inimeste kooselu kohta, kaasa võideldes klasside võitluses.” Ja nelisada aastat enne Brechti mõtles samuti Shakespeare, pannes Hamletile suhu sõnad: “Näitleja on ajastu kokkuvõte ja lühikroonika.”
Kas leidub meil praeguses elukarusellis aega ja julgust mõelda sellele, et nii laval kui ka tänaval vaatavad meie peale kümned tuhanded inimesed, kes meid nägupidi hästi tunnevad? Vaatavad lootuses, sest nad teavad, et meil on tribüün meie ajastu mõtestamiseks.

Ilmunud ajakirjas Teater.Muusika.Kino nr 1/1982

Kuidas teater maailma peegeldab?

Üks asi on on muidugi teemad ja lavastused, mida teatris käsitletakse, kuid vähemalt sama oluline on tänapäeval ka see, milline on teatri struktuur. Teater on ju väike ühiskonnamudel, kus igapäevaselt põrkutakse küsimustega vastuoludest, konfliktidest, demokratiseerumisest, osalemisest jne. Kui enesekriitiliselt vaadata teatri struktuuri, siis muidugi märkad hierarhiaid ja Süsteemi tekkimist, kuid see ongi väljakutse: üks teater peab pidevalt töötama ka oma struktuuri kallal, kui ta soovib jääda tõsiseltvõetavaks.
Suuresti on tegemist kommunikatsiooniküsimusega, sest hierarhiline struktuur on teatud määral kahtlemata – vähemalt teatris – paratamatu ja vajalik. Saksamaal on see intendandimudeliga viidud äärmuseni, kuid teatud kunstilist juhtkonda on kahtlemata vaja, et langetataks otsuseid. Kuid me oleme püüdnud iga lavastuse ümber tekitada ka laiema vestluse, selles osalevad nii näitlejad kui ka – ja ma leian, et see on väga oluline – inimesed tehnikute seast. Teater peab olema kollektiivne protsess, kus kõik teatri töötajad mitte ainult ei ole, vaid ka tunnevad ennast osalistena. Muidugi on see säärases suures teatris nagu Münchner Kammerspiele keeruline, siin on ametis ikkagi sadu ja sadu inimesi, kuid püüdlus peab olema selge ja tööd tuleb teha.

Kuidas see praktiliselt välja näeb, kas toimuvad pidevalt suured koosolekud, töötatakse hoopis gruppides, või mingit muud moodi?

Teemade ja tekstide valik tehakse dramaturgide poolt ning muidugi võetakse arvesse ettepanekuid, mida näitlejad teevad. Kuid kogemus ütleb, et tegelikult saab osalemine alatagi alles siis, kui mingi esimene kunstiline otsus on juba eelnevalt kellegi poolt tehtud. Siis saavad kõik sellega mingil moel suhestuda, leida endale haakumisnurga, ning tekib ka mingi hoomatav grupp inimesi, kes intensiivselt millegi kallal töötab. See on kõige ausam vorm. Täielikku demokraatiasse, kus kõik otsused algusest peale kõigi poolt läbi arutatakse, sellesse ma teatris ei usu. Ja kas see on vajalikki? Näitlejad võtavad alati oma jälje üles, leiavad oma väljenduse, panevad mängu oma keha ning väljendavad sellekaudu alati midagi isiklikku – küsimus on ainult, mil määral teater laseb neil seda teha, ja muidugi peaks teater olema siin võimalikult avatud. Kuid mis puudutab maja tervikuna, siis kogu teatri seisukohast lähtuvaid otsuseid saab suures teatris teha siiski väiksem ringi inimesi.
Mis siis meie ideaal on? Ideaal on see, et iga inimene tegeleks teatris agaralt sellega, millega ta tegelema peab (näiteks oma rolliga), kuid et lavastused ja teater tervikuna ei koosneks vaid üksikutest osadest, vaid et need osad hakkaksid omavahel kattuma, põimuma, klappima. See ongi ideaal, mille poole me püüdleme ja seda saab teater ka teadlikult teha.
Aga nagu ma ütlesin: enamik asju on teatris alati kommunikatsiooni taga. Kui

on suhtlus lavastajate, näitlejate, ühiskonnaga, siis ideed tekivad, mitte neid ei mõelda välja.

Teatri sees olev kommunikatsioon on iseenesest ilmselt juba väga keeruline, aga publikuga vist veel raskem, eriti tänases kontekstis?

Jah. Kuid küsimus on hoiakus. Hamburgis Thalia teatris pani teater näiteks osa oma repertuaarist rahvahääletusele: inimesed said valida, milliseid tükke nad soovivad näha. Siit võib veel edasi liikuda, minna täiesti juuredemokraatia juurde, kuid ma ei näe, et see saaks hea olla. See võib kaasa tuua enamuse tahte järgi talitamise, mis kunstilistes protsessides ei ole kunagi just kõige paremaid tulemusi toonud. Kui meil on kollektiiv, näiteks teater, mis ei ela isoleeritult, vaid avatud silmadega, siis saadakse palju paremaid tulemusi ning ka suhestutakse publikuga palju paremini. Kui üks teater, ükskõik kui suur, hakkab mõtlema selle peale, mida publik näha tahab, millised oleksid need ühised nimetajad, mis koondaksid võimalikult palju inimesi, siis muutub teater kunstnikuna järjest väiksemaks.

Teater käitub siis antipoliitiliselt, või vähemalt antipopulistlikult.

Meeldivusstruktuur ei tekita mingit diskussiooni. Sinu struktuur on üles ehitatud sel eesmärgil, et lihtsalt meeldida. Kuid kui mõelda vaid sellele, kuidas sa nö "üle rambi jõuad", siis on see samavõrd tappev nii teatri kui ka demokraatia jaoks, sest ei langetata ebapopulaarseid otsuseid, isegi kui need oleks tegelikult kogukonnale (või publikule) paremad. Jah, me vajame teatud vastupanu edudiktatuuri vastu.

See kõlab kõik muidugi ilusti, kuid me ei saa mööda vaadata majanduslikest põhjustest. Kui sõltumatu saab suur teater tegelikult olla?

Saksamaa teatrisüsteem on muidugi eriline kogu maailma kontekstis ja see on väga hindamatu, et meid toetatakse riiklikult. Ja hindamatu mitte raha pärast, vaid sellepärast, et kui teatri eelarve tuleb riigilt, siis tähendab see, et meile antakse raha just nimelt sel eesmärgil, et me ei töötaks mingite kvootide või publikunäitajate nimel. Mitte mingit muud põhjendust siin ei ole. Samal põhjusel toetab avalik raha ka teatud kommunikatsioonikanaleid ühiskonnas: sest avalik raha annab teatud vabaduse. Ma ei ütle, et publikust peab mööda minema, aga ma ütlen, et temaga tuleb teistmoodi kohtuda, ta tuleb teistmoodi kaasa võtta. Inimene peab nägema, et avaliku raha poolt toetatav teater on ise midagi ja sealt leiab midagi, mida mujal ühiskonnas, mis on läbinisti majandusreeglitele allutatud ja instrumentaliseeritud, enam ei ole.
Peaküsimus ongi siin laiem: misasi üleüldse, mitte ainult teatrite rahastamise kontekstis, on "avalik raha". Ja ma leian, et avalik raha on miski, mis annab kunstnikule mitte ainult võimaluse, vaid ka kohustuse vabalt mõelda. Seda ka ühiskondlikult, mitte ainult kunstilises plaanis. Arvamus, et kui me privatiseerime nt teatrisüsteemi, siis saabub ka suurem vabadus, on muidugi naiivne. Vaadake, mis Londonis toimub.

Üks teie näitlejaid ütles, et ta igatseks näha garderoobis “kasukate ja karusanaha” asemel rohkem tagisid. Kas te saate oma publikut ise valida?

Ma ütleks, et üks suund, mille kallal teater ei tohi kunagi töötamist lõpetada, on töö publikuga, aga mitte eesmärgil tuua endale meelepäraseid inimesi saali (kuigi ka seda), vaid et publik oleks võimalikult eripalgeline. On väga ohtlik, kui üks teatud osa ühiskonnast mingi teatri niiütelda endale kaaperdab. Sellepärast teeme meie näiteks ka linnaprojekte, mängime linna erinevates osades, et puudutada ka teistsugust publikut. See on täiesti teadlik ja programmiline. Me oleme püüdnud neid inimesi ka lavale tuua, teha dokumentaalseid lavastusi, kus räägitakse oma lugusid. Need on inimesed, kes ilma teatripoolsete sammudeta ei jõuaks teatrisse ise kunagi.
Aga asjal on ka teine külg. Kui teater ei taha muutuda asutuseks, kus kodanlus käib enda identiteeti kinnitamas, siis see on asja üks tahk. Teine tahk ütleb, et kui teater suudab teemade või näitlejate näitlemislaadi kaudu anda publikule edasi mingeid vastuolusid, ootamatusi, eriilmelisust, siis ei ole üldse paha, kui saalis istuvad need, kes asuvad ühiskonna võtmepositsioonidel. Teater ei tohi oma publikut põlata. Ohtlikuks muutuvad asjad siis, kui inimesele pakutakse teatris vaid tema eneserahulolu toitvat menüüd, kui teater tegeleb ainult peegeldamisega, mitte aga uue nurga sissetoomisega. Näiteks sel põhjusel ei ole Münchner Kammerspieles ka ühtegi Yasmina Reza teksti lavale toodud. Sest me ei taha ainult peegeldust.

Kuidas me saame tuua uusi nurki ja kritiseerida ühiskonda, kui me oleme ise osa kodanlusest? See on näiteks etteheide, mis on mitmele meie lavastusele tehtud: et miks me kritiseerime Eestit või naftakriisi, kui me ise Eestis oleme või autoga sõidame. Miks me sülitame kaevu, kui me ise sealt joome.

Aga just sellepärast tohimegi kritiseerida, et me ise oleme samamoodi kodanlased. Me elame samasugustes suhetes nagu teisedki. Ja seepärast on ka ebaaus öelda, et “see [kriitika] ei loe”, sest kui me võtame kasvõi õpetajad või arstid, siis nemad teevad tegelikult täpselt sama, mida meie: nad üritavad tuua ühiskonnani mingeid teistsuguseid vorme. Ka nemad kuuluvad nende 99% sisse, kuhu ka meie.
Me ei seisa väljaspool ühiskonda ja seetõttu tuleb olla enesekriitiline, aga mitte moraliseerida ja rääkida ainult kõrgetest väärtustest. See on eluvõõras. Inimesteni peab jõudma teistmoodi kui pelgalt moraalse agiteerimise teel. Ja siin me jõuame taas tagasi selleni, kuidas inimesed, kes teatris töötavad, omavahel läbi saavad. Ehk teisisõnu: kui me vaatame mingit konkreetset teatrit ja seda, kuidas selles teatris inimesed omavahel suhtlevad, siis võime me tegelikult juba sellest välja lugeda, missuguse hoiakuga suhtub see teater ka ühiskonda.

Münchner Kammerspiele oli näiteks varem[9] teater, kus näitlejad tehnilistega ei rääkinud. Ja see peegeldus lõppkokkuvõttes ka laval. Täna võin ma öelda, et esimene inimene, kellega ma uuest Elfriede Jelineki tükist sain rääkida, oli kostümeerija. Ta oli selle lihtsalt läbi lugenud ja me vahetasime mõtteid. See ongi osalemine, kaasa haaratus. Utoopia – aga vahel töötab. Miks? Sest silmast-silma kommunikatsioon on võti kõige jaoks.
Jah, muidugi, ega teater ei ole ka perekond, see on selge. Ikka on nii, et mõned inimesed omavahel ei räägi, on konfliktid jne – see on aus. Asi ei olegi selles, et saavutada piibellik harmoonia, see oleks demagoogiline. Aga... Silmast-silma suhtlemine. See on teatris kõige olulisem.

Johan Simons, Münchner Kammerspiele intendant, ütles hiljuti, et teie teatri eesmärgiks on, põhimõtteliselt, "Euroopa päästmine". Mitte nii pidulikult, aga sellisena sõnastas ta teatri idee, mis mõjus väga lahedalt konkreetselt. Tavaliselt räägivad teatrid ju iseendast mingis hoopis teises võtmes, pakkumata välja tegelikult ühtegi põhjendust, mis see nende idee siis on.

Ma usun samuti sellesse, et teatril, ükskõik kui suurel, peab olema oma idee. Ja siin on jälle oluline vahe: kas sul on "moto" või sul on idee. Idee on mingi sisemine ehitusplaan, mis tingib ka signaali, mis välja saadetakse. Mitte vastupidi. Ja idee peab olema protsess: mitte et võtame ette ja teeme ära, vaid see idee peab pidevalt sul haardes olema, sa pead sellega kogu aeg tööd tegema. Miks meie jaoks näiteks "Three Kingdoms" väga oluline oli – siin olid lava peal füüsiliselt erinevatest Euroopa rahvustest näitlejad ja kõlasid erinevad keeled. Meil on ka varem käinud külalislavastajaid mujalt riikidest, kuid antud juhul muutus "Euroopa" laval füüsiliselt tajutavaks ja see oli väga veenev ning väga oluline.

Kas konservatiivsus on tugevamaks muutunud?

Jah. Vaatame näiteks Hollandit, Saksamaad, Ungarit. Seal toimub miski, mida võiks nimetada *politics of everyday fear* – poliitikat tehakse nende hirmude pealt, mis inimestel igapäevaselt on. Kui inimesel on sissejuurdunud refleks näiteks hirm võõra ees, siis poliitikud haaravad sellest kohe kinni. Kuidas võidelda? Ainult ehtsate kogemustega. Inimesed, kes elavad isoleeritult, nii vaimselt kui füüsiliselt, kardavad võõrast kõige rohkem. Hetk, mil sa aga päriselt koged, ei saa sa enam oma eelarvamustest kinni hoida.
Meie saame näiteks samuti päris palju tagasisidet, kus kurdetakse, et inimesi häirib, kui laval on tüübid, kes räägivad saksa keelt, aga see ei ole nende

9 Saksamaa teatrites on reeglina nii, et kunstiline juht ehk intendant vahetab uude teatrisse tulekul välja kogu loomingulise personali, sh näitlejad (või vähemalt enamiku neist). Nii toimuvad suurtes teatrites iga viie või kümne aasta tagant olulised verevahetused, vahetub kunstiline juht ja koos temaga ka näitlejad, vahetub kogu teatri ideeline suund. Täiesti tavaline on see, kui näitleja on olnud kümne aasta jooksul trupi püsiliige Hamburgis, Berliinis, Münchenis ja Viinis, kolides kogu oma koduga nende linnade vahet. Seetõttu viitab Lochte ka ajale "varem", mis tähistab aega enne seda perioodi, kui tema sinna teatrisse koos teiste dramaturgide ja uute näitlejatega kutsuti.

emakeel[10]. Ajalehtedes ilmuvad lugejakirjad, kus küsitakse näiteks, millal Benny [Claessens] ometi ära läheb. Või tühistatakse abonomendid. See on täiesti uskumatu. Üks pahane lugejakiri küsis, miks tellis hollandlasest intendant näidendi Müncheni kohta türklaselt. [11]

Milline on teatri reaktsioon?

Kõige relvitukstegevam meetod on inimesele helistamine ja temaga otse rääkimine. Kui inimene ise kuuleb, mida ta räägib, saab ta sageli aru, kuivõrd nõme see jutt on. Aga muidugi on ka neid, kes on oma seisukohtades väga kinni ja ega teater ei peagi siin muud tegema, kui seda inimest ignoreerima. Kui tühistab abonomendi, siis tühistab, mis seal ikka.
Küsimus on jällegi laiem. Näiteks nõutakse teatrist mingit ühte moodi ilu. Ei taibata, et ilu on veel mingid asjad, et ilu on samuti vastuoluline jne. Inimesi häirib näiteks ka Benny keha, kuna Benny ei näe välja nagu "normaalne" näitleja. See ongi kõige häirivam tendents: kui inimesed hakkavad välistama teatud inimesi, teatud tundeid... Iga lavastusega teeme me seetõttu ka kehapoliitikat, kuna meie näitlejad astuvad koheselt suhtesse ilu ökonoomiaga, selle instrumentaliseerimisega, iluideaalidega jne. Sest erinevuste välistamine algab juba teatrikoolis: me näeme teatavat mees- ja naisideaali eelistamist ja "imelikke" inimesi vastu ei võeta. Sealt liigub see edasi ka teatritesse ning ekstreemsemaid tüüpe (nii ealises mõttes kui ka see, kuidas nad kehaliselt on) lavale ei lasta. See on jällegi küsimus, millega oleme teadlikult tegelenud – meie trupp on võrreldes teiste truppidega Saksamaal palju varjundirohkem. Ma ei ütleks, et meil on "friigid" *naerab*, aga ta on palju inimlikuma mitmekesisusega. Ja muidugi on nad ka väga head näitlejad.

Kuidas ikkagi on võimalik teatri demokratiseerimine, kui siin on nii palju egosid?

Ma arvan, et see jääbki teatri paradoksiks. Ühelt poolt küsib näitleja Kus ma seisan? Mida ma ütlen? Kuidas ma mõjusin?, aga teiselt poolt tuleb töötada teatri ja trupi hoiakutega. Ning väga oluline: kõik peavad tundma ennast kaasatuna, ka need, kes otseselt kaasa ei tee. Isegi kui sa täna õhtul ise laval ei ole, siis ometi on see ka sinu esietendus.

Julia Lochte on Münchner Kammerspiele peadramaturg

10 Münchner Kammerspiele trupis on mitu hollandi päritolu näitlejat, kes räägivad täiesti vabalt saksa keelt, kuid kohalikule kõrvale on ilmselt kuulda mingi väike aktsent.

11 Lavastus "Alpsegen" (lavastaja Sebastian Nübling). Tekst ei olnud sealjuures sugugi kriitiline.

All Dressed Up / No Place to Go Benny Claessens

JA SIIS OLI MINUGA KÕIK NAGU KORRAS
AGA NAGU TÕESTI
NAGU KORRAS
JA SA ÜTLED, ET SA UNISTAD
JA MINA EI UNISTA
JA MA EI OLE KODUS
KODU ON SEAL, KUS SINA OLED
AGA KUS SA OLED
KODU ON KUSAGIL MUJAL
JA MITTE SIIN
JA NÜÜD OLEN MA KODUS
AGA MITTE SEAL
VAID SEAL, KUS KODU ON OLNUD
JA ILMA SINUTA ON SEE KA KODU
JUSTKUI POLEKS KUNAGI MIDAGI JUHTUNUD
LÄBI JA MINEMA
JA SEAL OLID NEED TÜDRUKUD
BLONDIDE JUUSTEGA
JA MEHED
VALGETE MASKIDEGA
JA ÜKS NUGA
JA PIMEDAD TÜDRUKUD
KES ARMASTAVAD MUUSIKALE
TAPAVAD OMA NAABREID
JA NEMAD KA SUREVAD
VANGLAS
JA IGA PÄEV
400 INIMEST
NUTAB
JA HOORAD
KES EI OLE HOORAD
KES ON HOORAD
OMA MEHE TÕTTU
KES ON HAIGE
HAIGLAS
JA NEMAD KA SUREVAD
LAEVAL
KOOS UDO KIERIGA
JA UDO KIER ON SEE PAHA
SEST KÕIK MEHED ON PAHAD
ERITI LAEVA PEAL
KÕIK MEHED ON PAHAD
JA HOORAD ON PAHAD

KÕIK HOORAD ON PAHAD
KÕIK MEHED ON PAHAD, AGA ERITI MEHED, KES TELLIVAD HOORASID
JA SIIS ON KIRIKUKELLAD
JA LARS VON TRIER ON NATS
TA TEGI SEL TEEMAL PRESSIKONVERENTSI
JA NAD KIRJUTAVAD
TA ON NII SEGI
JA KIRSTEN DUNST MÕTLES
SEE EI OLE LIHTSALT NALJAKAS
JA SIIS SEE PUNASTE JUUSTEGA TÜDRUK
LAULAB HOMME ON KÕIK PAREM
JA TA ON RIIVATU
RÄÄGIB DIALEKTIS
SEST TAL EI OLE VANEMAID
ELAB TÄNAVAL
JA SIIS TA ON ÕNNELIK
JA RIKAS
JA MA TAHTSIN SINUGA MAGADA
VEEL ÜKS KORD
JA MA TAHTSIN SINUGA MAGADA
VEEL ÜKS KORD
JA ÜHEL TÜDRUKUL ON PÄEVIK
AMSTERDAMIS
JA KUI SA ELAD AMSTERDAMIS SELLES MAJAS
SIIS OLED SA ÕNNELIK
SUL ON VEIDI RAHA VAJA
JA TA KIRJUTAB SISSEPOOLE
JA VÄLJASPOOL ON SÕDA
VÄLJASPOOL ON SÕDA
VÄLJASPOOL ON SÕDA
JA KAKSKÜMMEND INIMEST LAULAB
MA OLEN VAENE
MA OLEN VAENE
MA OLEN VAENE
MEIL ON VAJA REVOLUTSIOONI
PUNASTE LIPPUDEGA
AGA ARGIPÄEVAS
NÄEVAD NAD HEAD VÄLJA
SEST NAD ON NÄITLEJAD
KES VÕIVAD MÄNGIDA KA KASSI
PRÜGIHUNNIKUL
KASSI ILMA INIMESE EMOTSIOONIDETA
JA VÄGA ISIKLIKKE MÄLESTUSI
JA SEE ON TÕELISELT RASKE
SEE ON NAGU IDENTITEEDIKRIIS
MIS EI OLE LUBATUD
SELLINE VÄLJA NÄHA
JA SEE ÜKS MEES KIRJUTAS RAAMATU

OMA SURNUD POJA KOHTA
KRIITIK ARVAB, SEE ON IMELINE
JA ME PEAME OLEMA IMELISED
JA AJAMA OMA DEEMONID LAVA PEAL VÄLJA
AGA ME SÜLITAME
BERLIINIST TULNUD TÖÖHULL KÄSKIS MEIL SÜLITADA
ÜHE TÜDRUKU PEALE
KES TULI JUST TEATRIKOOLIST
SEEGA ME SÜLITAME
OTSE TALLE NÄKKU
JA KUI ON ÕHTUID, MIL ME IGATSEME TEMA NÄO KESKPAIKA
SIIS PALUB TA MEIL SÜLITADA PAREMALE
ME TAHAME ARMASTUST
ME TAHAME INIMLIKKUST
JA ME SÜLITAME
KUNI ME SÜLITAME TÄIUSLIKULT
KUNI SEE TOIMIB
ME SÜLITAME JA
KUI NAD PALUVAD MEIL SÜLITADA PAREMINI
SIIS ME SÜLITAME PAREMINI
ME SÜLITAME, KUNI SEE ON PIISAVALT TERAV
KUNI SEE ON PIISAVALT POLIITILINE
KUNI PUBLIKUS ON ROHKEM INIMESI
ME SÜLITAME EDASI
JA KUI MA PRAEGU RIIDED ÄRA VÕTAN
KAS SA KUULED MIND ENDISELT
NING TEMA ON SEE NALJANINA, KES TAHAB MÄNGIDA ROHKEM DRAMAATILISI ROLLE
JA TEMA TAHAB ARUTLEDA TEMA KUI NÄITLEJA ISIKLIKU ARENGU ÜLE
JA TUUMAENERGIAGA PEAKS OLEMA STOPP
JA MU FOTO NÄEB SITT VÄLJA
SINA NÄED ALATI PAREM VÄLJA
JA AMEERIKA ON SÜÜDI
ÜKS VANA TÜÜP LÖÖB TUDENGIT
TEATRIETENDUSE AJAL
TEMA NAINE VISKAB KLAASI VASTU FUAJEESEINA
JA AEDNIK ON SURNUD
NING OTSESUHTLUS ON KEERULINE
JA
EBASÕBRALIK
JA PALUN
PALUN
MA EI TAHA, ET MIND KINNI VÕETAKSE
MA EI TAHA, ET MIND KINNI VÕETAKSE
MA EI TAHA SEDA JÄLLE
JA MA OLEN LIIGA PAKS SELLE PUBLIKU JAOKS
AGA MA KATSUN MUUTUDA
JAH, MA MUUTUN

MILLEKS MA MUUTUN
JA KUI MA OLEN MUUTUNUD
SIIS SAMASTUD SA MINUGA
SEST ON LIHTSAM SAMASTUDA KUNSTIGA
JA MITTE INIMESEGA SIIN SITALINNAS
SEE ON SITALINN
JOHN ÜTLEB, ET SEE ON SITALINN
JA MA OLEN TEMAGA NÕUS
SEE LINN ON SITALINN
KUI SA VAATAD SEDA LINNA GOOGLE EARTHIS
SIIS NÄEB TA VÄLJA NAGU JUNN
AGA SINU JAOKS MA MUUTUN
JA KUI MA OLEN MUUTUNUD
SIIS MA LÄHEN
MA LAHKUN
MA LÄHEN MOSKVASSE
JA PERSSE FILOSOOFILINE ARUTELU ENNE SEDA
MA LÄHEN MOSKVASSE
NÜÜD
MA OLEN LENNUKIPILETI KINNI PANNUD
SEE EI OLNUD RASKE
JA SEE NÄITLEJANNA KIRJUTAS RAAMATU
ESIMESE PEATÜKI NIMI ON
MA EI OLE KANA
JA ÜHEL TÜDRUKUL
EI OLE JALGU
SÕJA TÕTTU
SÕJA
VÕI KAHE
MUL ON NII KAHJU
MUL ON NII
NII
KAHJU
MA PEAN SEDA HUUMORIGA VÕTMA
MA PEAN
MA TEAN, ET MA PEAN
JA KAKS PRANTSUSE TÜÜPI
TAPAVAD SAKSA SÕDURI
METROOS
PARIISIS
JA KAKS PRANTSUSE TÜÜPI
EI ARVA, ET SEEGI OLEKS HUVITAV
JA MIS VÕI KES MUUTIS SIND SELLISEKS IGAVAKS OHVRIKS
JA SIIS ÜTLEB REGINE
KAPITALISM
SÜSTEEM
KAS SA OLED SÄÄRANE INIMENE, KES LÖÖB OMA KELLRAADIOT HOMMIKUL
JA MIS ON KOLLEKTIIV

MINGIT SORTI VORM
MINGIT SORTI BÄND
MÕTETE FOORUM
JA ELU LÕPUS EI TANTSI INIMESED ENAM KUNAGI SÜNKROONIS
NAGU KAHEKSAKÜMNENDATE FILMIDES
SELLE ELU LÕPUL SA SURED
JA SIIS OLED SA KAUBOI
JA MINA OLEN INDIAANLANE
JA SIIS MA OLEN TRAAGILINE
KUIGI MA PEAN ÜTLEMA,
ET ILM ON PIISAVALT MEELDIV
KUS ON SEE PEREKOND, KELLELE MEELDIB KUULATA ACDC-T
KUHU NAD LÄKSID
KUS NAD ON
MIKS NAD SIIN EI OLE
MIKS SA MÕISTAD
MIDA TÄHENDAB NÄLJANE OLLA
SEL TÄNAVAL
JA MA PANEN SILMAMEIKI OMA PÕLVEDE PEALE
JA PÕLVEMEIKI OMA SILMADELE
JA MULLE MEELDIB KOKAIIN
JA HOMMIKUL
PÄRAST PIDU
JOOKSEN MA OMA ARVUTI JUURDE
ET NÄHA, KAS KEEGI ON JUBA ÜLES PANNUD FOTOSID MINUST
INTERNETTI
JA INTERNETIGA ON NII
ET KÕIK VÕIVAD SIND NÄHA
KA JAAPANIS
JA MA ARMASTAN JAAPANIT
SEST MA ARMASTAN SOFIA COPPOLAT
JA SIIS MA OLEN INTERNETIS
JA MULLE MEELDIB KIRJUTADA
PEALKIRJU
PRANTSUSE FILMIDE OMI
SUURTE TÄHTEDEGA
ERINEVATE VÄRVIDEGA
JA WARHOLI TRANSVESTIITIDE NIMESID
AGA AINULT TÕELISI TÄHTI
JA MA TAHAN RIIDEST LAHTI VÕTTA
JA MA TAHAN OMA RIIDED ÄRA VÕTTA
MA TAHAN VÄLJA NÄHA NAGU EDIE SEDGEWICK
JA MÕELDA ENESETAPU PEALE
AGA MITTE LIIGA PALJU
SEST JÄRGMISEL NÄDALAL
PEAN MA OLEMA SELLE LAEVA PEAL
JA SEE ON NII LAHE
SEE ON NII SEKSIKAS

SEST SIIS MA VÕIN TEESELDA, ET OLEN HAIGE
MA VÕIN TEESELDA, ET OKSENDAN
JA SIIS VÕID SINA TEHA NALJAKAID FOTOSID
OMA LIIBUVATEST TEKSADEST
JA OMA KINGADEST
JA MINU KINGAD ON RÄPASED
NAD ON NII RÄPASED
SEST MA LENDAN ALATI NEILE PIDUDELE
KELDRITES
KUS NAD KUNAGI EI KORISTA
JA NENDE PIDUDE JAOKS
EI AJA MA KUNAGI HABET
JA PALUN
MA TAHAN
PALUN
MA TAHAN
PALUN
PALUN
PALUN
MA TAHAN MINNA MCDONALD'SISSE
JA SÜÜA HAPPYMEALI
JA SEE ON NALJAKAS
SEST MA OLEN TEGELIKULT HAPPYMEALI JAOKS LIIGA VANA
JA SIIS MA ÕMBLEN HAPPYMEALI LELU
OMA MARC JACOBSI T-SÄRGI KÜLGE
JA SIIS MA TEEN MIDAGI MAJANDUSEGA
SEST RAHA ON SEKSIKAS
RAHA HOIAB MEID KOOS
KÕIK INIMESED ON VENNAD
JA KUI SEE ÜKS NAINE
AFGANISTANIS KAAMERASSE RÄÄGIB
OMA SURNUD POJAST
TA TEAB, KELLEGA TA RÄÄGIB
TA TEAB, KES ON SEE
KES VAJAB ABI
KES VAJAB RAHA
TEMA VAJAB ABI
RAHA, MILLE SA KULUTASID SELLE SAATE NÄGEMISEKS
RAHA, MILLE SA KULUTASID VALGELE VEINILE
RAHA, MILLE SA KULUTASID TAKSODELE
RAHA, MILLE SA OLED JUBA ÄRA KULUTANUD
MA ARMASTAN, KUI ME KOOS TANTSIME
MA ARMASTAN, KUI SA LAULAD MULLE KÕRVA SISSE
ET SA TULED TAGASI
ET MIND KAASA VÕTTA
JA MA TAHAN ROHKEM RAHA
ET MINNA KOJU
SA PEAKSID MIND KUULMA

KUI MA OMA RIIDED SELJAST VÕTAN
SA PEAKSID MIND KUULMA
JA MUL ON SELLE FAASI JAOKS ROHKEM RAHA VAJA
ET SEE NÄEKS VÄLJA SEKSIKAS
ET SEE NÄEKS VÄLJA POLIITILINE
MU HOBI ON MU TÖÖ
AGA SEE EI TOHI KUNAGI VÄLJA NÄHA NAGU HOBI
VÕI NAD VÕTAVAD MIND KINNI
VÕI ARVAVAD, ET MA OLEN RUMAL
LIHTSALT SELLEPÄRAST, ET MULLE MEELDIB JALUTADA
EESMÄRGINA
JALUTAMINE KUI EESMÄRK
TE OLETE KÕIK NII KURADI KADEDAD
ARCHITECTURE BRUTALE ON ILUS
SEST TA EI OLE LOOMINGULINE
KUNSTNIKUD EI TOHIKS KUNAGI OLLA LOOMINGULISED
JA SIIS MA LÄHEN SINNA BAARI
KUS EI OLE LAUDU
JA KÕIK NÄIB OLEVAT KATKI
AGA NALJAKAL KOMBEL
JA SIIS MA OLEN NII ÕNNELIK
KAPITALISM ON LÕPUKS OMETI SUUREKS SAANUD
JA MA VÕIN OLLA TÕELISELT ÕNNELIK
PALUN
ÄRA JÄTA MIND KUNAGI MAHA
MA KARDAN NII VÄGA
ET SA JÄTAD MIND KORD MAHA
MA HIRMUTAN SU KÕIGEPEALT EEMALE
JA SIIS SA JÄTAD MIND LÕPUKS MAHA
MA EI OLNUD KUNAGI NII IGAV
RAHA KUULUB KÕIGILE
ARMASTUS MITTE
ÜKSINDUS
OKEI NO TORE
MA OLEN ÜLES LÖÖDUD
MITTE KUHUGI POLE MINNA
MA OLEN
ÜLES
LÖÖDUD
MITTE
KUHUGI
POLE
MINNA
SEE ON VERSAILLES
SEE SEAL ON LINN
MA TAHAN SINUGA MAGADA VEEL ÜKS KORD
SU POEG SURI
MU ISA SURI

MU ARMSAM JÄTTIS MIND MAHA
OSTAME UUED
ARMASTUS EI HOIDA MEID KOOS
RAHA HOIAB
HIND
MA EI TEA
ÜKSINDUS
NO TORE JAH
MA ARMASTAN SIND NII
MA ARMASTAN SIND
MA OLEN SIIN
SINA OLED SIIN
SEE ONGI ARMASTUS
MA OLEN SIIN
JA MU
KÄED
JA MU
JALAD
JA MU
MUNN
JA SINA OLED SIIN
JA SU
KÄED
JA SU
JALAD
JA SU
MUNN
JA SA OLED HEA NÄITLEJA
SA OLED HEA
SEE ON SEE MIDA MA ARMASTAN
ET SA SUUDAD NII HÄSTI NÄIDELDA
JA MINA OLEN KA NÄITLEJA
JA VAHEL
OLEN MA NII TIGE
OLEN MA NII TIHE
JA MILLELGI POLE MÕTET
PALUN VABANDUST
JA INIMESED ON SIIN NII LOLLID
JA SIIS MA MÕTLEN, ET MINA OLEN LOLL
PALUN VÄGA VABANDUST
JA MA KIRJUTAN SEDA SIIN JA PRAEGU
AGA MA EI ÜTLE SEDA SIIN JA PRAEGU
ÜKS VÄGA HEA NÄITLEJA, KELLE NIMI ON CIGDEM TEKE
RÄÄGIB SEDA TEKSTI
SEAL JA SIIS
AGA TA RÄÄGIB SEDA NII HÄSTI
SEE ON JUSTKUI NII, NAGU TA ÜTLEKS SEDA SIIN JA PRAEGU
JA KÕIGEPEALT MA TANTSIN SULLE

JA SIIS TULEB TEKST
NII ET NAD KÕIK KUULEKSID
KUI PALJU MA ARMASTAN SIND
JA SIIS MA ÜTLEN SEDA TÕELISELT KIIRESTI
JA MA MUUDAN EMOTSIOONE TÕELISELT KIIRESTI
JA OLEN ANDEKAS
JA SAAN STSEENI KESKEL APLAUSI
AGA NAD EI KUULE MIND
KAS SINA KUULED MIND
JA CHARLIZE THERON ON HEA NÄITLEJA
PALUN MINE KOJU
ÄRA SUNNI MIND SEDA ENDALE TEGEMA
KÜSI OMA RAHA TAGASI
ANNA SEE KODUTULE
ÄRA SUNNI MIND SEDA ENDALE TEGEMA
VÕI ME VÕIME RÄÄKIDA, KUIDAS NEED NÄITLEJAD NÄITLEVAD
BAARIS
JA MILLAL MA LÄHEN TÄNAVALE
JA MILLAL MA NÄEN, MIS SIIN VÕIMALIK ON
JA VAENE MEES HUKKUS AUTOÕNNETUSES
SEE SEISAB AJALEHES
KOHE ÜHE NALJA KÕRVAL, MIS RÄÄGIB ARUSAAMATUSEST
MEESTE
JA NAISTE VAHEL
MA EI OLE VULGAARNE
MA OLEN BURLESKNE
JA SIIS MA KORRALDAN PEO
VÄIKESES KAHEKÜMNENDATE TEATRIS
JA SIIS MA PANEN VENE RIIDED SELGA
JA SIIS MA TEEN STRIPTIISI
JA SIIS ME JOOME
JA TEEME NÄO, NAGU OLEKSIME 1900NDATE MÜNCHENIS
KUI SIIN OLI VEEL TÕELINE KUNSTISKEENE
JA SIIS ON NII, NAGU OLEKSIN MA SEAL
TOONA
JA MITTE SIIN JA PRAEGU
KÕIK OLI NII PALJU PAREM
JA SIIS MA LASEN SELLE T-SÄRGILE TRÜKKIDA
JA MUL ON JUBA PALJU T-SÄRKE
MIS ÜTLEVAD
JUST DO IT
JA MITTE PELGALT TÄIUSLIK KEHA
JA SIIS MA HELISTAN DIILERILE
AGA TA EI VÕTA TORU
JA SIIS ON ÕHTU PERSES
JA SIIS TA VASTAB JA KÕIK ON JÄLLE HÄSTI
JA SIIS MA TUNNEN, ET OLEN ILUS
JA ET MIND SAAB ARMASTADA

JA SIIS MA LÄHEN KOJU
KELLEGAGI, KES ON HIV POSITIIVNE
JA SIIS MA VAATAN INTERNETIST, KAS ON VÕIMALIK SAADA HIV POSITIIVSET SUUDLEMISEGA
JA SIIS MA KÜSIN SELLELT ARSTILT, KEDA MA TEAN
MIDA TEHA
JA SIIS TA ÜTLEB
PÕHIMÕTTELISELT KÕIKE
AGA TEGELIKULT AINULT PIHKUPEKSMIST
JA SIIS ON SEE NII NALJAKAS LUGU
SEST SIIS ON SEE MINU DRAAMA
TÄHENDAB HALLOO
SEE ON SEE, MIDA MA ÜTLEN
TÄHENDAB HALLOO
SEST MULLE MEELDIB ÖELDA TÄHENDAB HALLOO
JA SIIS MA TEEN OMA KÄTEGA NII
JA OMA PEAGA NII
MA ÜTLEN TÄHENDAB HALLOO
TÄHENDAB HALLOO
SEE ON KA MINU DRAAMA
JA KUI MA PÄRAST PURJU JÄÄN
SEST MA JÕIN LIIGA PALJU RIESLINGI VAHUVEINI
SIIS MA ÜTLEN
TÄHENDAB
HALLOO
MA VÕIN SAMUTI OLLA HIV POSITIIVNE
TÄHENDAB HALLOO
MA VÕIN OLLA KA NAKATUNUD
TÄHENDAB HALLOO
MA VÕIN SAMUTI OLLA HIV POSITIIVNE
JA SIIS ON SEE KA MINU DRAAMA
JA KUIDAS MA SELLE DRAAMAGA TOIME TULEN
SEE ON TÄIESTI
JA TÄIELIKULT
HUVITAV
KUI VESTA JUTTU
LAVA PEAL
SEST HAIGUS ON TÄHTIS TEEMA
MA OLEN OHVER
JA SIIS MA HELISTAN SELLELE POISILE, KES ON HIV POSITIIVNE
JA INTERVJUEERIN TEDA MINU TÜKI JAOKS
JA SIIS MA LÖÖN KEELE VAHTU
JA SIIS MA VÕIN TEDA MÄNGIDA
AUSALT
EMOTSIONAALSELT
OTSE SÜDAMEST
JA VAHEL ISEGI HUMORISTLIKULT
NII ET SA VÕID SAMASTUDA

NII ET KEEGI EI JÄÄ MAGAMA
JA SIIS MA EI VASTA TELEFONILE, KUI TA HELISTAB
JA MA EI VASTA TEMA SÕNUMITELE
SEST MA KARDAN NII VÄGA
KARDAN INIMESI
KARDAN ARMASTUST
PALUN VÄGA VABANDUST
MA KARTSIN
SELLEL TEKSTIL ON MIDAGI PISTMIST MAAILMAGA
SEST SINA OLED SEAL
JA SA OLED ENDISELT HIV POSITIIVNE
KUSAGIL MÜNCHENIS
PALUN VABANDUST
PALUN VÄGA VABANDUST
TA PROOVIB MIDAGI UUT
OH
TA MÄNGIB ALATI ISEENNAST
JA ISEGI SEDA ILGELT KEHVASTI
PÄÄSTA MIND SELLE KÕNTSA SEEST
PÄÄSTA MIND SELLE KÕNTSA SEEST
PÄÄSTA MIND SELLE KÕNTSA SEEST
MA TAHAN KUULDA AUTENTSEID LUGUSID
MIKS NEED TÄIESTI AUTENTSED PÕGENIKUD
OMA TÄIESTI AUTENTSETES RIIETES
JA OMA TÄIESTI AUTENTSE NAHAGA
JA TÄIESTI AUTENTSETE VÄRVIDEGA
EI VÕIKS RÄÄKIDA OMA TÄIESTI AUTENTSETEST SÕJAKOGEMUSTEST
MIDA NAD KOGESID TÄIESTI AUTENTSES SÕJAS
MA TAHAN NEID KUULDA KOHE SELLES TÄIESTI AUTENTSES BARAKIS
NII ET MA TUNNEKSIN AUTENTSET LIIGUTUST
NII ET MA VÕIKSIN AUTENTSELT KORRALDADA TÄIESTI AUTENTSEID
ÕHTUSÖÖKE
TÄIESTI AUTENTSETE TRÜHVLITEGA
JA TÄIESTI AUTENTSE LIHAGA
TÄIESTI AUTENTSETE SÕPRADEGA
JA MA VÕIN NEILE TÄIESTI AUTENTSETELE SÕPRADELE ÖELDA
ET MA OLIN AUTENTSELT LIIGUTATUD
JA AUTENTSELT ÕNNELIK, ET
MA ISE EI OLE KUNAGI OLNUD TÄIESTI AUTENTSES
SÕJAS
MIKS NAD EI RÄÄGI OMA TÄIESTI AUTENTSETEST KOGEMUSTEST
NII ET MA VÕIKSIN RAHULE JÄÄDA
MA VAJAN AUTENTSET LUGU
ET RAHULE JÄÄDA
TÕELISELT AUTENTSETELT INIMESTELT
ET MA TUNNEKSIN LIIGUTUST
ET MA JÄÄKSIN RAHULE
ET MUL OLEKS AUTENTNE TUNNE

MA OLEN MAAILMAS
MA OSALEN
ÕPIN SEDA TUNDMA
KUIDAS MA TUNNEN
KUI MA TELLIN TAI TOITU
MA EI OLE KUNAGI SÖÖNUD
MIDAGI, MILLE NIME MA EI SUUDA HÄÄLDADA
KOLM PIPRAKAUNA NIME KÕRVAL
ET MA TEAKSIN
JA AINULT TEAKSIN
ET SEE ON TERAV
ÕPIN TUNDMA MAAILMA
ASETAN ENNAST SELLEST VÄLJAPOOLE
JA SIIS SEE SIBULAT SÖÖV NAINE
EI TAHA LENNATA NEW YORGI JA AMSTERDAMI VAHET
PIDEVALT OMA NÄITUSTE TÕTTU
SEST TA ON VÄSINUD
JAMES FRANCO SILMADEST
WHOOPI GOLDBERGI OMADEST
JA NAD TUNNEVAD, ET NAD SAAVAD SPIRITUAALSET TEENINDUST
LIHTSALT SEETÕTTU, ET KEEGI VAATAS NEILE SILMA
JA SIIS BOB WILSON ÜTLEB, KUHU TA PEAKS ISTUMA
KUS TA PEAKS SEISMA
JA SIIS TA ÜTLEB NÄGEMIST RADIKAALSUSELE
JA SIIS ON SEAL KA TEISED INIMESED
JA UDUMASIN
JA VARJUD
JA BOB WILSON ÜTLES KA NEILE TEISTELE INIMESTELE
KUS NAD PEAKSID ISTUMA
KUS NAD PEAKSID SEISMA
KUIDAS NAD PEAKSID RÄÄKIMA
JA NEMAD ÜTLESID NÄGEMIST RADIKAALSUSELE JUBA AMMU-AMMU
JA NAD ISTUVAD JA SEISAVAD SEAL, KUS BOB WILSON KÄSKIS NEIL ISTUDA JA SEISTA
JA BOB WILSON ÜTLES JUBA INIMESTELE KORDUVALT, KUS NAD PEAKSID ISTUMA JA SEISMA
SA NÄED SEDA SAMUTI
ET BOB WILSON ÜTLES JUBA INIMESTELE KORDUVALT, KUS NAD PEAKSID ISTUMA, KUS SEISMA
JA NEED INIMESED OLID KUNAGI VAESED INIMESED
KES LAULSID, ET NAD ON VAESED
ME OLEME VAESED
NEMAD ON VAESED
SEST NAD ON NÄITLEJAD, KES ISTUVAD JA SEISAVAD SEAL, KUS BOB WILSON KÄSKIS NEIL ISTUDA JA SEISTA
JA PÄRAST
PÄRAST SEDA, KUI ON ÖELDUD NÄGEMIST RADIKAALSUSELE
TEEVAD NAD FOTO

ISEENDAST
KOOS BOB WILSONIGA
GARDEROOBIS
PÄRASTISEKS
ET SA KUNAGI EI UNUSTAKS
ET BOB WILSON ÜTLES SULLE KUNAGI, KUS ISTUDA
KUS SEISTA
ET SA KUNAGI EI UNUSTAKS
ET SA ISTUSID JA SEISID SEAL, KUS BOB WILSON TAHTIS
ET SA KUNAGI EI UNUSTAKS HIRMU
ET SA KUNAGI EI UNUSTAKS SEDA ÜHTE VIGA
ET SA KUNAGI EI UNUSTAKS, KUI TÄIUSLIK SA OLID
ET SA KUNAGI EI UNUSTAKS, ET SA OLID SEAL
ET SEE INIMENE FOTO PEAL
OLID KUNAGI SINA
FOTO PEAL, KUS SA VALISID, KUS
SA ISTUD
KUS SA SEISAD
KUNI SEE ON BOB WILSONI KÕRVAL
SEE EI OLNUD MINA
SEE POLE KUNAGI OLNUD MINA
SEE OLI BOB WILSON
JA SIIS MA OLEN NII PROFESSIONAALNE
JA KUI SA OLED PROFESSIONAALNE
EI SAA KEEGI SIND LOLLIKS TEHA
JA MULLE MEELDIB END LOLLIKS TEHA
MU HUUMOR ON KADUNUD
MU HUUMOR ON KADUNUD
ÖÖBIK JA RONK
LAULUVÕISTLUSEL
SIGA LÄHEB MÖÖDA
NAD OTSUSTAVAD KUTSUDA SEA KOHTUNIKUKS
ÖÖBIK LAULAB
HÄSTI
RONK LAULAB
SIGA ÜTLEB
RONK VÕITIS
JA LAHKUB
ÖÖBIK NUTAB
RONK ÜTLEB
ÄRA NUTA
KAS SA NUTAD SELLEPÄRAST, ET SA EI VÕITNUD
ÖÖBIK ÜTLEB
EI, MA EI NUTA SELLEPÄRAST
ET MA EI VÕITNUD
MA NUTAN, SEST MINU ÜLE OTSUSTAS SIGA
MA JÄTSIN SULLE
SÕNUMI

JA SINA SAATSID VASTU
KAHJU KÜLL
MA TAHTSIN SINUGA ROHKEM SEIKLUSEID
JA MA SAATSIN SULLE TAGASI
NOH, MA EI OLE INDIANA JONES
JA MA EI OLE JEAN JACQUES COUSTEAU
MA EI OLE OSCAR SCHINDLER
MINU NIMI EI OLE MOWGLI
MINU NIMI EI OLE MOWGLI
MINU NIMI EI OLE MOWGLI
SA OLED MINU ROLEX
SILVIA ÜTLES ALATI, ET ALEXIS ON TEMA ROLEX
JA TA TÕESTI ARMASTAS OMA ROLEXIT
SURRA SILLAL
ANNIE LENNOX KIRJUTAB MEIST LAULE
SURRA SILLAL
LIIKUMATUS
KÕNEVÕIMETUS
POISS JA TÜDRUK
RIPUVAD PUU OTSAS
SURNUD
POISS KAOTAS PAREMA JALA
NENDE KÕHU PEALE
ON KRAABITUD
KUNSTNIKU, KEDA VAREM TUNTI KUI PRINCE, SÜMBOL
TÜDRUKUL ON
VÄIKESED RINNAD
VÄIKESED SÕRMED
GANGBANG VANADEKODUS
KAKS SATANISTITÜDRUKUT
PANEVAD
KAHVLID
PANEVAD
NOAD
VANADESSE KEHADESSE
VÄGISTAVAD KÕIGE VANEMA NAISE
TEMA JALUTUSKEPIGA
NAISI
SUNNITAKSE
SUHU VÕTMA
ŽILETID SUUS
ISA JA POEG
AUTO SEISAB
POEG ISTUB TAGA
PÜKSID MAAS
ISA
VAATAB PEEGLIST
KUMMIKINDAD

KÄÄRID KINDASAHTLIS
MEES
VÕI NAINE
VAHET POLE
MEES
VÕI
NAINE
METSAS
POLITSEINIK
SIDUS OMA NAISE AUTO TAHA
TA SÕIDAB LÄBI KÜLA KESKUSE
VÄGA KIIRESTI
KUULATES VANA IRON MAIDENI PLAATI
KÕIK ON LUGU
SOOVIN, ET KÕIK OLEKS LUGU
JACK ÜTLEB
MA ARMASTAN SIND
MA HOOLIN
SA KAOD
MA OLEN SINU ÜLE UHKE
SINU ELU ON ILUS
MA MEELDIN SULLE
SA EI RÄÄGI ENAM
SA OLED MUUTUNUD
MUL ON SINU PÄRAST HEA MEEL
MA ARMASTAN SIND
SA EI LASEKS MIND
SA TÜÜTAD MIND
MUL ON PAREM, KUI SIND SIIN EI OLE
KUIGI SA ARVASID, ET PÄÄSTAD MIND
AGA MITTE SINU KÄEST
SINU KÄEST PÄÄSTA
SA OLED LIIGA INTENSIIVNE
MA EI SAA SINUGA OLLA
ASI EI OLE SINUS
ASI ON MINUS
KUIGI MUL ON OKEI
KUI SA EI OLE MINUGA KOOS
MA EI SAA PIDEVALT OMA SÕPRADELE ÖELDA
TA ON TORE
TE PEATE TEDA LIHTSALT TUNDMA ÕPPIMA
SA OLED HEA POISS
SA EI SAA MIND KUNAGI TUNDMA
ÄRA KLAMMERDU MINU JAKI KÜLGE
MUL EI OLE SEDA VAJA
ARMAS, ET SA MINUST SAMA PALJU HOOLID KUI MU EMA
SEE ON KA HAIGE
MA EI SAA SIND AIDATA

SA OLED HAIGE
SA OLED HAIGE
MA HAKKAN SIND NÜÜD IGNOREERIMA
MA PEAN VÄLJA SAAMA
MA PEAN VÄLJA SAAMA
MU SÕBRAD ARVAVAD, ET SA TEED MU KATKI
MUL ON HIRM ENDA PÄRAST, KUI SA MINU KÕRVAL MAGAD
MUL ON KLAASIKEST VETT VAJA
KAS ME KEPIME VEEL VIIMAST KORDA
VÕI SA ARVAD, ET
SEE ON LIIGA VALUS
SINU
JA
SU
EGO
JAOKS
MA PÕGENEN SU JUUREST
MA PÕGENEN SU JUUREST
MA PÕGENEN SU JUUREST
MA PÕGENEN SU JUUREST
MA PÕGENEN SU JUUREST
MA PÕGENEN SU JUUREST
ÜHEL PÄEVAL
VÕI ÖÖL
MA MURRAN SU
VÕI TÕUKAN ALATISEKS EEMALE
MA OLEN SELLE ÄRA TEENINUD
JOO, ISA, JOO
MA VARASTASIN LEIVAVIILAKA
MILLAL JÕULUVANA TULEB
MA PÕRKASIN NAISEGA KOKKU
METROOS
KUS TOIT ON
MIND VAHISTATI
VANA MEES ANDIS MULLE NII PALJU RAHA
ET MA TEMAGA MAGAKSIN
MIND VALLANDATI
VANA MEES ANDIS MULLE NII PALJU RAHA
ET MA TEMAGA MAGAKSIN
SEE ON LAPS
ÜKS LIIGA PALJU
MA PEAN TEGEMA TEISE FLATSCREENI SISSEMAKSU
KUIDAS MA ADVOKAATIDELE MAKSAN
MA VÕITLEN LASTE NIMEL
KUS TOIT ON
MA OLEN NÄLJANE
MA TEAN, KUIDAS VALETADA
MA TEAN, MILLAL MITTE RÄÄKIDA

ME PEAME KOLIMA
MILLAL JÕULUVANA TULEB
MA EI SUUDA ÜÜRI MAKSTA
MA OLIN MCDONALDS'IS
MA VARASTASIN POEST LEIVAVIILAKA
LAPS ON SURNUD
KUST SA SELLE LIHA SAID
MA PEAN FLATSCREENI EEST MAKSMA
JOO, ISA, JOO
MA EI SUUDA ÜÜRI MAKSTA
POLITSEI ON VÄLJAS
MU IPAD LÄKS KATKI
MASTERCARD HELISTAS
MA KAOTASIN KÕIK
MA OLEN KATKI
MA VÕTSIN TAL SUHU
ÜKS SUU LIIGA PALJU
MA VARASTASIN LEIVAVIILAKA
MA OLIN ELEKTROONIKAPOES
KUS SÖÖK ON, EMA
KAS ISA TULEB TÄNA ÕHTUL KOJU
MA TEAN, MILLAL VAIT OLLA
EMA OSTIS UUE AUTO
BEEBI LÄHEB SINISEKS
MA ARMASTAN SIND
MA OLEN SIIN
OMA
KÄTEGA
OMA
JALGADEGA
OMA
MUNNIGA
SINA OLED SIIN
OMA
KÄTEGA
OMA
JALGADEGA
OMA
MUNNIGA
MEIL LÄHEB ALATI PAREMINI, KUI MA OLEN NÄRVIS
KUI MA OOTAN
ET JUHTUKS ÕNNETUS
TEADA, MILLAL VAIT OLLA
MIKS SA PEAD ALATI TEADMA, KUS MA OLEN
MA LIHTSALT PEAN TEADMA

Benny Claessens on Münchner Kammerspiele näitleja. Selle teksti kirjutas ta aasta pärast Münchenisse kolimist.

Tuleb teha tööd, et isiklikes äratundmistes salvestuks unikaalne kvaliteet

Tõnis Saadoja

Kuivõrd oluline on aeg kui säärane sinu loomeprotsessis?

Peab vist ütlema, et väga oluline, sest olen juba loomu poolest suhteliselt aeglane ja siiamaani on kaua mõtlemine end pigem ära tasunud. Samamoodi on ära tasunud kaua maalimine ning erinevalt mõtlemisest on maalimisaega väga lihtne mõõta. Kui ma rabistama või kiirustama hakkan, lähen ma närvi ja lohakaks ning mitte ühegi tulemuse seisukohast ei ole kiirustades töötamine end seni õigustanud. Mõtlemise juures kiirustamise võimalus puudub. Tööde väljamõtlemisel ei ole ühte kindlat valemit, aga kuna suuremas osas on see pidev protsess, vanade, meelde jäänud katkete sobitamine uute infoga, siis, jah, aeg saadab seda kõike. Enamasti ka üsna pikalt.

Oskad sa kirjeldada või aimata, kust tuleb esimene impulss?

Ühtepidi on need impulsid väga konkreetsed, märkan midagi ja saan aru, et tahan selle konkreetse asjaga tegeleda. Teisalt jälle on olemas mingi idee või ettekujutus, millisena tulemus mõjuma peaks. Siis veeretan mõtteotsi niikaua peas, vaatan ringi ja otsin pidepunkte, kuni leian mõne konkreetse nimetaja, mis materjali kokku võtab.
Ma mäletan, et kui ma “Jääkuubiku sulamist” hakkasin maalima, siis olin otsustanud, et ma ei taha enam inimesi kujutada, küll aga mingeid rõhutatult loogilisi protsesse. Ma ei mäleta kui pika aja jooksul ma jääkuubikuni jõudsin, aga 2003. aasta suvel tegin mõned fotod päikese käes sulavast jääst ja kaalusin, kuidas neli-viis kaadrit pikast protsessist välja võtta. Siis tuli aga idee, et ei, ma venitan selle protsessi oma maalide jaoks nii pikaks kui võimalik, sest see ebaloogline võimendus tundus maalimise seisukohast eriti täpne ja ahvatlev.
Ma isegi mäletan täpselt, kus ma seisin sel hetkel. Oli augusti algus. Paar aastat enne seda jalutasin mööda Kivisilla tänavat Kunstiakadeemia poole. Oli varakevad, päike paistis madalalt, kell oli viie paiku õhtul, tipptund oli alanud ja mööda sõitis hõbedane auto. Roolis oli mees, kõrvalistmel ilus naine, kes äraolevalt autoaknast välja vaatas. Mulle jäi see pilt meelde ning hilisem näitus “Eesti poiss. Eesti tüdruk”, mis me Maarit Murkaga koos maalisime, sündis minu jaoks sellest hetkest. Oma maalidel portreteerisime juhuslikult fotoobjektiivi püütud tüdrukuid ja poisse, kes meile tänaval silma jäid. Näituse avamisel küsis Liina Siib minu käest, kas ma tean Šveitsi fotograafi Beat Streuli’t, kellel on samasugused tänaval pildistatud portreed. Ma polnud temast midagi kuulnud. Aastaid hiljem kuulsin Francis Alÿs’i projektist, kus ta veeretas jääkuubikut mööda Mexico City tänavaid, kuni see lõplikult sulas. Kust need impulsid ikka tulevad. Sa kas märkad midagi või mõtled selle välja. Ja teised märkavad ja mõtlevad ka samal ajal. Asjad on rohkem õhus, kui me tajume. Pigem tuleb tööd teha sellega, et isiklikes äratundmistes see unikaalne kvaliteet salvestuks.

Kuivõrd oluline mõiste on sinu jaoks maalides või midagi muud luues piinlikkus või häbi?

Piinlikkusega seostub tavaliselt mingi väljapoole suunatud ekspressiivne akt või välisest tähelepanust tingitud ebameeldivus. Mind närib pigem see piinlikkus, mis tekib sissepoole vaadates – süütunne või hirm –, aga seda ei ole võimalik teadlikult väljendada, töödesse kodeerida. Mul on tunne, et enamik inimesi kontrollib ennast suhteliselt hästi ja nähtav piinlikkus ei saa kesta kuigi kaua, mistõttu sellega ei ole võimalik ka mängida. Kui näed, kuidas keegi tänaval kukub, kuidas ta sekundi jooksul ei kontrolli oma keha, siis hakkab sul selle sekundi jooksul korraks kahju, piinlik, sest see, mida sa näed, ei sobi konteksti. Teisalt võib see olla väga erutav, mitte ehk sadismist, aga seetõttu, et näed, kuidas valem ei toimi, kuidas viga tuleb sisse, ja korraks paljastub midagi muud. Häiriv ja ilmselt ka oluline piinlikkus on aga see, mis kukkumisega üle ei lähe, millele ei ole võimalik mingit seletavat konteksti ümber ehitada. Sellest ei ole võimalik isegi rääkida, sest ta läheb peitu ja tuleb hiljem uuesti välja. Piinlikkus on tihti ususe mõõdupuuks, aga kui sa sellega mängima hakkad, kukud, näiteks, tahtlikult ikka ja jälle, siis muutub see paratamatult kuidagi cool'iks, motoorseks žestiks. Ütleme siis nii, et piinlikkus ja kontroll ei sobi omavahel kokku. Kui ma maalisin paar aastat tagasi uued versioonid oma teismeliseeas tehtud natüürmortidest, panin lastekunstikooli maaliklassis kooliaegsed vaikelud nendest samadest linikutest ja plekknõudest uuesti kokku, mis 14 aastat tagasi olnud maalidelgi, siis oli see mulle piinlik ja ma nautisin seda. Teha uuesti läbi midagi nii primitiivset ja teisalt isiklikku, millest hargnevad seosed mulle endalegi lõpuni hämaraks jäid. Fotograaf, kes oli mulle pildistamisel abiks, ütles, et tal on seal halb, vastik. Mul oli hea meel.
Aga ma ei ole kuulnud, et keegi hiljem neis piltides midagi piinlikku oleks täheldanud, võibolla ei tihata öelda, aga nagu ma enne kukkumise kohta märkisin, siis teadlik kordus kaotab häbi ja asjad muutuvad distantseerituks. Hiljem sain ka aru, et nende tööde valupunktid ei saagi kanduda teistele üle, sest minu peas oluliste mälestuste jada puudutab neid maale ainult servapidi ning sellisel kujul pildiline jutustus ei hõlma kindlasti kogu situatsiooni tervikut. Ma arvan, et häbi ei tohi kaduda, sest ainult oluliste asjade puhul on võimalik minna närvi või tunda piinlikkust, aga ma pole ka kindel, et kõike on tarvis üks-ühele välja näidata. Piisab, kui piinlikkus on sees olemas, saab ennast kontrollida.
Või mis juhtus telesaates "Tõehetk"? Avalikkuse ette toodi pihtimused, mille kaudu inimesed oma eraelu teiste silme all raha eest pekki keerasid. See ei olnud enam varsti piinlik, sest televaataja harjus sellega ära.

Olen aru saanud, et sulle "meeldib" teater, või et sa vähemalt käid seal. Miks?

Mulle meeldib keskenduda ja jälgida. Mulle meeldib vaadata. Ka neid protsesse või liikumisi, mis ei ole kuidagi kunstlikult piiratud. Teater siiski on, aga mulle meeldib teatri keskkond, sest ta on oma olemuselt totaalne. Tekst, liikumine, heli, valgus, ajaline kulgemine, füüsiline kohalolek. Võimalike kombinatsioonide hulk on meeletu, aga samas ikkagi füüsiliselt piiratud. Mulle meeldib kui reaalsust

rekonstrueeritakse, tehakse järgi, jäljendatakse, vahel ehk ainult aimatakse, ja see kõik toimub vähem või rohkem teadlikult piiratud alal. Mulle meeldib, kui rekonstruktsioon läheb päris situatsioonile väga lähedale, võtab ta isegi üle. Mulle meeldivad võrdlusmomendid, aga nende säilimise huvides on, et üksikud ei moodusta lõplikku tervikut. Mulle meeldib, et teatrietendused lõppevad ära, mulle meeldib see väike paus enne plaksutamist. Mulle meeldib kui piiratud vahenditega luuakse selgeid metafoore. Mulle meeldib minimalism ja mulle meeldivad live-ettekanded. Ma olen harjunud teatrit lugema. Mulle meeldib, et näitlejad teevad laval seda, milleks ma ise kunagi suuteline ei oleks. Mulle meeldib mõelda mõne klassikalisema tüki puhul, kas näitlejad on võimelised õppima oma tegelaskujudelt. Ma tahaks näha lavastust, mille lõppedes näitlejad lahkuvad lavalt ning ei naase aplausi ajaks. Mulle meeldib, et ma saan teatri puhul näha erinevaid probleemipüstitusi kui kunstisaalis või filmides ja kasutada teistsugust sõnavara kui neist kahest kõneldes. Mulle meeldib kui igale asjale jääb alles tema spetsiifika. Ma arvan see on oluline. Nii sarnasuse kui erinevuse mõttes.

Mida sa vaatad, kui sa mõnd lavastust vaatad?

Vaatan tavaliselt seda, millele tähelepanu püsima jääb. Lasen end kanda. Ja ma pole sugugi kindel, et ma näen alati kõike, mida lavastaja või näitlejad on silmas pidanud. Aga vähem või rohkem vaatan ma tervikut, seda, kuidas näitlejad mängivad, kuidas lava on kujundatud, mis hetkel mingi heli või valgus sisse tuleb, kuidas pinget hoitakse ning kujundatud aeg-ruum kontsentratsiooniga ära täidetakse. Igal formaadil on oma piiratud võimalused ning see tõstab panuseid. Nende omavaheline võrdlemine on väga õpetlik. Ma ei oska teatrietendust kindlasti sama edukalt pilbasteks lahti võtta, kui seda teevad erialainimesed, aga näitusesaali on mul oluliselt raskem siseneda, sest sealseid käike tean paremini. Kaasajal võivad need ruumid olla võrdsed, aga seda enam. Ja mind ei huvitagi enamasti, mida ma kuskil näen, vaid kuidas ma seda näen. Ideaalis on sisu ja vorm muidugi lahutamatud, ma ei peaks neid eraldama kippuma ning kui mõni asi väga meeldib, siis on seda väga raske analüüsida. Kehvasid asju samas ei taha analüüsida.

Seoses NO99 laemaaliga oled sa jõudnud küsimusteni kunstniku anonüümsusest. Miks?

Need küsimused on minu jaoks päris algusest peale õhus olnud ja selle laemaali juures ilmnesid nad uuesti. Anonüümsus ei ole ju iseenesest midagi muud kui eristamatu sarnasus. Kui eesmärgiks on jõuda oma tegevuses millelegi välisele väga lähedale, samastuda, siis võib anonüümsuse saabumist võtta kui kohalejõudmist, kinnitust lõpuni minemisest. See on punkt, kus läheduse ja kauguse mõiste sulanduvad. Mõlemad on mulle olulised, aga distantseeritus on pigem väljaspoole suunatud. Mulle meeldib eemalolek. Iseenesest ei ole juba foto järgi maaliminegi midagi muud kui teadlik arvestamine anonüümsusega, samas protsessi isiklik läbielamine on midagi väga lähedast. Mind kummitab tihti Radioheadi loo pealkiri “How to Disappear Completely and Never Be Found

Again”. Kui privaatsuse ja omaruumi küsimus on oluline, siis tänapäeval on selle saavutamise ainsaks mooduseks pigem kamuflaaž, sulandumine olemasolevas, et sind tõesti enam ei eristataks. Üksikuid saari ju enam pole.
Ma olen oma töid alati üles ehitanud nii, et arvestada vähem või rohkem olemasolevat konteksti või tausta. Teadlikult arvestanud olemasolevaga, vähem või rohkem objektiivsega, sest ma ei oska veel abstraktselt mõelda, joonistada või maalida. See lihtsalt ei eruta mind, ma ei usu seda. Teiste puhul ehk küll.
Ma mõtlen võrdluste põhiselt ja seetõttu kasutan realistlikke instrumente ja kujundeid, mida teised eeldatavasti sama selgelt loevad kui mina. Eesmärgiks on alati olnud mingit sorti lõplikkus. Kunsti tegemine võrdub mulle koristamisega, kui kõik üleliigne ära visatakse.

Mida tähendab sinu jaoks kunstniku autonoomia? On see sinu jaoks oluline?

Mulle meeldib mõelda, et autori-vaataja suhe on võrdselt jagatud vastutus. See tähendab, et puht tehniliselt ei ole vahet, kas autor saadab oma vaataja perse või avaldab talle armastust. Toimemehhanism on sama, sõltudes mõlema poole eelarvamustest, ootusest. Kas esitatakse küsimusi või pakutakse vastuseid.
Kui meile miski meeldib, siis on oluline, et “meile” meeldib, kui ei meeldi, siis on pigem süüdi ikka teine. Ideaalis võtab vaataja asju sama isiklikult kui autor ning väär oleks arvata, et üks on rohkemaks kohustatud kui teine. See kõik on skeem, aga mulle tundub, et ausa ja vahetu ülekande kaudu sünnivad suured hetked, aga loomulikult ka palju pettumusi. Samas teisiti ei kujutakski seda ette.

Kuivõrd tajud sa end mingi kunstiajaloolise ahela lülina? Ja kui tajud, siis millise ahelana: mis nimed seal on, mis nähtused, missugused mõtted ja otsingud?

Mulle meeldivad kõik realismid – akdeemiline realism, sotsrealism, psühholoogiline realism, hüperrealism, maagiline realism ja mingit otsa pidi isegi sürrealism. Kontseptualism on see, mis aitas ja endiselt aitab mõtetesse selgust tuua, neid artikuleerida. Aga algupärase, null-taseme kontseptualismiga, on täna vähe peale hakata. Ajalooliselt oli selle eesmärgiks paika panna tähestik ja tuua objektiivsuse mõiste keeleliselt ja mõisteliselt pildile, et teha võrdeliselt selgeks erinevate meediate ulatus. Vähem või rohkem see tähestik täna ka toimib. Kontseptuaalse raamistusega on suur osa kaasaegse kunsti projektidest. Olenemata nende täpsemast sisust, jookseb loetav loogika neis just nimelt kontseptualismi poolt sissekäidud radu pidi.
Kooliajal tundus mulle, et kaasaegset kunstnikku iseloomustab pigem sarnase struktuuri kui kindla stiili või motiivistiku edasikandmine tööst töösse. Et loogika on sama, näited erinevad. Umbes selliselt olen ka toiminud. Kontseptuaalne lähenemine on heaks skeletiks, aga luude peale on mõnus ka ajalikku liha, dokumentaalsust kasvatada, mis on üks võimalus fikseerida kindel ajahetk.
Olen alati oma meetodiks pidanud mingite valgete laikude täitmist, uute koosluste konstrueerimist olemasolevate tähenduste ümberpaigutamisel ning vastavalt vajadusele ka tehnika kohandamist, et sünniks mingi laiem tervik.

Mulle haakuvad mõisted “suhestuv esteetika” ja “postproduktsioon”, kuigi minu looming ei ole kummagi liini algupäraga klassikalises seoses. Äkki olen suhestuv maalikunstnik, kes kasutab postproduktsiooni metoodikat? See kõlab ju kohutavalt. Seda enam, et maalikunst on alati olnud suhestuv. Tõsi, teosed jäävad oma loomisaega paigale ja uued retseptsioonid kirjutavad neid kogu aeg üle. Ilmselt ka seetõttu, et ma nii meeleheitlikult püüan ise oma töödesse lisada adekvaatset kommentaari või valemit nende kohta, tunduvad nad anonüümsed. Aga nagu ma ütlesin, on see paratamatu.

Maal on väga komplitseeritud tähendusväljaga kunstiliik, tema hierarhiline paigutus teiste kunstiliikide seas on viimase paarikümne aasta jooksul teinud üles- ja allahüppeid. Milline on “maali” tähendusväli tänases kunstimaailmas sinu jaoks? Milline on tema roll?

Ma ei ole hierarhia vajalikkuses üldse kindel. Eripärad, seda kindlasti, aga milleks edetabel? Samas maalikunst on olnud ja võibolla ka on teoreetilises kriisis, aga väga harva ilmselt majanduslikus, mistõttu on hierarhiaid ka mitmesuguseid. Väga ebaloogiline on mõelda, et kaasaegne, erinevaid kunstiliike miksiv keskkond peaks tahtma oma koostisosade hulgast välja jätta maalikunsti. Küsimus on pigem tehnikate ja rollide võrdsemas jaotumises ning nende alternatiivses kasutuses. Aga maalikunsti elu ja surm on liiga pikk, laialivalguv ja äraleierdatud teema. Lihtsam on öelda, et esiteks on mulle isiklikult alati olulisemad mingid servapealsed ja marginaalsed asjad ning teiseks seda, et kuna iga meediumiga kaasneb hulga eripäraseid ja spetsiifilisi omadusi, siis sellest lähtuvalt ta oluline ongi. Kui keegi ütleb, et teatri võiks asendada filmiga, siis mingi konkreetse sõnumi või loo järgnevuse seisukohast on see arusaadav, aga kui nii primitiivseks ei minda, siis on selge, et iga vorm kannab endas paratamatult ka sõnumit ning osade elimineerimine teeks kõigi elu palju igavamaks.

Miks sa oled just maalikunstnik?

Kõige lihtsam oleks vist öelda, et selleks hetkeks, kui ma olin võimeline esitama kriitilise küsimuse, miks maalikunst ja mitte mõni muu kunstiharu, olin juba liiga sügaval sees. Ja see ei ole hinnanguline, vaid kirjeldav. Alahindamata väliseid mõjusid võib ju väita, et maalimine ja joonistamine on traditsiooniliselt kõige loogilisemad valikud, mille juurde kunstihuvilised lapsed suunatakse, ja selle pinnalt kujuneb ka ekvivalent kunstile kui sellisele. Ma olen maalimist sama palju vihanud kui teda armastanud, sest ikka ja jälle ajab ta mind oma piiratuses kitsikusse, aga ma olen ka aru saanud, et see on minu, mitte maalivahendite probleem, ja tekkiv piiratus on pigem positiivne. Tark inimene teeb seda, mis tal kõige paremini välja tuleb ja maalimine, nii keeruline ja vaevarikas kui ta ka pole, on mul kõige muuga võrreldes lõpuks ikka kõige paremini välja tulnud. Ma tunnen piltidega usalduslikku sidet, enda esituses rohkem kui millegi muuga. Ja mitte liikuvate piltidega, vaid staatiliste, liikumatute pildiga. See võib olla eksitus, et ma realismihuvi olen seostanud eeskätt maalikunstiga, aga ma olen

selle keskkonnaga niivõrd harjunud, et rumal oleks ta panuste suurenedes hüljata. Pigem ikka vastupidi. Me kõik peame kuskilt kinni hoidma. Ja kindlasti mitte ainult mugavuse pärast. Aga võibolla ma siiski lõpetan maalimise kunagi teadlikult. Ma ei taha olla pateetiline.

Kas loomingut saab ette planeerida?

Saab ikka. Ja peabki planeerima, et mõte laisaks ei läheks. Ma ei tea mitte ühtegi läbilöönud kunstnikku, kelle kohta ei räägitaks, et igal hommikul läks ta oma ateljesse tööle. Milline see töö on, sõltub konkreetsest inimesest, aga kohalolek, mitte ainult füüsilises mõttes, on oluline. Ma olen käinud ka ateljees lihtsalt raamatuid lugemas või niisama istumas, et koht oleks õige, kuigi teha ei oska hetkel midagi. Kui sa oled harjunud ühes kohas tööd tegema, sul on seal mingi ajalugu ja kogemused, siis isegi tühja peaga sinna minnes joondub kõik ümber. On tunne, et sa ei raiska lihtsalt aega. Teisalt on väga hea oma mõtteid kontrollida ka hoopis teistsugustes situatsioonides. Istuda näiteks mingis poolvõõras seltskonnas ja kujutada ette, mida üks või teine sinu ideest arvaks, kui sa suu lahti teeksid. See loob hoopis teistsuguse fooni, ilma et tegelikult peaks suud paotama. Või pidudel käia, kus on vali, aga sobiv muusika, vaadata inimesi ja mõelda oma tööde peale hoopis. Ja vahel on ka teatris istudes tegelikult peas ainult oma ideed. Jälgid vaid poolunes saalis toimuvat, mingit liini või feelingut ja siis katsetad oma ideid selle foonil. Niimoodi vaikselt kogunebki materjali, teadlikest ja alateadlikest mõjudest, kuni lõpuks on vajalik kombinatsioon olemas. Umbes sellises mahus saabki planeerida, aga see maht ei ole sugugi väike. Mihkel Mutt viitab viimases Eesti Ekspressis Viivi Luigele, kes olevat öelnud, et kui ta istub tühja paberi ette, siis mingil hetkel luuletus lihtsalt tuleb, sest ta on harjunud luuletusi kirjutama. Ma olen sarnast ka paljude teiste käest kuulnud.
Aga olgem ausad, kõige sitem tunne on see, kui vahel tajud reaalselt, et võibolla sul ei tule enam kunagi ühtegi ideed, millest kinni hakata. See on täiesti reaalne hirm ja siis vaatad tahapoole, kas midagi jäi kahe silma vahele või kas kuskil on lahtisi otsi. Ja alati on lahtisi otsi. Ma olen kaks näitust teinud nii, et esimese puhul istusin laua taha ja reastasin tabelisse tunnuste ja ideede kaupa selle, mis ma juba teinud olin, ja hakkasin otsima lahtrit, kuhu veel saaks antud mudeli piires ristikese teha, et uus seeria erineks mõne tunnuse abil olemasolevaist. Teise näituse puhul valisin motiivi, tellisin hulga kindla suurusega lõuendeid ja hakksin lihtsalt otsast maalima. Eks ennast peab ka usaldama. Mul on viimastel aastatel üsna palju kõhklusi olnud, aga lõpuks sa väsid sellest kaemusest ja tahad lihtsalt midagi tegema hakata. Selle laemaaliga on ka tegelikult nii, et kuna lahtisi otsi on siiani rohkem kui ma tahaks, siis ma otsustasin, et hakkan jõuga ühest otsast pihta ja nii ongi.
Kui saad aru, et loominguline tegevus on see, mis sind ainsana rahuldab, siis sa pikapeale õpid seda mitte käest laskma ja sellesse uut hapnikku pumpama. Ja loodetavasti leidlikkus omale soodsaid tingimusi luua pikapeale kasvab. Tähtaegadest ja kokkulepetest ma siinkohal vist ei räägi, olen neid päris tihti punasesse lasknud. Loomulikult mitte meelega.

Mul on hea meel, et ma vaatamata oma vanusele olen suutnud säilitada võime tunda rõõmu iga hea lavastuse üle, mul on inimesena ja teatrijuhina pühapäeva-meeleolu. Ja orgaaniliselt vihkan, ei, põlgan ma neid inimesi, kes vinguvad nagu virilad põrssad aia vahel, ükskõik kus nad midagi näevad. Selle taga on õieti mulgilik upsakus, enese kõige targemaks pidamine. See on üks omaette nähtus eesti rahva loomuses.

Kaarel Ird, 1980ndad

Tere õhtust.
Ma tõesti ei tahaks täna õhtul rääkida niivõrd oma loomingust, kuivõrd *performance*'ist kui säärasest ning mida see tähendab.
Kuid enne seda sooviksin ma tagasi minna renessanssaega ning rääkida, kuidas renessansskunstnikud valmistusid kunstiteose loomiseks. Niisiis. Meil on Michelangelo või Leonardo da Vinci – mida nad peaksid tegema, enne kui hakkavad kunsti looma? Omaaegne soovitus oli järgmine. Kui sa saad tellimuse – paavstilt, kuningalt, vürstilt, ükskõik kellelt –, siis kolm kuud enne töölehakkamist pead sa lõpetama lihasöömise. Üks kuu enne pead lõpetama veinijoomise. Kolm nädalat enne pead lõpetama igasugused seksuaalvahekorrad. Kolm päeva enne tööleasumist paned terve oma parema käe, kui sa oled paremakäeline, või terve vasaku käe, kui sa oled vasakukäeline, krohvi sisse. Ja päeval, mil sa alustad, lõhud sa krohvi käe ümbert, võtad pliiatsi või pintsli ning nüüd võid sa teha täiusliku ringi. See on algus.
See on väga vanamoodne, kuid ma arvan, et see on tõeliselt tähtis. Kui sa tahad olla *performance*'ikunstnik, siis pead sa saavutama mingi erilise vaimse ja füüsilise seisundi, loomaks kunstiteost. Seega: sa pead tegema hulgaliselt ettevalmistusi. Mina soovitan näiteks kodu koristamist. Ja ma ei mõtle mitte maja, kus sa elad, mitte korterit või *loft*i, mida sa omad, vaid su ainsat kodu – su keha. Niisiis lähen ma oma *workshop*is osalejatega loodusesse laagrisse ning lähtun põhimõttest: kõige halvem on kõige parem. Ilm peaks olema äärmiselt külm või äärmiselt kuum, aga mitte vahepealne. Me läheme loodusesse, elame üksteise kõrval ja viis päeva ei söö me midagi. Ja me tõesti ei söö midagi, me ei joo isegi mahla, ei söö puuvilju, me joome viis päeva ainult vett. Ning – me ei räägi. *No talking*. Mitterääkimine on isegi raskem kui mittesöömine. Hämmastav. Kuid rääkimine tähendab kõigi asjade verbaliseerimist ning su energia läheb kogu aeg kuhugi mujale, sa ei keskendu kunagi tõeliselt. Mittesöömine ja mitterääkimine on väga olulised.
Seejärel teed sa väga raskeid füüsilisi ja vaimseid harjutusi selleks, et tõeliselt keskenduda. Mittekeskendumine on häving. Me ei suuda tänapäeval enam millelegi keskenduda, kogu kultuur ei suuda keskenduda, teeme pidevalt telefonikõnesid, oleme oma iPodide ja iPadidega ja mille kõigega ning meil pole enam mingit keset. Keskendumine on väga tähtis ja harjutusi tuleb teha eesmärgiga saavutada keskendumine. Selleks peavad harjutused olema nii füüsiliselt kui vaimselt tõeliselt rasked. Pärast esimest viit päeva võid sa esimest korda süüa, muidugi midagi kerget, keedetud riisi või midagi säärast – ja nüüd, pärast neid viit päeva, oled sa alles valmis *performance*'it looma. Ning sul on füüsiline ja vaimne suutlikkus olla kohal (*to be present*).
Suutlikkus olla kohal on väga tähtis. Me elame alati kas minevikus (mis juhtus) või tulevikus (mis hakkab juhtuma), aga olevik põgeneb pidevalt meie eest ära. Me ei ole kunagi siin ja praegu, oma vaimus ja oma kehas. Me oleme alati kusagil mujal.

Keegi on öelnud, et on vaid kaks hetke, mil me ei mõtle: siis, kui me aevastame, ja siis, kui me saame orgasmi. Igal muul hetkel me mõtleme. Kogu aeg midagi tiksub ja me oleme alati kusagil mujal, mitte kunagi oma kehas ega oma minas (*self*) ning haruharva praeguses hetkes. Kogu mu looming tegelebki sellega, et jõuda hetkesse, mil ollakse kohal. Olla siin ja praegu, oma keha ja oma mõttega. Kuid sellestki ei piisa. On vaja kulutada veel energiat suhtlemaks publikuga, et ka publik oleks siin ja praegu, vastasel juhul on nad... eikusagil. Sa võid istuda ja vaadata laval toimuvat *performance*'it, kuid su mõte rändab samal ajal kusagil Honolulul või kes teab kus, kuid ka *performance*'ikunstnik võib olla sinu ees küll oma kehaga, kuid tema mõte võib olla mujal. Seega – te ei saa kokku. Ei mingit sidet. Mitte midagi ei juhtu, energiat ei vahetata, dialoogi ei toimu. Järelikult on *performance* halb.
Performance oli tükk aega eikellegimaa. Ta ei kuulunud õieti kuhugi. Ja loodi väga palju halbu *performance*'eid. Ma arvan, et paljud on loobunud *performance*'ite tegemisest, sest on tõesti väga palju halbu *performance*'eid. Me mõtleme alati, et "kõik on *performance*" ning seda on kerge teha. Kuid *performance* on suur ja tõsine asi (*big serious business*) ning teda pole sugugi kerge teha.
Muidugi on ettevalmistamisel ka oluline, millised nõudmised meil kunstnikuna iseendale on, kes me oleme ja mida me saavutada tahame. Kui me vaatame minevikku, siis Malevitš rääkis alati uuest sammust kunstis, ta tahtis teha järgmist sammu. Mondrian räägib "uuest reaalsusest", Beuys rääkis sellest, et ta on šamaan. Ma olen alati küsinud enda käest: mis on minu funktsioon? Vastuseks on: ma olen sild.
Ma tulen endisest Jugoslaaviast, mis on geograafiline sild ida ja lääne vahel. Sild erinevate aegade vahel, ida ja lääne tüüpi aegade vahel. Sillal on alati kaks otsa, sa liigud ühele ja teisele poole, see on väga vastuoluline positsioon ning oluline on leida keskpunkt. Mina olen tundnud, et ma tahan minna ida poole, et õppida tundma oma keha ja mõistust, viia nad tõesti piirideni, ning tulla siis tagasi läände ja luua *performance*'id.
Tänase loengu alustuseks tahaksin ma ette lugeda manifesti. Manifest on väga vanamoeline asi: sürrealistid tegid manifeste, dadaistid, teisedki on teinud minevikus manifeste, aga tänapäevased kunstnikud ei tee manifeste. Seega ma mõtlesin, et on aeg luua üks manifest. Ma arvan, et see on ka päris naljakas manifest, nii et kui soovite naerda, siis palun väga.
Paneb prillid ette, ohkab, võtab paberi, ütleb: "Ma olen väga uhke selle manifesti üle."
Seda manifesti peaksid esitama paaritu arv inimesi, kes moodustavad koori.

1. Kunstniku juhis tema eluks
– Kunstnik ei tohi valetada iseendale ega teistele
– Kunstnik ei tohi varastada teiste kunstnike ideid
– Kunstnik ei tohi teha kompromisse iseenda või kunstituruga
– Kunstnik ei tohi tappa teist inimest
– Kunstnik ei tohi teha endast iidolit
– Kunstnik ei tohi teha endast iidolit
– Kunstnik ei tohi teha endast iidolit

2. Kunstniku suhe tema armueluga
– Kunstnik peab vältima teise kunstnikku armumist
– Kunstnik peab vältima teise kunstnikku armumist

3. Kunstniku suhe erootikaga
– Kunstnik peab välja arendama erootilise vaatenurga maailmale
– Kunstnik peab olema erootiline
– Kunstnik peab olema erootiline

4. Kunstniku suhe kannatamisega
– Kunstnik peab kannatama
– Kannatamisest tulevad parimad tööd
– Kannatamine toob kaasa muutuse
– Kannatamise kaudu tõuseb kunstnik oma vaimust kõrgemale
– Kannatamise kaudu tõuseb kunstnik oma vaimust kõrgemale

5. Kunstniku suhe depressiooniga
– Kunstnik ei tohi olla depressioonis
– Depressioon on haigus ja seda tuleb ravida
– Depressioon ei ole kunstniku jaoks produktiivne
– Depressioon ei ole kunstniku jaoks produktiivne

6. Kunstniku suhe enesetapuga
– Enesetapp on kuritegu elu vastu
– Kunstnik ei tohi sooritada enesetappu
– Kunstnik ei tohi sooritada enesetappu
– Kunstnik ei tohi sooritada enesetappu

7. Kunstniku suhe inspiratsiooniga
– Kunstnik peab inspiratsiooni leidmiseks vaatama sügavale enda sisse
– Mida sügavamale enda sisse nad vaatavad, seda universaalsemaks nad muutuvad
– Kunstnik on universum
– Kunstnik on universum
– Kunstnik on universum

8. Kunstniku suhe enesekontrolliga
– Kunstnikul ei tohi olla enesekontrolli[12] oma elu üle
– Kunstnikul peab olema täielik enesekontroll oma loomingu üle
– Kunstnikul ei tohi olla enesekontrolli oma elu üle
– Kunstnikul peab olema täielik enesekontroll oma loomingu üle

9. Kunstniku suhe läbipaistvusega
– Kunstnik peab ühtaegu andma ja võtma
– Läbipaistvus tähendab vastuvõtlikkust

12 Abramovic ütleb siin teadlikult “enesekontroll”, mitte “kontroll”

– Läbipaistvus tähendab anda
– Läbipaistvus tähendab saada
– Läbipaistvus tähendab vastuvõtlikkust
– Läbipaistvus tähendab anda
– Läbipaistvus tähendab saada

10. Kunstniku suhe sümbolitega
– Kunstnik loob iseenda sümbolid
– Sümbolid on kunstniku keel
– Keel tuleb tõlkida
– Vahel on võtit raske leida
– Vahel on võtit raske leida
– Vahel on võtit raske leida

11. Kunstniku suhe vaikusega
– Kunstnik peab mõistma vaikust
– Kunstnik peab looma ruumi, et vaikus saaks siseneda tema loomingusse
– Vaikus on nagu saar keset mäslevat ookeani
– Vaikus on nagu saar keset mäslevat ookeani

12. Kunstniku suhe üksindusega
– Kunstnik peab leidma aega, et olla tükk aega üksinda
– Üksindus on äärmiselt oluline
– Kodust eemale
– Ateljeest eemale
– Perekonnast eemale
– Sõpradest eemale
– Kunstnik peab veetma palju aega koskede juures
– Kunstnik peab veetma palju aega purskavate vulkaanide juures
– Kunstnik peab veetma palju aega kiirevoolulisi jõgesid vaadates
– Kunstnik peab veetma palju aega, vaadates horisonti, kus ookean ja taevas kohtuvad
– Kunstnik peab veetma palju aega, vaadates tähti öötaevas

13. Kunstniku suhe tööga
– Kunstnik peaks vältima iga päev ateeljesse minemist
– Kunstnik ei tohi suhtuda oma töögraafikusse nagu pangatöötaja
– Kunstnik peab uurima elu ja töötama vaid siis, kui idee tuleb tema juurde kas unenäos või päise päeva ajal nägemusena, mis tekitab üllatuse
– Kunstnik ei tohi ennast korrata
– Kunstnik ei tohi üle toota
– Kunstnik peab vältima, et tema kunsti on nii palju, et see hakkab reostama
– Kunstnik peab vältima, et tema kunsti on nii palju, et see hakkab reostama
– Kunstnik peab vältima, et tema kunsti on nii palju, et see hakkab reostama

14. Kunstniku omand
– buda mungad soovitavad, et parim on omada üheksat asja:
1 rüü suve jaoks
1 rüü talve jaoks
1 paar kingi
1 andamikauss toidu jaoks
1 moskiitovõrk
1 palveraamat
1 vihmavari
1 matt, millel magada
1 paar prille, kui neid vaja on
– Kunstnik peab otsustama, mis on vähim isiklike asjade hulk, mida ta vajab
– Kunstnikul peab olema aina rohkem ja rohkem vähemast ja vähemast
– Kunstnikul peab olema aina rohkem ja rohkem vähemast ja vähemast
– Kunstnikul peab olema aina rohkem ja rohkem vähemast ja vähemast

15. Nimekiri kunstniku sõpradest
– Kunstnikul peavad olema sõbrad, kes tõstavad nende vaimu kõrgemale
– Kunstnikul peavad olema sõbrad, kes tõstavad nende vaimu kõrgemale

16. Nimekiri kunstniku vaenlastest
– Vaenlased on väga tähtsad
– Dalai-laama on öelnud, et tunda kaastunnet sõprade vastu on kerge, kuid tunda kaastunnet vaenlaste vastu palju raskem
– Kunstnik peab õppima andestama
– Kunstnik peab õppima andestama
– Kunstnik peab õppima andestama

17. Erinevad surmastsenaariumid
– Kunstnik peab olema teadlik oma surelikkusest
– Kunstniku jaoks ei ole ainult see oluline, kuidas ta oma elu elab, vaid ka see, kuidas ta sureb
– Kunstnik peab vaatama oma tööde sümboleid, et näha neis märke erinevate surmastsenaariumide kohta
– Kunstnik peab surema teadlikult ja ilma hirmu tundmata
– Kunstnik peab surema teadlikult ja ilma hirmu tundmata
– Kunstnik peab surema teadlikult ja ilma hirmu tundmata

18. Erinevad võimalused matusteks
– Kunstnik peab andma juhised enne matuseid, et kõik tehtaks nii, nagu tema tahab
– Matused on kunstniku viimane kunstiteos enne lahkumist
– Matused on kunstniku viimane kunstiteos enne lahkumist
– Matused on kunstniku viimane kunstiteos enne lahkumist

/.../

Kui te küsite minu käest, mis on *performance*, siis minu definitsioon on järgmine: *Performance* on vaimne ja füüsiline konstruktsioon, mida esitaja organiseerib kindlas ajas ja ruumis publiku ees. See on dialoog.
Teatris on *performance* midagi muud. Teatris ei ole nuga nuga ega veri veri. Siin on aga kõik reaalne. Tegelik olukord, tegelik nuga, tegelik veri. See on suur erinevus. Kui sa aga elad näitlejana karakterisse väga tugevalt sisse, siis sa kaotad ennast tema sisse ära – *performance*-kunstnikuna ei saa ma seda teha, näitlejana pead sa seda tegema. Teatris lood sa distantsi, *performance*'is sa ei saa seda teha – sinu ja tegelase vahel ei ole mingit distantsi. Sa oled sina ise, siin ja praegu. Kunstnik on kohal.[13]

Aitäh Risto Kübarale viite eest antud loengule

13 Viimased neli lauset on hoopis ühest vestlusest James Francoga.

Juhuslikult lindile jäänud vestluskatke ühe Teater NO99 näitlejaga

/.../
Kõige lahedamad hetked laval on siis, kui sul on piinlik laval olla. Ja sa ei peaks praegu mõtlema nii, et sinu piinlikkus on laval kuidagi teistmoodi kui meie, õppinud näitlejate piinlikkus. Et sinu jaoks ongi ainult piinlikkus see, mida sa laval tunned, aga meie jaoks kui "professionaalide" jaoks on see tunne lihtsalt vaheldusrikas ja värskendav. Ainus asi, mis meid päästab, on see, et meie teame, kuhu me välja peame jõudma. Kui ma läheksin samamoodi lavale nagu sina – et ma ei tea, kuhu ma pean välja jõudma –, siis me oleksime samasuguses situatsioonis. Ainuke, mis meid päästab, on see, et ma tean, et ma lähen siit lava pealt ühel hetkel minema. Või mulle tuleb partner vastu, kes hakkab rääkima ja lõpetab minu piinad. See inimene, kes on väga haavatav, teda on nauditav vaadata. Teda on ilus vaadata, kui ta on keegi, kes on... mitte kuses, aga kes lüüakse korraks rivist välja. Mõistad?

Kas raske ei ole piinlikkustunnet laval säilitada? Sa ütlesid aasta-poolteist tagasi, et nahk hakkab paksemaks minema.

Ütlesin? Ma ei mäleta. *Paus* Jah, nahk on paksemaks muutunud, aga piinlikkustunne ei ole ära küll kadunud. Pigem on ta teisenenud: vanasti piinlikkus halvas, aga kui ta nüüd tekib, saad sa edasi minna. Varem hakkas pea lihtsalt kumisema, nüüd suudad mingil moel edasi funktsioneerida. Oluline ei ole mitte tegevus, see, mida mina või sina lava peal teeme, vaid see, et ma näen, kuidas ja mida sa mõtled enne seda tegevust. Ning kui ei tule midagi, siis... noh, siis ei tulegi.
Sa saadki minna lavale ainult nii, nagu sa ise oled. Sest kõige ilusam ongi ju see, kui sa lähed lavale ja sa ei valda mingit tehnikat. Mõistad? Sul ei ole mingit tehnikat, mingisugust asja, millega sa ennast alguses kokku võtad ja siis lähed sinna ja...

Aga kui ma tulen lava peale ainsa mõttega, et ma "tahan teha seda, tahan teha seda"? See ei ole ju loomulik.

Tee seda, mida sa tahad teha.

Kust ma tean, mida ma tahan?

Aga kust meie teame, mida me tahame?

Kust te teate?

Ma ei tea. Me ei ole ju kogu aeg ausad.

Miks?

See nõuab reeglit, et me kõik oleksime kogu aeg lava peal ausad. “Jänese” etendused on siis õnnestunud, kui me oleme kõik võtnud vastu ühise otsuse. Kui üks täidab joonist ja teine on nii ausalt lava peal kui võimalik, siis kokkuvõttes ei tähenda see etendus mitte midagi. Kui me oleme ühes kohas, kui me oleme sinna sattunud, kui keegi pole soleerinud – siis on ilusad etendused. Aga peab eelnema ühine otsus: “Me oleme kõik koos ausad”, “Me oleme kõik koos aktiivsed”, “Me kõik koos ei viitsi täna”, siis tulevad kõige ilusamad improvisatsioonid.
Kuidas me siia jõudsime? ... Et kust meie teame, mida me tahame? Ma ei tea. Vahel näed partnerit ja saad aru, et sa ei saa teistmoodi. Või miski muu puudutab sind ühel hetkel nii hirmsasti, et... Sellepärast ongi prooviperioodid. Mitte sellepärast, et resultaati saada, vaid selleks, et iga päev ausat hetke otsida. Ja selleks on vaja aega. Aus ei ole tingimata ainult see hetk, kui näitleja endast välja viia, kus ta ei kata ennast enam näitlemisega, aga neid ausaid kohti on veel. Nende leidmiseks ongi vaja aega. Ootama peab. Hästi palju peab ootama.

On sul vahel tunne, et neli tundi prooviaega – seda on vähe?

See oleneb. Näiteks sellest, kuidas sa proovi alustad. Kuidas keegi on proovi tulnud. Kui me alustame proovi sellega, et räägime pool tundi sellest, kus keegi eelmisel päeval käis ja mida keegi nägi, siis... Ma saan aru, et me peame soojaks rääkima, aga sellel tasandil tunneme me end liiga hästi. Vaja on seda, et me kõik koos tõstame pool tundi kätt üles ja laseme alla. See on see koht, kus me peame tegelikult kokku saama. Ma ei tea. See on muidugi individuaalne – mis kedagi käivitab. Mind lihtsalt eelmise päeva sündmused ei käivita.
Paus
Kõige lahedam hetk on laval see, kui sa tunned, et sa hingad. Mitte tehniliselt, vaid päriselt. Sa tunned, kuidas õhk käib läbi ja elu tuleb sisse. Korraga nagu... Su kulmud ja silmad liiguvad ikka samamoodi, sa ei saa seal midagi muuta, mingit ruumi juurde tekitada, aga korraga sa... nagu näeksid igale poole. Ja see saab tulla ainult selle pealt, kui sa lased minna. Ja ootad.

Teater sureb esimese köhatuse peale, ja keegi alati köhib ▬ Juhan Ulfsak

Mis või kes sind teatris näitlejana kõige rohkem käivitab? Tekst, idee, lavastaja, partnerid?

Ma arvan, et lavastaja – kui on tükk, millel on lavastaja – , sest sinna koondub ka kõik muu. Tema on inimene, kes põhjendab, miks me teeme seda teksti (kui on tekst), miks me kasutame seda esteetikat, mida ta minust üldse tahab ja ootab. Komplekt asju, mille ellukutsuja on lavastaja. Või ta võib ka ütelda, et ei tea veel midagi, sest m i d a g i ta ju ometi teab. Tekst ju iseenesest ei tähenda mittemidagi. Ma olen lugenud teksti, millest ma mitte midagi aru ei saanud, ning tuli lavastaja ning kõik sai selgeks. Heal juhul võib isegi sitt tekst saada uue konteksti ning tema kehvus võib muutuda isegi plussiks ja "teksti" ei olegi enam mõtet kuidagi eraldi vaadata. Vastupidi võib muidugi samuti juhtuda: loed huvitavat teksti, oled nõus, aga siis tuleb mingi inimene ja hakkab sinna oma "mõtteid" toppima ja tuleb välja, et ma ei ole nende mõtetega väga nõus..

Kas lavastajatel on järjest raskem sind vaimustada?

On raskem jah, kui ma käe südamele panen. Väga lihtsal, isegi labasel põhjusel: "Eks on ju tehtud ka juba seda asja...". Muidugi, see on see läänemaise kunstniku kohustus teha kogu aeg midagi Uut, kuid selline see pretensioon on: tahaks teha midagi uut, midagi, mis ennast huvitaks.

Kas sa pole mõelnud loomingulise askeesi peale?

Muidugi olen.

Miks sa ei tee?

Ega ma ei olegi viimasel ajal enam sellises rattas nagu esimesel kümnekonnal aastal. Just nimelt teatris. On lisandunud filmitöö ja teleasju, aga teatris ei tee ma enam 3-5 esietendust hooajas. Hetkel tunnen, et maksimum oleks teaha kaks uuslavastust hooajas.

Ja see on teadlik valik?

Jah, teadlik valik. Mitte alati väga lihtne valik, on kaasnenud ka konflikte – seda valikut on tulnud selgitada. Aga tulevikku vaatavalt soovin jõuda kohta, kus ma teen ainult ühte asja korraga. Kui teed filmi, siis sel ajal teatrit ei tee. Ja kui mängid ühte lavastust, siis teise lavastuse proovides ei ole. Alustad proove, tuled lavastusega välja, mängid selle ära ja kõik. Seejärel tahaks taastuda, puhata, mõtteid koguda – ning siis alustada uute proovidega. Sellist rütmi sooviks.

Sa liigud sinnapoole?

Jah.

Kas selle saavutamine sõltub ainult sinu isiklikust tahtest? Kas tänasel päeval on näitlejal võimalik sellist rütmi saavutada?

See on võib-olla väga vale, aga ma suudan teha teletööd ja ka filmi niimoodi, et ma lihtsalt teen neid – majanduslikel põhjustel või et lihtsalt on lahe teha. Teater on aga minu jaoks nii valus kunst, et siin ei ole võimalik eriti midagi teha, kui see isiklikult ei puuduta. Ma ei ole teatrit kunagi käsitlenud nii, et seda p e a b tegema. Ma olen ametilt näitleja ja näitleja "töö" katavad minu jaoks teised valdkonnad, teater on aga... südameasi.

Mis mõttes on teater valus? Nõuab nii palju, et see teeb haiget, või on isiklik, või...?

Ta on nii isiklik.

Kas see väsitama ei hakka?

Teater väsitabki ära. Kui oled teinud väga isiklikke töid... *Paus* Kui ma räägin avameelselt, siis kui ma olin teinud järjest Hamletit ja Treplevit, tundus mulle, et aitab. Üht-teist sai ära öeldud. Või mitte "ära öeldud", see on ehk vale sõna, ma ei tea, kas keegi kuulis *naerab*, aga mu enda jaoks sai küll ära öeldud. Võib-olla oli siin isegi mingi teraapiline aspekt. Ja seetõttu tundsin küll, et tahaks teha asju, mis ei ole niivõrd isiklikud. Ent samas – kui sellise ättitjuudiga, et ei võta nii isiklikult, tegema hakkad, siis... kurat, siis ka ei oska. Muidugi, isiklikkuse level võib olla erinev – see naiivne ettekujutus sellest, kui isiklik sa enda arvates parajasti oled. Aga päris niimoodi, et ei oleks üldse isiklik – nii ma ei oska. Ma ei lähe põlema.
Mäletan, kunagi, kui ma Theatrumis kaas tegin, siis oli näitlejate gardekas raamat, kuhu kõik said kirjutada oma mõtteid õhtuse etenduse kohta. Mõni kirjutas, et kõik läks peesse, mõni – et väga toredasti. Ja ükskord Lembit Peterson, kes muidu sinna eriti ei kirjutanud, oli enne ühte esietendust kirjutanud: "Kõike, mis täna õhtul juhtub, võtan ma isiklikult." Mind siiamaani kummitab see lause.

Nii et kui teha teatrit isiklikult, siis on väsimine paratamatu, ta sööbki sind seest ja sa ei saagi selle vastu võidelda?

Normaalsele inimesele on omane ikkagi mingi tagasihoidlikkus: sa tunned, et tahad iseendast puhata ja tunned, et ka sinu publik tahab sinust puhata. Ma ei tea öelda, kas ta just sööb seest, see on võib-olla liiga dramaatiliselt öeldud. Aga kui ma olen nii või naa teinud, avanud ennast ja midagi väitnud, siis saab endast lihtsalt isu otsa. See on nagu intervjuu: patrad midagi, pärast loed, hoiad peast

kinni ja kui nädala pärast keegi jälle tahab intervjuud, siis ütled ei, teed pausi. Kes kui kaua, võib-olla aasta pärast lähed juba jälle targutama.

Isiklikult tegemine nõuab ilmselt inimesi, kelle keskel sa julged või saad olla isiklik. Kas see oleks olnud võimalik ka siis, kui sa oleksid töötanud mõnes teises majas?

Ma ei tea. Kui ma ütleks teoreetiliselt “Ei, ilmselt mitte”, siis ma väidaks midagi, mida ma pole väga teinud. Ma ei julge ka öelda, et see oleks väga lihtne. Ent kui ma olen teinud mujal, Kristianiga [Smeds] näiteks – ei ole probleemi olnud.

Oleksid sa tahtnud rohkem mujal teha?

Ei-ei. Ei. *Paus* Ei. *Paus* Neid asju on tasakaalustanud muud tööd, filmid näiteks. Kui seda ka ei oleks, siis võib-olla küll.
Lavastusi on meil olnud ka nii palju ja nii erinevaid, nad on olnud erineva suurusega, on olnud külalisnäitlejaid ja –kunstnikke, eriilmelisi lavastajaid, nii et kokkuvõttes ongi tunne, nagu oleks teinud väga erinevaid asju.
Mis puudutab truppi, siis... Muidugi viskab vahel ära. See on nagu perega: ega valida ei saa. *Naerab* Vahel teised Krahli tüübid on käinud mujal teatrites tegemas ja siis kui näed neid ja küsid, et kuidas seal siis läheb, siis kuuled, et kurat, ikka jube imelikku juttu aetakse. No me mõistame teineteist üldiselt poolelt sõnalt. Ega see ka alati hea ei ole võib-olla, aga nii see on.

Kuivõrd südamelähedane on sinu jaoks veel selline laboratoorne töö näitleja peenmehhaanika kallal ja kuivõrd sa tunned, et ei ole enam eriti midagi uurida

Vastupidi. Ma teeksin seda parema meelega rohkemgi. Ei, kindlasti mitte ei arva ma, et midagi enam uurida ei ole. Pigem võiks isegi öelda, et midagi sellist ma igatsen. Mitte ainult näitlejatehnika uurimist, aga laboris võiks katsetada ka esteetikaid. Ja lavastuste tootmistsüklist väljaastumist – selle järgi tunnen ma karjuvat vajadust. Ma tunnen, et ma olen olukorras, kus tuleks hakata protsessiga rohkem tegelema. On olnud perioode, kus ma olen selle üle irooniliselt nalja visanud, aga praegu ma tunnen, et tuleb protsessiga tegeleda. Kuid, nagu sa isegi tead, soovi ja selle teostumise vahel on antud juhul käärid.

Mis sind lavastuste tootmise juures enim häirib? Vajadus igal juhul õnnestuda, vajadus igal juhul mingi tulemusega pärast protsessi välja tulla?

Ma arvan, et see on suur komplekt asju, kus on osakesi kõigest mida sa mainisid, ma usun, et esiteks häirib mind rutiin: ühe tüki väljatoomiseks on mõõdetud prooviperiood, mis on kaks või heal juhul kolm kuud, siis toimub esietendus ning seejärel etendused. See tekitab rutiini, paratamatult. Ja teiseks, mis on ehk olulisemgi: tootmistsükkel taastoidab teatud hierarhilist struktuuri. Selleks, et lavastus lühikese ajaga ära teha, peavad mingid asjad toimima ning

nad toimivad ainult nii, et seal on näha hierarhia, käsuliin. Turundus peab tegema oma asja, lavastaja peab saama inimesed tegema teatud ajaks teatud asju, kostüümikunstnik teeb kostüümid jne jne. See on kõik olnud aastaid minu jaoks okei, aga kui me räägime praegusest hetkest, siis jah, peaks otsima alternatiive. Ja lahenduseks ei saa olla ainult see, et okei, teeme aasta otsa proove. Vaja on ümber vaadata ka muud asjad kui pelgalt prooviperiood. Alates filosoofilistest küsimustest ja lõpetades hierarhiaga.

Julia Lochte ütleb, et teater peaks peegeldama ühiskonda mitte ainult teemades, mida ta lavale toob, vaid ka oma struktuuriga.

Absoluutselt. Seda ma tahtsingi öelda. Teatri väide ei saa olla ainult vormistatud valmistoodang – etendus –, et tehke minu sõnade, mitte minu tegude järgi, eksole –, vaid ta peaks otsima ka uusi toimimismehhanisme ja uusi demokraatia vorme. Ma olen selle mõttega väga nõus.

Kas sa ei ole mõelnud asutada oma trupp, võtta süsteemi loomine enda peale?

Igasuguseid mõtteid on olnud elus. Aga nagu ütles Marko Mägi vanaema, kui Marko Mägi tahtis oma suvemajas rokkfestivali korraldada: “Mõte on iseenesest hea, aga ei tea, kas tasub kohe tegutsema hakata.” *Naerab*
Teisest küljest: ma arvan, et mingisugused uue süsteemi otsingud peavad olema ka siin majas võimalikud. Peavad olema. Ma loodan.

Oled öelnud, et sulle meeldis suvel Põhuteatris etendunud Nature Theatre of Oklahoma lavastus. Miks?

Ma olen selle peale mõelnud, aga mis on väga lahe – ma ei ole päriselt suutnudki välja mõelda, miks ta meeldis. See lavastus tegi justkui midagi, mis on ainult teatris võimalik. Ühest küljest oli ta šõu, vaatemäng, teisest küljest aga nagu mikroskoop, mis võttis fragmendi elust ja muutis millekski muuks, või läks reaalsusest läbi, või näitas tegelikkust sellise nurga alt, kus sa hakkasid nägema peenstruktuure. Ja kõike pühitses andekate inimeste pühendumus ja sära. Kokkuvõttes tekitab säärane minu arvates ainult teatris võimalike vahendite kasutamine eksistentsiaalse kogemuse.

Kuivõrd on sinu jaoks oluline piinlikkus laval?

Ta lihtsalt käib selle ametiga kaasas, ükskõik, kui oluliseks või ebaoluliseks ma seda ei pea. Jah, loomulikult olen ma tegelenud küsimusega, kuidas kasutada isiklikku piinlikkustunnet ning vastavaid impulsse, et tekitada ka vaatajas piinlikkust – muidugi. Kuid veidi ajab see küsimus mul alati juhtme kokku, sest misasi see piinlikkus on? Kas see, et ma ei tea, mida ma tegema pean, või olen aksi taga ihualasti ega tea teksti, kuid kohe lükatakse mind lavale, või hoopis mingi haavatavuse aste, enesepaljastus, milleni sa oled pingutuse kaudu

jõudnud ning nüüd seisad laval publikuga silmitsi? Mis ta on?
Samas, isegi kui küsimus ei ole liiga selge – proovides on piinlikustunne ja selle ületamine kahtlemata võtmelise tähtsusega.

Miks sa lavastad? Mitte ju sellepärast, et sa oled ameti poolest lavastaja, kelle tööks on lavastamine?

Ma ei ole nii tõesti ennast sõnastanud, aga mis vahet sel on, kuidas ma sõnastan. Kui ma lavastan, siis ma lavastan, aga kui ma Rimisse järgmisel päeval keefiri ostma lähen, ega ma siis ennast lavastajana ei tunne.

Kellena sa end tunned?

Püüan tunda ennast keefiriostjana.

Kuidas sa lavastamiseni jõudsid?

Siin majas töötades ei olnud üleminek tohutult reljeefne. See ei olnud nii, et näitleja, kes on kogu aeg ainult näidelnud, otsustab hakata lavastama: südame põksudes ootab ta esimest proovi, paneb selga teised riided, uued riided, võtab kaasa mingid märkmepaberid, läheb proovisaali ja... Nii see ei ole läinud. Kõik kujunes kuidagi loomulikult.

See ehk ongi märk juba teistsugusest struktuurist?

Jah. Ma arvan, et nii see on. Eks see, kuidas me oleme Krahlis omi asju teinud, ongi juba teistmoodi kui riiklikes teatrites, kuid ma arvan, et on aeg üleüldse üle vaadata, kuidas teatrit tehakse.

Mis sind kui lavastajat käivitab?

Lavastajana sütitun ma natuke teistmoodi kui näitlejana. Lavastajal võiks olla küll kontseptsioon – või materjal, või vähemalt mingi konkreetne idee. Ja kindlasti on väga olulised konkreetsed näitlejad: kui ma näen reaalselt neid inimesi ja seda materjali ühise komplektina.
Aga kuigi ma ütlen, et võiks olla alustuseks mingi tekst või materjal, siis tõsi on ka see, et ma lavastajana vaatan prooviperioodil teksti õudselt vähe. Vahel ei võta ma proovis tekstiraamatut kordagi välja, vaid küsin teiste käest: “Mis seal oli?” “Mis sinna kirjutatud on?” Ma ei taha ise vaadata, sest ma tunnen, et niipea, kui ma käänan pea teksti poole, jookseb mul kõik kinni. Ma ei taha seda raamatut vaadata! Ma palun endale ette öelda ja siis ma oskan öelda: Ära seda ütle! Seda ütle! Sinna pane see juurde! Siis ma oskan töötada. Aga kui ma vaatan neidsamu lauseid, mida näitlejad laval ütlevad, tekstiraamatus, siis ei oska ma selle jamaga midagi ette võtta. Järelikult – ma olen avastanud, et ma ei tegele tekstiga või näidendiga, vaid kujutlusega. Ma olen ette kujutanud! Ma olen suveõhtul võtnud näidendi, istunud võrkkiiges, veiniklaas käes, ja olen hästi

siva ta diagonaalis läbi lugenud – ning ette kujutanud, et on olemas mingi selline või selline näidend. Ja kui ma olen hakanud proove tegema, siis ühel hetkel on kusagil lauanurgal too algne tekst, mis päriselt ei haaku sellega, mida mina olen ette kujutanud. Tuleb välja, et sellel näidendil on hoopis teine mõte! Absurdne jutt, mida ma räägin, aga nii see on. Mind inspireerib vahel näiteks teksti pealkiri, ma hakkan seda vahtima ja kujutan ette, milline näidend seal pealkirja järel on. Ma hakkan tegema oma ülekirjutust, aga kui näitlejatel on vana originaaltekst, siis ei saa nad ühel hetkel midagi aru. Nemad mõtlevad näiteks, et näidend on küsimusest, et raha ei ole kõige tähtsam, aga mina kujutasin ette, et see on armastusest ja üksindusest.
Kui me tegime näiteks "Idioote", siis me lasime terve stsenaariumi ära tõlkida. Ma lugesin selle läbi ja viskasin kõrvale, ma ei suutnud selle jamaga midagi peale hakata. Hakkasime otsast peale, tegelesime mingi ideega või minu kujutlusega, milline see materjal oleks võinud olla. Lõpuks tulid filmist vist ainult kaks-kolm stseeni sisse. Ühes arvustuses kirjutati muidugi, et väga filmitruu lavastus...

Nii et konkreetsed elusad inimesed määravad rohkem kui mingi abstraktne teksti tahe.

Ma olen väga mitte-tekstiinimene. Ma näen inimest, kes ennast väljendab, aga tekstiraamatus kirjapandud teksti ma tihtipeale lihtsalt ei näe. Ei suuda näha.

Mis sind näitlejate juures närvi ajab? Partnerina ja lavastajana?

Üldiselt ei tasu näitlejate peale närvi minna. Milleks? *Vahepeal käivad mingid inimesed ruumist läbi, tekib paus, pärast pausi* Mind ajab vahel närvi, kui tekib erinev rütmitunne. Mõne inimesega on rütmitunne loomuomaselt sarnane, aga mõnega ei ole. Ja sind ajab närvi, kui sinu partner või inimene, keda sa püüad lavastada, ei taba rütmi: kas sisemist või välimist. "Kuidas ta saab sellest üle sõita?" "Kuidas ta saab seal nii kaua aega võtta?" Aga muidugi, ma tean, see on täielik jama, sest rütmitunne ongi inimestel erinev. Ja kui laval tekib võitlus kahe erineva rütmi vahel, siis see võib olla just hea. Tavaliselt võtavad näitlejad just üksteise rütmi üle, kuid pigem võiks igaüks säilitada enda oma.
Ma vaatan alati imetlusega näitlejaid ja lavastajaid, kes on proovides omadega rütmi mõttes täiesti puu taga, see ei saa toimida, aga – etenduse ajal korraga toimib.

Oskad sa konkreetse näite tuua?

Smedsiga on näiteks seda olnud. Ta kasutab väljendit "Võtame reaalajas". Teeme midagi reaalajas. Kuna teatrirütm on alati mingil määral forsseeritud või kokku pressitud, siis reaalaeg võib laval tunduda kohutavalt aeglane, aga ühel hetkel jõuad sa läbi selle kummalise nihkes "reaalsuse" juurde, kus võib sündida maagiline moment.

Smeds tundub olevat suhteliselt radikaalselt avangardi kaitsel. Mida avangard sinu jaoks tähendab?

Välise sildina on ta minu jaoks kaotanud igasuguse tähenduse. Kui me vestluse alguses rääkisime erinevatest võimalustest teatriprotsessi läbi viia ja seda ka laiemalt, filosoofilisemalt, siis võib ju seda tembeldada “avangardiks”, palun väga, aga pigem on see mõningane rahulolematus olemasolevaga või soov seda muuta, kuid kellele see poleks oluline? Ent jah, välise formaaditunnusena ei tähenda avangard minu jaoks mitte midagi.

Mis on need teised kunstivaldkonnad, mis on sinu jaoks olulised?

Ma olen kogu elu pidanud luulet väga oluliseks. Siis on olnud perioode, kus oluliseks sai kujutav kunst – nii mõnevõrra varasem kui ka tänapäevane. Ma olen isegi mõelnud kunsti õppima minna või proovida rohkem sel alal tegutseda. On olnud perioode, kus olen ise püüdnud kirjutada, ka mingisugust dramaturgiat. Aga reeglina olen ma kõiki neid teiste kunstivaldkondade elemente tassinud teatrisse, sest minu tegevus on olnud ikkagi seal. Näiteks kui ma olin eelmise sajandi alguse modernismist väga vaimustatud, siis sündis sellest lähtuvalt ka Krahli slogan “Puhas kunst”. Kõik, mille vastu ma olen huvi tundnud, on peegeldunud minu teatritegemises.
Kibe tõde on muidugi ka see, et tihedamini tabab impulss kinno minna või raamatut lugeda kui teatrisse minna...

On see alati nii olnud?

Teatrit on lihtsam teha, kui seda vaadata.

Miks?

Teater on nii õrn asi. Sureb esimese köhatuse peale ja keegi ikka köhib seal.

Kuidas teatrit siis ikkagi vaadata?

Valmisolek laval on üks asi ning ta on raske, aga valmisolek teda vaadata on samuti raske. Vaatamine on samamoodi seotud piinlikkusega ja nõuab eneseületust. See on sotsiaalne situatsioon, millesse sa satud: võõras psühholoogia sinu ees teiste inimeste esituses või läbi. See on rituaalne olukord, kus igasugune pressimine ja vale on juba füüsiliselt raskesti tajutav. Vaadata Mission Impossible II kinos ära – midagi hullu ei juhtu, halvim, mis sind võib tabada, on see, et vahepeal on igav. Aga kui vaadata ära piinlik teatrietendus, siis on nahk pärast märg.

Kas sul nii ei ole, et asi ei ole ainult selles, kas teatrietendus on halb või piinlik, vaid see on mingi põhimõtteline olukorrast tulenev kogemus, et kui tuled kustuvad ja siis süttivad ning eesriie lahti läheb, tabab sind korraks meeletu häbitunne?

See on hästi oluline hetk. See, kuidas kõik algab. Ka enda jaoks, näitlejana.

On sul mingeid rituaale, kuidas selleks hetkeks ennast ette valmistada?

Iga lavastuse jaoks on need erinevad ja nad kujunevad välja peaproovide või esimeste etenduste ajal. Väga universaalseid rituaale mul ei ole, kuid mõned siiski. Kindlasti üritan ma hommikuste tegevuste ja õhtuse etenduse vahele pikema aja jätta, ma tunnen ennast väga halvasti, kui pean võttelt otse etendusele jooksma, ning selle aja jooksul, mis ma endale võtnud olen, ma lihtsalt magan. Päevauni! Väga oluline asi, ning see on kummaline, sest igaüks teab ju seda tunnet, kui oled päevaunest ärganud: ila on voolanud padjale, pea on täiesti tühi ja imelik. Kuid see ongi oluline. Ma ärkan kell kuus üles ja minu ees on tühi leht. Ja siis algavad rituaalid: lähen võtan kohvi, lähen panen püksid jalga, lähen teen häält.

Kuidas etendusest või proovist välja saada?

Ma loen. Ja kindlasti midagi, mis ei ole seotud antud lavastuse temaatikaga. Vahel, kui on olnud väga raske proov, lähen ma väevõimuga kinno. Selle asemel, et koju minna ja mõtteid edasi kerida, vaatan ma suvalise – küll parima võimaliku – filmi ja sellise, mis haaraks mind kaasa ning aitaks rahuneda. Väga head on lugemiseks aga näiteks teiste kunstnike või ka teiste inimeste biograafiad. “Laterna magicat” olen ma 4-5 korda lugenud. Lähed proovist oma mingisuguste mõttetute muredega koju, mingid kuradi kingad olid valed või mingi lause ei jää pähe, ja kui sa sel hetkel loed Ingmar Bergmani – siis sa naerad. Enda üle. Või nutad.

Sa ei lähe sporti tegema.

See oleks hea mõte. Aga õhtul kell kümme?

Kes sulle luuletajast lähedasim on?

Viimaste aastate lemmikautor suri nädal tagasi, Wislawa Szymborska. Hea luuletus, see on kuidagi... tähtis. See võib olla Szymborska, aga võib olla Bukowski. Noorena olen ma läbi lugenud kõik Eesti autorid. Hea luule – selles lihtsalt on midagi väga võimast.

Tihe.

Jah, aga... Tihe küll, aga ta pole ainult see, mis seal kirjas on, vaid midagi veel – see on kõige olulisem. Nagu aatom, kuhu kõik on kokku surutud, aga sa näed vaimusilmas juba plahvatust.

Ühes intervjuus ütlesid, et arutad isaga köögilaua taga ühiskondlikke valupunkte. Kui keegi teaks, et Juhan Ulfsakiga tehakse intervjuud, siis ma arvan, et mõeldakse kohe, et me räägime ka ühiskonnast, poliitikast.

Miks küll?

Sa raputad pead.

Ütle mulle mõni ühiskondlik valupunkt? Kõik ongi üks suur valupunkt. *Paus* Mingil põhjusel ei käivita ühiskondlikud valupunktid minus loomingulisi impulsse. Nad käivitavad minus kodaniku, humanisti, ebaõigluse vastaseid impulsse – neid, mis igal normaalsel inimesel on. Aga loomingulisi impulsse nad minus hetkel ei ärata.

Varem äratasid?

Varem äratasid rohkem, jah. Ja töö käigus tuleb ka praegu rohkem või vähem varjatumalt ühiskondlikud teemad sisse, ma olen ju ka ühiskondlik loom. Aga kõige esimest impulssi need ei ärata. Miks midagi teha – sellele küsimusele nad ei vasta. Kõige algsem loominguline impulss tuleb kusagilt mujalt.

Kust ta siis tuleb?

Tead, trükkige siia parem üks Szymborska luuletus, mina ei oska paremini ise sõnastada oma kunstipiinu. Las olla nukker ja pretensioonikas lõpp sellel intervjuul. Peabki olema.

Koputan kivi uksele.
“See olen mina, tee lahti.
Ma ei otsi pelgupaika igavikuks.
Ma ei ole õnnetu.
Ma ei ole kodutu.
Minu maailm on väärt tagasipöördumist.
Ma sisenen ja väljun tühjade kätega.
Tõenduseks, et käisin sinu sees,
ei esita ma midagi peale sõnade,
mida keegi ei usu.”

“Ma ei tee lahti,” ütleb kivi.
Sinus puudub osavõtlikkus.
Mingi muu tunne ei asenda sulle seda.
Isegi kõikenägev terav pilk
on osavõtlikkuseta mittemiski.
Sa ei saa sisse, sul on vaid selle tunde visand,
vaevu selle idu, aimus.”

Koputan kivi uksele
“See olen mina, tee lahti.
Mul ei ole aega oodata kakssada tuhat aastat,
palun lase mind oma katuse alla.”

“Kui sa mind ei usu,” ütleb kivi,
“siis küsi puulehelt, ta ütleb sulle sedasama.
Küsi veepiisalt, ta ütleb sama, mis puuleht.
Lõpuks küsi juuksekarvalt oma peas.
Naer rebib mu lõhki, jah, naer, määratu naer,
mida ma naerda ei oska.”

Koputan kivi uksele.
“See olen mina, tee lahti.”

“Mul ei ole ust,” ütleb kivi.

(Tõlkinud Hendrik Lindepuu)

LA VENDÉE

Hereke

Ma ei hooli, kas mu kunst on ilus või kole, aga ta peab olema päris.

Piero Manzoni

Ajakiri NO99 (3), veebruar 2012

Koostaja Eero Epner
Pilditoimetajad Ene-Liis Semper, Tiit Ojasoo
Kujundaja Martin Pedanik

Ühtne Eesti Suurkogu: videostillid, Anna Tuvike (lk 26-29)
Elfriede Jelineki ja Christoph Schlingensiefi fotod on võetud internetist
(peatage ACTA!)
The Rise and Fall of Estonia: videostillid, Okeiko Oo (lk 86-89), Eero Epner (lk 90-91)
Benny Claessens: Julian Röder (lk 128-129, 132-133), Monika Pormale (lk 130-131)
Tõnis Saadoja tööde reprod Stanislav Stepashko
Juhan Ulfsak: Mark Raidpere (lk 161), Alan Proosa (lk 162-163, 166-167),
Ville Hyvönen (lk 164-165)
Kaanefoto Okeiko Oo

Fotod lavastustest:
Ühtne Eesti Suurkogu – Teater NO99, lavastajad Ene-Liis Semper ja Tiit Ojasoo
The Rise and Fall of Estonia – Teater NO99, lavastajad Ene-Liis Semper ja Tiit Ojasoo
Alpsegen – Münchner Kammerspiele, lavastaja Sebastian Nübling (lk 128-129)
Ruf der Wildnis – Münchner Kammerspiele, lavastaja Alvis Hermanis (lk 130-131)
Winterreise – Münchner Kammerspiele, lavastaja Johan Simons (lk 132-133)
Hamletid – Von Krahli Teater, lavastaja Aleksander Pepeljajev (lk 162-163)
Mental Finland – lavastaja Kristian Smeds (lk 164-165)
Ainult võltsid jäävad ellu – Von Krahli Teater, lavastaja Marko Raat (lk 166-167)

On reprodutseeritud maalid Tõnis Saadoja sarjast “Jääkuubiku sulamine” (2003),
12/20, õlimaalid papil, 80 x 80 cm.

Teater NO99 lavastustes mängib Teater NO99 trupp:

Rasmus Kaljujärv
Eva Klemets
Risto Kübar
Andres Mähar
Mirtel Pohla
Jaak Prints
Gert Raudsep
Inga Salurand
Tambet Tuisk
Marika Vaarik
Sergo Vares
ning
Liina Vahtrik (Von Krahli Teater)
Kristel Leesmend

Väljaandja Teater NO99
Väljaandmist on toetanud Eesti Kultuurkapital. Aitäh!

Aitäh ka Priit Raud ja Sabrina Schmidt

ISSN 2228-169X